

**DİLBİLİMSEL AÇIDAN KUR'AN'I KERİM
MEALLERİNİN ÇEVİRİ SÜRECİNDE EŞDİZİM
KAYNAKLI ANLAM FARKLILIKLARI**

Neslihan TURAN

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKCAKOCA
2023**

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Neslihan TURAN

DİLBİLİMSEL AÇIDAN KUR'AN'I KERİM MEALLERİNİN
ÇEVİRİ SÜRECİNDE EŞDİZİM KAYNAKLI ANLAM
FARKLILIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKCAKOCA

ERZURUM-2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " *Dilbilimsel Açıdan Kur'anı Kerim Meallerinin Çeviri Sürecinde Eşdizim Kaynaklı Anlam Farklılıkları.*" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[27/04/2023]

[Neslihan TURAN]

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Uye. Yusuf AKCAKOCA danışmanlığında, **Neslihan TURAN** tarafından hazırlanan bu çalışma **27/04/2023** tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. **Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda** Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. İbrahim Yılmaz İmza:

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Uye. Yusuf AKCAKOCA İmza:

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Uye. Ali SEVDİ İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLOLAR DİZİNİ.....	VIII
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
I. TEZİN KONUSU	2
II. TEZİN AMACI.....	3
III. TEZİN SINIRLILIKLARI	5
IV. TEZİN ÖNEMİ.....	6
V. TEZİN PROBLEMİ.....	7
VI. TEZİN YÖNTEMİ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİ VE ÇEVİRİ SORUNLARI

1.1. ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE ÇEVİRİ BİLİM	9
1.2. ARAP DİLİNDE ÇEVİRİ BİLİM DÖNEMLERİ	11
1.2.1. Emevi Dönemi	13
1.2.2. Abbasi Dönemi	14
1.2.3. Modern Dönemde Çeviri İlmi	16
1.3. ÇEVİRİDE YAŞANMASI MUHTEMEL PROBLEMLER	18
1.4. ARAPÇADAN TÜRKÇEYE ÇEVİRİ SORUNLARI	22
1.4.1. Harekesiz Yazılan Arapça Metinleri Okuma Sorunu	24
1.4.2. Çevirmenin Gramer Açısından Yetersizlik Sorunu	25
1.4.3. Özel İsimler veya Yer İsimlerinin Tespitinde Kaynaklı Yanlışlıklar.....	26
1.4.4. Lehçeler Arası Farklılıklardan Dolayı Çeviride Oluşan Sorunlar	27
1.4.5. Mecâz, Deyimsel İfadeler, Atasözleri ve Eşdizimsel İfadeli Kaynaklı Çeviri Sorunları	28
1.5. KUR'AN-I KERİM MEALLERİNDE OLAN ÇEVİRİ PROBLEMLERİ	29

1.5.1. Lafzî Çeviri veya Harfî Çeviri Problemi.....	30
1.5.2. Mütercimlerin Türkçe Dil Bilgisi Yönünde Yetersizlikleri.....	32
1.5.3. Mütercimlerin Arapçayı Yeterli Derecede Bilmeme Sorunu.....	33
1.5.4. Zamirlerin Mercinin Doğru Olarak Tespit Edilememesi.....	34
1.5.5. Bağlamın Nazar-ı İtibara Alınmaması.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

EŞDİZİM

2.1. TEORİK OLARAK EŞDİZİM	37
2.1.1. Batı Dilbiliminde Eşdizim Yaklaşımları	38
2.1.2. Arap Dilbiliminde Eşdizim Yaklaşımları.....	42
2.2. EŞDİZİMLERİN ÖZELLİKLERİ	51
2.3. EŞDİZİMSEL ARALIK VEYA EŞDİZİMSEL SINIRLILIK	52
2.4. EŞDİZİMLERİN ÖNEMİ	55
2.5. EŞDİZİMİN DİLDEKİ KULLANIM ALANLARINA GÖRE ÇEŞİTLERİ ..	58
2.5.1. Yapısal Açıdan Eşdizimler.....	58
2.5.1.1. Serbest Eşdizimler "الْمُتَصَحِّحَاتُ الْحُرَّةُ"	59
2.5.1.2. Sınırlı Eşdizimler "الْمُتَصَحِّحَاتُ الْمُقَيَّدَةُ"	60
2.5.1.3. Bağımlı Eşdizimler "الْمُتَصَحِّحَاتُ الْمُحَدَّدَةُ"	62
2.5.2. Gramer Açısından Eşdizim Çeşitleri	63
2.5.2.1. İsim ve Sıfattan Oluşan Eşdizimler.....	64
2.5.2.2. İsim + İsimden Oluşan Eşdizimler.....	64
2.5.2.3. İsim + Atıf Harfi + İsimden Oluşan Eşdizimler	65
2.5.2.4. Fiil + İsim Eşdizimleri	65
2.5.2.5. Cümlelerin Tamamından Oluşan Eşdizimler	66
2.5.2.6. Zincirleme Tamlamalı Eşdizimler	67
2.5.2.7. Harfî Cerli Eşdizimler	67
2.5.2.8. Fiil + Zarf / Hal Eşdizimleri	70
2.5.2.9. Teşbih- Benzetme ve Mecaz (Deyimler, Atasözleri) Eşdizimler	71
2.6. İŞLEVSEL AÇIDAN EŞDİZİM ÇEŞİTLERİ	72
2.6.1. Alışılmış ve Alışılmamış Bağdaştırma Yoluyla Oluşan Eşdizimler	72
2.6.2. Kültürel Birikimle Oluşan Eşdizimler.....	75

2.6.3. Kullanım Alanına Bağlı Oluşan Eşdizimler	78
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN EŞDİZİMSEL İFADELER VE ANLAMA YANSIMALARI

3.1. AYETLERDE YAPISAL AÇIDAN OLUŞAN EŞDİZİMSEL İFADELER

KAYNAKLI FARKLILIKLAR 82

3.1.1. Serbest Eşdizim Örnekleri.....	83
3.1.2. Sınırlı Eşdizim Örnekleri	84
3.1.3. Bağımlı Eşdizim Örnekleri	86

3.2. AYETLERDE GRAMER AÇISINDAN OLUŞAN EŞDİZİMSEL İFADELER

KAYNAKLI FARKLILIKLAR 89

3.2.1. İsim + Sıfat Eşdizim Örnekleri.....	89
3.2.2. İsim + İsim (İsim Tamlaması) Eşdizim Örnekleri	93
3.2.3. İsim + Atıf Harfi + İsim Eşdizim Örnekleri	94
3.2.4. Fiil + İsim Eşdizim Örnekleri.....	95
3.2.4.1. Fiil + Mefulden Oluşan Eşdizimler.....	96
3.2.4.2. Fiil +İsim Tamlaması Eşdizim Örnekleri.....	98
3.2.4.3. Fiil +Sıfat tamlaması Eşdizim Örnekleri.....	102
3.2.5. Cümlelerin Tamamından Oluşan Eşdizim Örnekleri.....	103
3.2.5.1. Fiil + Failden Oluşan Eşdizimler	103
3.2.5.2. Fiil + Fail + Mefulden Oluşan Eşdizimler	106
3.2.6. Zincirleme Tamlamalı Eşdizim Örnekleri	116
3.2.7. Harfi Cerli Eşdizimler.....	117
3.2.7.1. Cer + Mecrur (İsim) Eşdizim Örnekleri.....	117
3.2.7.3. İsim + Cer + İsim Eşdizim Örnekleri.....	120
3.2.7.4. Fiil + Cer + İsimden Oluşan Eşdizim Örnekleri.....	124
3.2.7.5. Fiil + İsim + Cer Eşdizim Örnekleri	125
3.2.8. Fiil + Zarf / Hal Eşdizimleri	128
3.2.9. Teşbih- Benzetme ve Mecaz (Deyimler, Atasözleri) Eşdizimler	133

3.3. AYETLERDE İŞLEVSEL AÇIDAN OLUŞAN EŞDİZİMSEL İFADELER

KAYNAKLI FARKLILIKLAR 137

3.3.1. Alışılmış ve Alışılmamış Bağdaştırma Yoluyla Oluşan Eşdizim Örnekleri ...	137
3.3.2. Kültürel Birikimle Oluşan Eşdizim Örnekleri.....	138
3.3.2. Kullanım Alanına Bağlı Oluşan Eşdizim Örnekleri	144
SONUÇ	148
KAYNAKÇA.....	150
ÖZGEÇMİŞ.....	160

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DİLBİLİMSEL AÇIDAN KUR'AN'I KERİM MEALLERİNİN ÇEVİRİ
SÜRECİNDE EŞDİZİM KAYNAKLI ANLAM FARKLILIKLARI****Neslihan TURAN****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKCAKOCA****2023, 160 Sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKCAKOCA (Danışman)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ali SEVDİ**

İnsanlık tarihi kadar eski olan çeviri ilmi, her dönem önemini korumuştur. Ancak çeviri faaliyetlerinde yaşanan bazı problemler bulunmaktadır. Bunları; çevirmen kaynaklı, metin kaynaklı, çeviri metinleri arasında eşdeğerlilik kaynaklı, sözdizim ve anlambilim yönüyle kalıpsal ifadelerden eşdizimsel ifadeler kaynaklı gibi farklı başlıklar altında toplamak mümkündür. Bu çalışmada, çeviri problemleri, Arap dilbiliminde eşdizimsel ifadeler kaynaklı araştırılmıştır.

Eşdizimler en az iki sözcüğün oluşturduğu ve birinin varlığını diğeri zorunlu kılan kalıpsal ifadelerdir. Eşdizimler sözdizimi, gramer ve anlam bilim ile doğrudan veya dolaylı ilişkilidir ve çeviri metinlerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla çevirmenlerin eşdizimsel ifadeleri bilmeleri ve bu birlikteliği oluşturan sözcükler arası ilişkilere vakıf olmaları zorunluluktur. Çalışma kapsamında, eşdizimlerin dilbilimdeki tarihsel süreci araştırılmıştır. Ayrıca eşdizim birliktelikleri yapısal açıdan, gramer ve işlevsel açıdan gruplandırılarak incelenmiştir.

Çalışmanın amacı eşdizimlerin Kur'an-ı Kerim meallerindeki anlam farklılıklarında etkin rolünü ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda anlam farklılıkları bulunan ayetlerdeki eşdizimsel ifadeler, Kur'an mealleri ve tefsirler incelenerek ele alınmış ve ayetlerdeki eşdizimler anlam boyutuyla tahlil edilmiştir. Tahlil ve tespit sonucu birçok ayette literal çevirinin yeterli olmadığı kanaati oluşmuş ve daha uygun olan bağlam esaslı meal uygun görülmüştür. Çalışmada uygun görülen mealler, tavsiye niteliğinde örnek olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Çeviri, Eşdizim, Kur'an-ı Kerim, Bağlam

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****DIFFERENCES IN MEANING DUE TO COSYSIS IN THE PROCESS OF
TRANSLATION OF THE QUR'AN MEALS FROM A LINGUISTICAL
PERSPECTIVE****Neslihan TURAN****Advisor: Assist. Prof. Dr. Yusuf AKCAKOCA****2023, 160 Pages****Jury: Assist. Prof. Dr. Yusuf AKCAKOCA (Advisor)
Prof. Dr. Ibrahim YILMAZ
Assist. Prof. Dr. Ali SEVDİ**

The science of translation, which is as old as the history of humanity, has maintained its importance in every period. However, there are some problems experienced in translation activities. These; It is possible to collect them under different titles such as from the translator, from the text, from the equivalence source between the translation texts, from the syntax and semantic aspects to the collocational expressions. In this study, translation problems are investigated based on collocation expressions in Arabic linguistics.

Collocations are formulaic expressions formed by at least two words and necessitating the existence of one and the other. Collocations are directly or indirectly related to syntax, grammar and semantics and play an important role in the creation of translated texts. Therefore, it is imperative for translators to know collocational expressions and be aware of the inter-word relationships that make up this unity. Within the scope of the study, the historical process of collocations in linguistics was investigated. In addition, collocation associations were examined by grouping them in terms of structural, grammatical and functional aspects.

The aim of the study is to reveal the effective role of collocations in the meaning differences in the translations of the Qur'an. In this context, collocational expressions in the verses with meaning differences, Qur'anic translations and tafsirs were examined and analyzed in terms of meaning. As a result of the analysis and determination, it was concluded that literal translation is not sufficient in many verses and the more appropriate context-based translation was deemed appropriate. Meals deemed appropriate in the study are given as examples as recommendations.

Keywords: Arabic Language, Translation, Collocation, Quran, Context

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Baskı
c.	: Cilt
d.	: Doğum tarihi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
İSAM	: İslami Araştırma Merkezi
m.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
T.Y.	: Tarih yok
Tah.	: Tahkik eden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme Eden
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayın
yy.	: Yüzyıl

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kur'an-ı Kerim'de Eşdizim Örnekleri	45
Tablo 2. İbn-i Sikkât kitabından eşdizim örnekleri	46
Tablo 3. "صَرَبَ" Fiilinin Cümlede Geçtiği Yere Göre Anlam Örnekleri.....	47
Tablo 4. "سَلَّمَ" Fiilinin Aldığı Harfi Cerler Ve Oluşan Yeni Anlamlar.....	48
Tablo 5. "الْكُرْسِيِّ" Sözcüğünün Cümlede Geçtiği Yere Göre Kazandığı Eşdizimsel Anlamlar	49
Tablo 6. Ghazala'nın eşdizim örnekleri	50
Tablo 7. Eş Anamlı Olan "Kalp" ve "Yürek" Kelimelerinin Eşdizimsel Aralığı.....	53
Tablo 8. "أَمَّ" Sözcüğünün Eşdizim Aralığı.....	54
Tablo 9. فُطُور (Kahvaltı) Sözcüğünün Eşdizim Aralığı	55
Tablo 10. Ghaza'laya Göre Eşdizim Örnekleri	57
Tablo 11. Günlük Dilde Yaygın Kullanılan Serbest Eşdizim Örnekleri	59
Tablo 12. "كَسَرَ" Fiilinin Oluşturduğu Eşdizimler	60
Tablo 13. "أَسَّسَ" "Tesis Etmek" Fiilinin Oluşturduğu Eşdizimler	61
Tablo 14. "أَصْدَرَ" Fiilinin Eşdizim Aralığı	61
Tablo 15. Bağımlı Eşdizim Örnekleri	63
Tablo 16. İsim + Sıfat Eşdizim Örnekleri.....	64
Tablo 17. İsim + İsim Tamlaması Eşdizim Örnekleri	64
Tablo 18. İsim + Atıf Harfi + İsim Eşdizim Örnekleri.....	65
Tablo 19. Zincirleme Tamlamalı Eşdizim Örnekleri	67
Tablo 20. "تَقَدَّمَ" Fiilinin Birden Fazla Harfi Cerle Kullanımı Örneği:	68
Tablo 21. Cer ve Mecrurdan Oluşan Eşdizim Örnekleri	68
Tablo 22. İsim + Cer ve Mecrur Eşdizimleri	69
Tablo 23. Fiiller ve Aldıkları Cer Örnekleri	69
Tablo 24. Fiil + Cer + Mecrurdan Eşdizim Örnekleri	70
Tablo 25. Fiil + İsim + Cer Eşdizim Örnekleri	70
Tablo 26. Fiil + Zarf/ Hal Eşdizim Örnekleri	70

Tablo 27. Teşbih- Benzetme Eşdizim Örnekleri	71
Tablo 28. Mecaz Eşdizim Örnekleri	71
Tablo 29. Kullanımsal Değişkeye Bağlı Çeşitli Kültürlerde “Başsağı”	80

ÖNSÖZ

Çeviri ilminin tarihsel süreci, Antik dönemden, Ortaçağ dönemine ve modern döneme kadar çeşitli merhalelerden oluşmaktadır. Her dönem önemini koruyan çeviri, medeniyetler arası sözlü ve yazılı anlaşmanın en önemli araçlarından biridir. Çeviri faaliyetlerinde çevirmenlerin ana gayesi hedef dilde özgün metinler oluşturmaktır ancak çevirmenlerin her zaman nitelikli çeviri yapmaları mümkün olmamaktadır. Bu duruma çeşitli etkenler neden olmakla birlikte dillerin barındıkları yapısal farklılıklar da çeviride yaşanan problemlerde önemli rol oynamıştır.

Geçmişten günümüze önemini koruyan, farklı diller ve kültürler arası devam eden çeviri faaliyetleri Arapça-Türkçe arasında da yüzyıllardır başarıyla devam etmektedir. Arapçadan Türkçeye birçok alanda çeviri yapılmaktadır ancak bu çeviriler arasında Kur'an-ı Kerim'in önemi ve yeri diğer eserlere göre farklıdır. Müslümanlar için Kur'an'ın yerinin farklı olması, tercüme sürecinde mütercimlerin meşakkat ve sorumluluğunu artırmaktadır. Bu yönüyle sıradan bir metin olmayan Kur'an'ı mütercimler tercüme ederken ilâhi bir davaya hizmet etme şuurunun yanı sıra Arapça bilmeyen Müslümanların Rablerinin kelimelerini anlamalarına yardımcı olmayı hedefleyerek çeviri ilmiyle uğraşmaya gayret etmektedirler.

Günümüzde yüzü aşkın sayıda Kur'an meali bulunmaktadır. Ancak bu meallerde yer yer çeviri problemleri olduğu görülmektedir. Bu problemlerden biri de eşdizimsel ifadeler kaynaklı oluşan anlam farklılıklarıdır. Eşdizimler en az iki veya daha fazla sözcüğün rastlantısal olmayan birliktelikleridir. Dilbilimin temel konularından olan eşdizimlerin, dilin gramerinden, sözcük dizimine, sözcükler arası bağlamın oluşmasından, bu bağlamın devamı gibi birçok konuda etkisi görülmektedir. Nitekim bu yönde yapılan çalışmalarda Kur'an meallerinde eşdizimlerin bilinmemesinin veya yeterli şekilde manaya yansıtılmamasının mealler arasında anlam farklılıklarına neden olduğu görülmüştür.

Dilbilimde gramer, sözdizim, ruhbilim, bağlam gibi birçok alanı ilgilendiren eşdizimlerin Kur'an-ı Kerim'de sayısız örneği bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında Kur'an meallerinde eşdizimsel ifadeler kaynaklı anlam farklılıkları üzerinde inceleme yapılmıştır. Ayetlerdeki tespit edilen eşdizimler sınıflandırılmıştır. Eşdizimlerin bağlam

yönünün anlaşılması için özellikle dirayet tefsirlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca araştırma sürecinde yer yer rivayet tefsirleri de kaynak olarak kullanılmıştır.

Eşdizimlerin Kur'an meallerinde olan etkisi ve öneminin anlaşılması için yapılan bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Antik dönemden itibaren başlayan çeviri ilmine değinilerek konuya giriş yapılmıştır. Araştırma sürecinde özellikle Arap kültüründe çeviri dönemleri üzerinde durulmuştur. Araplarda Emeviler dönemiyle başlayan çevirinin sistematik olmadığı ve Abbasiler döneminde ise çeviride asıl önemli başarılarla imzalar atıldığı görülmüştür. Modern dönemde ise çevirinin günümüze kadar devam eden dönemi incelenmiştir. Çalışma kapsamında Arapçadan Türkçeye çeviride yaşanan problemler ana başlıklar altında örnekleriyle açıklanmıştır.

İkinci bölümde çeviri problemlerinden tez konusu dâhilinde eşdizimler kapsamlı şekilde araştırılmıştır. Bu amaçla eşdizim Batı dilbiliminde ve Arap dilbiliminde incelenmiş ancak asıl konuyla olan ilgisinden dolayı özellikle Arap dilbiliminde eşdizimler detaylı şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda eşdizimlerin anlamı, önemi, sınırlılıkları ve çeşitleri üzerinde durulmuş, konunun anlaşılması için çok sayıda örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise asıl tez konusu olan Kur'an'da eşdizimsel ifadeler kaynaklı meal farklılıklarının tespiti için öncelikle anlam farklılığı oluşturan ayetler belirli sayıda mealde incelenmiştir. Daha sonra anlam farklılığı tespit edilen bu ayetlerdeki eşdizimler türüne göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada ayetlerdeki eşdizimlerin sözdizimi, bağlam ve işlevsel yönleri dikkate alınmıştır. Ayetlerdeki eşdizimlerde oluşan bağlamın daha iyi anlaşılması için tefsirlerden de istifade edilmiştir. Nitekim meallerde literal manasıyla yetinilmesi eşdizimlerin manaya yansımada engel teşkil ettiği örneklerle açıklanmıştır. Anlam farklılığın önüne geçmek için eşdizimin manaya yansıdığı görülen mealler öneri olarak sunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise çeviri ilmine her zaman ihtiyaç olduğu ancak çevirinin barındırdığı problemlerin de göz ardı edilemeyeceği anlaşılmıştır. Çeviri problemlerinden eşdizimlerin bilindiğinden daha önemli olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim mealleri yazılırken eşdizimler gibi kalıpsal ifadelerin anlamsal farklılıklara neden olmakta ve durum da okuyucuda zihinsel karışıklığa neden olmaktadır. Ayrıca Müslümanlarda inanç ve itikadi boyutta bozulmalara da yol açmaktadır. Bundan

dolayıdır ki Kur'an'ın bütüncül manasının ortaya çıkması için eşdizimler gibi kalıpsal ifadelerle yer verilmesi zorunluluktur.

Kaynak olarak kullanılan mealleri tercih ederken; Diyanetin Komisyon tarafından yazılan meali ana kaynak olarak kabul edilmiştir. Diğer meallerde ise ilk yazılan meal olması, seksenli dönemin kültürünü taşıması, kendine özgü anlayış ile farklılıklar barındırması gibi nedenler göz önünde bulundurulmuştur. Tefsirlerde ise ağırlıklı olarak lafızda bağlamı gözetmesi, kalıpsal ifadelerle yer vermesi gibi nedenlerle Dirayet Tefsirleri, tercih edilmiş ve ayetlerde hadis ve sahabe kavlinin barındırması yönüyle de yer yer Rivayet Tefsiri olan Taberi'nin (ö.923) tefsirinden istifade edilmiştir.

Arap Dili ve Belagatinde eşdizimler için sayılı çalışmalar bulunmaktadır. Tez konusu olarak, Kur'an-ı Kerim meallerinde eşdizimsel ifadeler kaynaklı oluşan anlam farklılıkları başlığıyla yapılan bütüncül bir çalışmaya henüz rastlanılmamıştır. Dolayısıyla benzer çalışmaların literatürde az olması bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir.

Bu tez çalışması ile literatüre bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamak istenmiştir. Çalışmada Kur'an-ı Kerim mealleri arasında oluşan anlam farklılıklarında eşdizimlerin rolü ve öneminin anlaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca yeni yazılacak Kur'an meallerinde eşdizimsel ifadelerle yer verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Yüksek lisans tezi olarak yaptığım bu çalışmada, kıymetli ve engin bilgileriyle tezimi yönetip, yol gösteren saygıdeğer hocam ve kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKCAKOCA'ya sonsuz teşekkür ederim. Tez yazım döneminde görüşlerinden istifade ettiğim kıymetli Prof. Dr. İbrahim YILMAZ ve Doç. Dr.İbrahim TETİK hocalarıma teşekkür ediyorum. Yine tez yazım sürecinde fikirlerine başvurduğum ve kıymetli desteklerini benden esirgemeyen Prof. Dr. Abdülcélil BİLGİN, Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN ve Öğr. Gör. Enes BALI hocalarıma teşekkür ederim. Yine tez yazarken fikirleri ile bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi Ali SEVDİ hocama teşekkür ederim. Ayrıca bu zorlu süreçte ilminden istifade ettiğim ve tez yazmamda benden yardımını esirgemeyen saygı değer Öğr. Gör. Murat ÇİFTLİ hocama da teşekkür ediyorum. Tüm bu süreçlerde manevi olarak yardım ve destekleriyle yanımda olan saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT hocama da çok teşekkür ederim. Tez yazma sürecinde yaşadığım türlü zorluklarda yanımda olup, her daim destek olarak

yazmamı teşvik eden, sevgili eşim Erol TURAN ve sevgili oğullarıma da teşekkür ederim.

GİRİŞ

Medeniyetler arası bir zorunluluk olan beşeri ve sosyal ilişkilerde, medeniyetleri tanıma, onlara ait dil, bilgi ve kültürü öğrenmenin yollarından biri de çeviri ilmidir. İnsanoğlunun yaratılış sürecinden beri, iletişimde önde gelen araçlardan çeviri faaliyeti aynı zamanda her medeniyetin bilimsel ve dilsel açıdan gelişmesi için diğer medeniyetlerle irtibata geçmesidir. Çevirinin bir başka yönü de toplumların kendi kültürlerini çeviri yoluyla diğer toplumlara tanıtmaya ve onların istifade edebilmesine imkân sağlamaktadır. Farklı diller arası iletişim ve bilgi alışverişinde bu denli önemli rol oynayan çeviri görüldüğü kadar kolay değildir. Dillerin barındırdığı farklı dilsel özellikler çevirmenin işini zorlaştırabilmektedir. Örneğin, deyim, mecâz, atasözleri, istiare, ikileme, birleşik sözcükler vb. sözcük yapılarının çeviri metnine yansıtılması gibi. Dolayısıyla herhangi bir metin aktarımında o dile ait olan sanatsal ve estetik yapılar çeviriye yansıtıldığı ölçüde çeviride başarı söz konusu olmaktadır.¹ Çeviriye iki dil arasındaki aktarım olarak bakmak çeviri için eksik bir tanımlama olur. Çeviri iki kültür arasında yazılı ve sözlü olarak gerçekleştirilen iletişimdir. Çeviri sürecinde çevirmen, kaynak dil ve hedef dil arasında, dil içi ve dil dışı etmenleri göz önünde bulundurarak hedef dilde yeni metin oluşturur.² Bu bağlamda çevirmene düşen en önemli görev ise her iki dile de hâkim olmasıdır.

Çeviri ilmi bünyesinde birden çok problemi barındırmaktadır. Örneğin, kaynak metnin sayfalarının sıralamasında olan karışıklıklar, çevirisi yapılmak istenen metnin yazılarında yıpranmaya bağlı oluşan bozukluklar, yine çevirisi yapılması planlanan metinde başka dillere ait yabancı kelimelerin olması gibi yazınsal problemler bulunmaktadır. Veya çevirisi yapılmak istenen dilin dokusunu oluşturan mecâz, deyimler, atasözleri, ikilemeler, eşdizimler, tekerlemeler gibi her milletin kendine has olan edebî yönlerin tam bilinmemesi vb. etmenler anlamsal eksikliklere, yanlış tercümelere, anlamın farklı yönlerle kaymasına veya anlamsal boşluklara neden olabilmektedir.

Çeviride sadece dildeki gramer veya söz dizimini göz önünde bulundurmamak çevirinin gücünün farkında olmamak anlamına gelmektedir. Çünkü sosyal-siyasal,

¹ Lokman Tanrıku, “Çeviri Eylemi ve Karşılaşılan Zorluklar”, *Turkish Studies*, 11/15, 2016, 513- 524.

² Theodor Lewandowski, *Linguistischer Wörterbuch (Dilbilim Sözlüğü)* Bd,3 Q/M Verlag, Heidelberg, 1994, 1201.

kültürel, ekonomi, inanç ve tarihin de çeviri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda medeniyetler arası dillerin yanı sıra kültürlerin, tarihlerin ve dinlerinin de aktarımında çeviri faaliyetleri köprü görevi görmektedir. Yapılan bu çeviri faaliyetleriyle oluşturulan yeni eserler diğer kültürlerle farklı pencereler açmaktadır.

Çeviride hedeflenen, metnin özgün yapısını koruyarak hedef dildeki karşılığını veya eşdeğerini oluşturmaktır. Bu amaçla çeviri yapılan dilin, geçirdiği tarihsel süreç ve bu süreçte dilin yapısında olan tarihî ve kültürel değişiklikler, metnin yazıldığı tarihte dilin grameri, sözcük dağarcığı ve bağlamı bütünlük içerisinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Çevirinin ilk tarihi tam olarak bilinmese de Antik Yunan çağından günümüze farklı alanlarda bilimsel ve felsefî eserlerin çevirileri mevcuttur ve hâlâ da yeni çeviriler yapılmaktadır. Medeniyetler arası yapılmaya devam eden çeviri faaliyetleri Arap dilinden Türkçeye de yüzyıllardır devam etmektedir. Arap kültüründe Emevi dönemiyle başlayıp günümüze kadar devam eden bu çeviri faaliyetlerinde Arapçadan Türkçeye binlerce eser tercüme edilmiştir. Birçok alanda eser tercüme edilmekle birlikte özellikle Kur'an-ı Kerim'in de çevirileri bulunmaktadır. Tarihi süreçle birlikte Kur'an-ı Kerim tercüme faaliyetleri veya diğer adıyla meal çalışmaları devam etmektedir. Ancak günümüzde sayıları yüzü aşan Kur'an Kerim mealleri incelendiğinde birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu problemlerden biri de eşdizimsel ifadelerin tercümelerde göz ardı edilmiş olmasıdır. Tez araştırması çerçevesinde eşdizimlerin metinde bağlayıcılık, metnin algılanması ve hedef dilde yeni çeviri metinlerinin üretimi esnasında olan görevi üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Kur'an mealleri arasında oluşan anlam farklılıklarında eşdizimsel ifadelerin tespiti ve bu eşdizimlerin ayetlerin bağlamında doğrudan veya dolaylı rolü yönüyle çalışma yapılmıştır.

I. TEZİN KONUSU

Bir dili kullanırken o dilde bulunan kelimelerin diğer kelimelerle olan ilişkilerini de bilmek gerekmektedir. Sözcükler arası olan birliktelikler dilin gelişmesinde ve dilin işlevsel olarak kullanımında önemli rol oynamaktadır. Bir sözcüğün asıl manası

kullanıldığı diğer sözcüklerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle dildeki sözcüklerin hangi sözcüklerle bir arada kullanıldığını bilmek gereklidir.³

Dilde var olan kelimelerin oluşturduğu birliktelikler incelendiğinde deyimler, atasözleri, ikilemeler, eşdizimler gibi kalıpsal ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bu sözcük yapılarında kalıplaşmış ifadelerde yoğun olarak eşdizimlerin varlığı görülmektedir. Bir dilin %70'ini oluşturan eşdizimler en az iki kelimenin oluşturduğu rastlantısal olmayan zorunlu ortaklıklardır.⁴ Eşdizimsel ifadeler ile sözcüklerin hangi sözcükle birlikte kullanıldığı, dilbilgisel olarak sözcüklerin oluşturduğu birliktelikler daha kısa ve pratik şekilde öğrenilmektedir.⁵ Günlük dilde veya yazı dilinde her alanda kullanılan eşdizimlere Kur'an-ı Kerim'de de sık sık rastlamak mümkündür. Ancak Kur'an mealleri incelendiğinde eşdizimsel ifadelerle dikkat edilmediği görülmektedir.

Bu amaçla Kur'an-ı Kerim meallerinde eşdizimsel ifadeler kaynaklı meydana gelen farklılıkların tespiti, tezin konusunu oluşturmaktadır.

II. TEZİN AMACI

Çeviride hassas olmak gerekir. Zira çeviri birçok amaç için yapılabildiği gibi aynı zamanda diller arası kültür, tarih veya sosyolojik değerlerin de aktarımıdır. Çevirmenin kaynak dil ve hedef dilin kültürel değerlerini bilmesi de bu açıdan zorunluluktur. Çünkü bu alanda olan eksiklik, çeviri metninde yanlış veya eksik aktarıma neden olabilecek ve hedef dilin okuyucuda bırakması beklenen etkisini azaltacaktır.⁶

Diğer taraftan herhangi bir dilde çeviri için o dilin sadece dilbilgisi kurallarını bilmek ve çeviriyi de bu çerçevede yürütmek nitelikli çeviri için yeterli olmayacaktır. Hedef dilde çeviri için o dili iyi bilmek ve o dili iyi kullanabilmenin yanı sıra o dilin yapısında bulunan ve bağlamda önemli rol oynayan kalıpsal ifadeleri de bilmek gerekmektedir. Bu kalıpsal ifadeler; deyimler, atasözleri, vecizeler, ikilemeler,

³ D. A. Cruse, Language, Meaning and Sense (Dil, Anlam ve Anlam), In N. E. Collinge (Ed.) An Encyclopedia of Language, Routledge, London 1990, 139-172.

⁴ John Hill, "Revising Priorities: From Grammatical Failure to Collocational Success" (Önceliklerin Gözden Geçirilmesi: Dilbilgisel Başarısızlıktan Eşdizimliliğe Başarı), In Lewis, M, (ed.), Teaching Collocation, Hove, Language Teaching Publications, 2000, 47-69.

⁵ Ian Stephen; Paul Nation, Learning Vocabulary in Another Language (Başka Bir Dilde Kelime Öğrenme), Cambridge University Press, Cambridge 2001, 51.

⁶ Ahmet Uğur Nalcıoğlu, "Edebi Eserlerde Çeviri Sorunları", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(55), 2015, 1-9.

tekerlemeler, eşdizimleri vb. gibi başlıklardan oluşur. Tez sürecinde ise eşdizimler üzerinde durulacaktır.

Eşdizimlerin bir araya gelişleri nedensizdir ve dilde kullanımları en az çaba gerektiren kalıpsal ifadelerdir. Günlük dilde veya resmi dilde kullanımı yaygındır ve çeviride önemli rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla eşdizimlerin bilinmesi anlamda olan kapalılığı gidermede, sözcükler arası olan anlam ve diziliş ilişkilerini belirlemede, dili pratik olarak kullanmada ve sözcük dağarcığının gelişmesinde olumlu etkiye sahiptir.⁷ Bu yönüyle sözcüklerin birbiriyle eşdizim oluşturmadaki eğilimleri veya hangi sözcüklerin bir araya gelmesiyle eşdizimsel yapı oluşturduğu konusunda yeterli derecede bilgi sahibi olmak, başarılı bir çeviri için gereklidir.

Arap dili eşdizimler açısından oldukça zengin bir dildir. Kur'an-ı Kerim'de eşdizimsel ifadelerin sıkça geçtiği klasik metinlerdendir. Araştırma kapsamında belirli sayıda yapılan Kur'an meali incelemesinde eşdizimsel ifadelere yeterince yer verilmediği görülmektedir. Eşdizimsel ifadelere yeterli düzeyde vakıf olunmaması ise Kur'an çevirilerindeki anlamda eksiklik veya mealler arası anlam farklılıklarına neden olabilmektedir.

Nitekim eşdizimsel örüntünün oluşturduğu anlam farklılıkları okuyucular ve özellikle Müslümanlar arasında Kur'an meallerine karşı şüphe ile yaklaşmaya neden olabilmektedir. Hatta bu alanda yapılan menfi çalışmalarda da meal farklılıklarının Kur'an'ı Kerim'in kıyamete kadar korunacağı ayetine karşı delil olarak kullanılabilir.

Yapılan literatür taramasında Kur'an-ı Kerim meallerinde anlam farklılıkları üzerine çalışmalar veya Kur'an'da ayetlerde geçen eşdizimsel ifadelere yönelik çalışmalar bulunmuştur. Ancak Kur'an'da bütüncül olarak, eşdizimler nedeniyle mealler arasında oluşan anlam farklılıkları yönüyle henüz bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yapılacak olan bu çalışma ile yeni yazılacak olan Kur'an meallerinde eşdizimsel ifadeler nedeniyle ayetlerde oluşan anlam farklılıklarının tespiti, mealler arası oluşan eşdizimsel ifadeler kaynaklı bu farklılıkların azaltılması ve bu farklılıklar nedeniyle Müslümanların genelde ilk başvurdukları dini kaynak olan meallere olan güvenin

⁷ Senem Kumova; Bahar Karaoğlu, "Türkiye Türkçesinde Eşdizimlerin İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi", *Bilig*, 78, 2016, 253-286.

sarsılmasının önüne geçmek amaçlanmaktadır. Tez çalışması bu amaçlar doğrultusunda planlanmaktadır.

Tez çalışmasının alt amaçları;

1. Çeviri sürecinde yaşanan problemleri eşdizimsel ifadeler kaynaklı incelemek,
2. Eşdizimleri sınıflandırmak ve bu sınıflar hakkında örneklerle bilgi vermek,
3. Eşdizimler ile dildeki sözcük birlikteliklerinin barındırdığı özellikler, bu birlikteliklerin dile olan sözdizimsel ve bağlamsal etkisini belirlemek,
4. Eşdizimlerin çeviri sürecinde olan etkilerini Kur'an mealleri arasında oluşan anlam farklılıkları boyutuyla tez çalışmasında ortaya koymak,
5. Eşdizimlerin bilinmesinin Kur'an meali yazımında önemini vurgulayarak, yazılacak yeni meallerde eşdizimlere yer verilmesi için kaynak bir yapıt oluşturmaktır.

III. TEZİN SINIRLILIKLARI

Çeviride hedeflenen anlamın yeni metinde kaybolmadan özgün bir şekilde yeni metne aktarılmasıdır. Ancak bu zorlu bir süreçtir. Çünkü dilde bulunan kalıpsal ifadelerin hedef dilde birebir aynı çevirini yapmak her zaman mümkün olmaz. Diller arası var olan farklılıklar bunun temel nedenlerindendir.

Kur'an-ı Kerim de belagat ve mecaz yönü kuvvetli olup, eşdizim gibi kalıpsal ifadeler sıklıkla geçmektedir. Bu nedenle Kur'an meallerinde lafzi tercümede kalıpsal ifadeler yeterli derecede yer bulmadığı için anlam temelli tercüme yoluna gidilerek anlam kayıpları veya anlam eksikliklerinin önüne geçilebilir.⁸

Kur'an meallerinde eşdizimsel ifadelerin tamamının tespiti oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Meallerde yapılacak böyle bir çalışma sınırsız bir zaman ve sınırsız bir emek gerektirmektedir. Araştırmaya belirli bir sınır koyup, çalışılır hale getirmek için Kur'an meallerinde eşdizimsel ifadeler kaynaklı farklılıkların olduğu ayetler tespit edilecek ve bu farklılıklar eşdizimsel olarak sınıflandırılacaktır.

⁸ Abdullah Hacıbekiroğlu, "Arap Dilinin Yapısından Kaynaklanan Çeviri Zorlukları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 2020, 63.

Bu amaçla Ali Fikri YAVUZ, Diyanet İşleri (Komisyon), Edip YÜKSEL, Elmalılı Hamdi YAZIR, Hasan Basri ÇANTAY, Muhammed ESED, Ümit ŞİMŞEK, Yaşar Nuri ÖZTÜRK, Süleyman ATEŞ gibi mütercimlerin yazdıkları mealler kaynak olarak kullanılacaktır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'i anlama ve anlamlandırmada mealler yeterli olmayacağı için Taberi, Nesefi, Razi, Zemahşeri, Beydavi, Sâbûni gibi âlimlerin tefsirlerinden de faydalanılacaktır.

IV. TEZİN ÖNEMİ

Çeviri süreci meşakkatli ve bir o kadar da bilgi gerektiren bilimsel faaliyettir. Yapılan çeviride okuyucuların veya dinleyicilerin beklediği manayı yakalayamama, aslın yerini tutamama riski taşımaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki bir dilde yazılan kitap, onu okuyup anlayanları kadar toplumda yer alır. Kur'an-ı Kerim bu açıdan değerlendirildiğinde milyonlarca okuyanı bulunmaktadır. Ancak onu okuyanlar özellikle de Müslümanlar için, okuduklarını anladıkları kadar ilâhi hitabı anlama vardır. Ancak çok sayıda Müslüman Kur'an-ı sadece lafzen okuyup mana yönünü bilmemektedir. Bundan dolayı, Kur'an'ı anlama ve anladığını yaşama yüzyıllardır inananların en büyük ihtiyaçlarındandır. İşte bu durumda da çeviri süreci yani mealler devreye girmektedir. Meal çalışmaları ise her iki dilde gramerle birlikte, söz dağarcığı, sözlük bilgisi ve bağlamı bilmeyi gerektirir.

Belagat yönü güçlü olan Arap dili aynı zamanda barındırdığı diğer dilsel öğeler yönüyle de zengindir. Bu açıdan meallerde eşdizimlerin, sözdiziminin yanı sıra bağlamda olan etkisi göz önünde bulundurulması Türkçeye yapılacak olan başarılı çeviriler için zorunluluktur. Eşdizimlerin fonksiyonel olarak birçok tanımı olmakla birlikte Ghazala'nın yaptığı tanıma göre on sekiz çeşidi bulunmaktadır ve Kur'an-ı Kerim'de eşdizimsel ifadeler yoğun olarak geçmektedir.⁹ Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de geçen eşdizimlerin araştırılması ve meallerdeki eşdizimsel ifadeler kaynaklı anlam farklılıklarının incelenerek belirlenmesi ve yeni yazılacak meallerde eşdizimsel ifadeler açısından kaynaklık etmesi, tezin önemini oluşturmaktadır.

⁹ Hasan Ghazala, *Dar El-Ilm's Dictionary of Collocations: A Comprehensive English - Arabic Dictionary Of Accuracy Of Word Combination And Usage*, (1.Bs.) Umm Al-Qura University, Beirut 2007, 14.

V. TEZİN PROBLEMİ

Dillerin yapısında olan eşdizimsel ifadeler, o dilleri oluşturan temel taşlarındandır. Tez çalışmasında temel problem, Kur'an-ı Kerim meallerinde eşdizimsel ifadelere yeterince yer verilmemesi nedeniyle oluşan anlam farklılıklarıdır. Bu çalışma kapsamında çalışmaya yön vermesi amacıyla aşağıdaki alt problemlerin tespiti önem taşımaktadır.

- 1- Arapça eserleri çeviri sürecinde eşdizimsel ifadeleri bilmenin rolü var mıdır?
- 2- Arapça çevirilerde eşdizim ifadelerde sözdizim mi yoksa anlambilim mi önemlidir?
- 3- Hedef dile ait kültürel bilgisinin eksikliği, o dilde var olan eşdizimleri çeviri sürecini zorlaştırır mı?
- 4- Çeviri sürecinde kaynak metin ve hedef dildeki metinlere bağlamsal yaklaşımında eşdizimlerin rolü var mıdır?
- 5- Kur'an-ı Kerim'de bulunan eşdizimleri Türkçeye çevirim sürecinde, eşdizimsel ifadelerin anlamının korunmasında başarılı bir çeviri söz konusu mudur?
- 6- Mütercimler Kur'an-ı Kerim meallerinde eşdizimlere yer veriyorlar mı?
- 7- Mütercimler Kur'an-ı Kerim'de bulunan eşdizimleri Türkçeye çevirirken kullandıkları prosedürler nelerdir?
- 8- Kur'an-ı Kerim'de bulunan eşdizimlerin Türkçeye çevrilmesinde engeller var mıdır?
- 9- Kur'an-ı Kerim'de bulunan örtük manaların Türkçeye eşdizimsel ifadeler kaynaklı çevrilmemesinde oluşan anlam farklılıklarında hedef okuyucuyu yanıltma tehlikesi var mıdır?

VI. TEZİN YÖNTEMİ

Tezin araştırma sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yapılarak literatür taraması yapılmıştır. Doküman analizi yoluyla basılı ve elektronik ortamdaki bilgi ve belgeler incelenip, yeni veriler ve yorumlar elde edilir. Bu verilerin nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi ile zaman ve maliyet açısından tasarruf söz konusudur. Doküman analizinde verilerin defaatle kullanımı, bu verilere ulaşmadaki kolaylık, elde edilen bilgilerin güvenilir olması vb. sebepler ayrıca araştırmacı için zaman, mekân ve ekonomiklik oluşturmaları ve elde edilen verilerin değerlendirilip analiz

edilmesindeki kolaylıklar, tercih nedenidir.¹⁰ “*Doküman analizi; dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamalarına göre yapılır.*”¹¹ Tez araştırma sürecinde doküman analizi yoluyla elde edilen veriler, teze kaynak oluşturur ve tezi desteklemede önemli rol üstlenir.

¹⁰ Corbin J. & Strauss, A, “Basics Of Qualitative Research: Techniques and Procedures For Developing Grounded Theory”, Thousand Oaks: Sage, 2008; Yin, R. K, “Case Study Research: Design and Methods” (Örnek olay araştırması: Tasarım ve yöntemler), Thousand Oaks, Sage 1994.

¹¹ A. Yıldırım & H. Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin, Ankara 2016, 188-201.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİ VE ÇEVİRİ SORUNLARI

Yeryüzünde varlık gösteren medeniyetler bölgesel, etnik ve coğrafi unsurların etkisinde kalmışlardır. Her medeniyet kendine ait değerleri, tarihsel, sosyal ve kültürel varlıklarıyla tarihte yerini almıştır. Bu durum birçok yönden farklılıkların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu farklılığın dil önemli etkidir. Nitekim medeniyetler arası iletişimde her milletin kullandığı dilin farklı olması iletişim problemine neden olmuş ve çeviri ihtiyacını gündeme getirmiştir. Denilebilir ki çeviri, medeniyetlerin gelişmesine paralel olarak doğmuştur. Başta iletişim probleminin aşılması amacıyla oluşturulan çeviri, ilerleyen süreçte farklı olumlu gelişmelere neden olarak tarihte yerini almıştır. Örneğin, çeviri uygarlıklar arasında iletişim köprüleri kurmuş, farklı kültürleri birbirine yaklaştırmış, medeniyetlere ait değerleri diğer medeniyetlere ulaştırmış ve bu durum çevirinin bilimsel araç olarak kitlesel etkisine neden olmuştur.

Medeniyetlerin gelişim ve değişim süreçlerinde diğer medeniyetlerle olan etkileşimleri birbirlerinin kültürüyle, ilmiyle, felsefesiyle yeniden şekillenmiş ve tercüme faaliyetlerini zorunlu hale getirmiştir.

Çeviri ilmi, tarihi süreçte üstlendiği rol gereği her zaman önemli olmuştur. Dillerin durağan olmayan yapısı gereği sürekli değişim ve gelişim yaşaması gerçeğiyle de önemini korumuştur. Çeviriyi zorunlu kılan ve gelişmesinde etken olan faktörlerin başında teknolojik alanda olan iletişim, farklı kültürlerin savaş veya barış nedeniyle bir araya gelmesi, ülkeler aralarında oluşan sosyal ve ticari ilişkiler, bir arada yaşama zorunluluğu, diğer kültürleri tanıma gibi nedenler gelmektedir. Bu faktörler çeviri ilminin gelişmesinde etkili rol oynamıştır.

1.1. ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE ÇEVİRİ BİLİMİ

Çeviri tarihinin başlangıcında tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Sözlü kültürde yapılanlar çevirilerin tarihi konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, yazının kullanılmasıyla çeviri tarihinin başladığı kabul edilmiş ve çeviride kalıcı eserler ortaya

çıkıştır.¹² M.Ö. 4500 yıl öncesinde ülkeler arası yapılan anlaşmalarda yazının kullanıldığı ve anlaşma metinlerinin en az iki dil, bazen daha fazla dilde yazıldığı arkeolojik bulgularda ortaya çıkmış ve çeviri tarihinin başlangıcına ışık tutmuştur. Farklı zamanlarda yapılan arkeolojik araştırmalarda Anadolu topraklarında tespit edilen çeviriye ait kalıntılarda bulunan tabletlerde iki veya daha fazla dilin kullanıldığı ve çevirinin o dönemlerde önemli rolü olduğu görülmektedir.¹³

Tarihte ilk çevirmenlerden kabul edilen Yunanlı bilgin Livius Andronicus'dur. Andronicus M.Ö. 240 yılında Homer'e ait Yunan edebiyatının önemli eserlerinden olan Odysea'yı Yunancadan Latinceye sanatsal bir şekilde çevirmiştir.¹⁴

Çeviri ile toplum düzeni için oluşturulan kuralların, yazıyla kullanımı başlamış ve toplum üzerinde sözlü kurallardan daha etkili olmuştur. Örneğin, birçok kültürün bir arada yaşadığı Antik Roma'da insanların barış içerisinde yaşamalarında ve kültürel yönden gelişmelerinde yazılı çevirinin olumlu etkisini görmek mümkündür.¹⁵

Çeviri faaliyetleri medeniyetlerin ihtiyaçlarına göre her dönemde ayrı özellik göstermektedir. Antik çağdan itibaren başladığı kabul edilen çeviride insanların inanca olan ihtiyacı ve merakı onları kutsal metinleri anlamaya yöneltmiştir. Örneğin, İ.Ö.X y.y.da Hint kaynaklarında kutsal kitapları olan "Veda"ları anlamak için yapılan dil çalışmaları bulunmaktadır. O dönem insanların inandıkları bu kutsal kitapta geçen emirleri yanlış veya eksik anlama korkusu ile çeviri ilmiyle uğraştıkları görülmektedir. Nitekim o dönemde kutsal kitapların ve diğer eserlerin çevirisi için dilbilimsel çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında Hint bilgini Panini'nin Sankritçe için yazdığı dilbilgisi ve söz dağarcığıyla ilgili kuralları içeren kitabı ve diğer Hintli dilbilgini Yaska'nın sözcüklerin kökü ve sözcük ve nesneler arasındaki ses ilişkisine dair yazdığı gramer kitabı önde gelmektedir. Hint tarihinde çeviri faaliyetleri için örnek teşkil eden bu iki büyük eser bugün bile önemini korumaktadır.¹⁶

¹² Judith Woodsworth, *Geschichte des Übersetzen*, Handbuch Translation, (Yay. Haz. Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning), Paul Kußmaul, Peter A. 139 Schmitt, Tübingen, Stauffenburg Verlag 1999, 39-43.

¹³ Sakine Eruz, *Çeviriden Çeviri bilime, Yüzyılımız Penceresinden Çeviri bilimsel Gelişmelere Bir Bakış*, Multilingual Yayınevi, İstanbul 2003, 22-23; Georges, Mounin, *Die Übersetzung- Geschichte, Theori, Anwendung*, Nymphenburger, München 1967, 23.

¹⁴ Feriduddin Aydın, *Tercüme Sanatlarının Gerçekleri*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1984, 14-15.

¹⁵ İskender Güneş, *Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010, 4.

¹⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (1-2-3)*, I, Tıpkı Basım, Ankara 2020,17.

Orta çağ döneminde özellikle on ikinci asırda çeviride önemli ve başarılı adımlar atılmıştır. Bu dönemde birçok dilden eserler Latinceye çevrilmiştir. Örneğin, “*Aristo’nun Organon’u, Fârâbî’nin İhsâu’l-Ulûm’unu, Gazâlî’nin Mekâsîdu’l-Felâsife’sini* Latince’ye çevrilerek astronomi ve felsefeye bu büyük kitaplar kazandırılmıştır. Ayrıca bu dönemde kutsal kitapların diğer dillere çevirileri yapılmıştır. Örneğin, Kur’an-ı Kerim Latinceye çevirisi yapılmıştır. Diğer bir örnekte, Alman Martin Luther tarafından İncil Almanca’ya çevrilmiştir.¹⁷

1.2. ARAP DİLİNDE ÇEVİRİ BİLİM DÖNEMLERİ

Arapların çok eski zamanlardan beri İran-Hint ve Yunan-Roma medeniyetleri ile irtibatı bulunmaktaydı. Bizans ve İran, İslamiyet’in gelişinden önce Arabistan toprakları üzerinde nüfuz mücadelesi vermekteydi. İslamiyet’in gelişi ve fetihlerle birlikte, Müslüman Araplar, Arabistan sınırlarının dışına çıktı. Aslında Arapların bulundukları coğrafyada diğer medeniyetlerle İslâmî fetihler öncesinde de çeşitli ilişkileri vardı. Ancak bu ilişkiler kabile savaşları, ticari seferler, kabileler arasında yapılan evlilikler veya panayırılar gibi nedenlerle oluyordu. Bulundukları bu topraklardaki ilim merkezlerine o tarihte ilgileri yok denecek kadar azdı. Çeviriyi daha çok tüccarların yabancı tacirlerle anlaşabilmek için yanlarında götürdükleri tercümanlar yapardı. Arap kültüründe önemli yeri olan cahiliye dönemi şiirlerinde bu çevirilerin etkisi görülmektedir.¹⁸

İslamiyet’le birlikte Araplarda ilk çeviri Hz. Peygamber’in döneminde yapılmıştır. Çeviriler daha çok İslam dininin diğer dilleri konuşan insanlara tebliği, devlet başkanlarına gönderilen davet mektupları veya Hz. Peygamber’e gelen heyetler ile iletişim amacıyla yapılan çevirilerdir.¹⁹ Ancak yapılan bu çeviriler sistematik olmaktan uzaktır. Örneğin, Hz. Peygamber’e Yahudiler mektuplar gönderirdi ve Hz. Peygamber onlara yazdıkları konusunda güvenmezdi. Bu durumu aşmak için Hz. Peygamber’in Zeyt b. Sâbit gibi bazı sahabilerden İbranice öğrenmelerini istemesi buna örnek teşkil etmektedir.²⁰

¹⁷ Emrullah İşler; Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Elif Yayınları, İstanbul 2017, 19.

¹⁸ Mehmet Hakkı Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, (2.B.), Say Yayınları, İstanbul 2013, 59.

¹⁹ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, (Trc. Mehmet Yazgan), İstanbul 2013, 535-537.

²⁰ Muhammed Yûsuf el-Kandehlevî, *Hayâtu’s-Sahâbe*(I-IV), (Haz.: Beşşâr, Avvâd, Ma’ruf), Al-Resalah Publishers , Beyrut 1999, IV, 255.

İslamî fetihlerle Arabistan dışındaki topraklara ulaşan Müslümanlar bu topraklarda bulunan farklı dil ve dinlerdeki insanlarla tanıştılar. Müslümanlar bu bölgelerde kadim dönemlere ait felsefî ve bilimin öğretildiği okullara ve bu okulların ilmî yelpazesi geniş ve zengin kütüphanelerine ulaştılar. Bu kütüphanelerde Grek kültürü, Hind ve Fars kültürüne ait eserler; felsefe, mantık, tıp, astronomi, riyaziyat, edebiyat, botanik vb. farklı bilimsel alanlara ait eserlerin asılları ve çevirileri bulunuyordu. İlmî yönden eksiklikleri olan Müslümanlar bu ilmî ve bilimsel çalışmalardan faydalanmak için çeviri faaliyetlerine başladı. Zira bu eserlerin İslam dünyasına kazandırılmasının yolu çeviri ilminden geçiyordu.²¹

Bu medreselerin genelinde Yunan kültürü ve Doğu kültürünün sentezi olan Helenizm'in etkisi vardı. Bunlar içerisinde ilmi yönden en önde geleni İskenderiye Medresesidir.²² Diğer ilim merkezi Nusaybin Okulu'dur ve burada Hristiyan Abbadi'ler ilmi faaliyet gösteriyordu. Bir diğer ilim merkezi Cundişâbûr Okulu'dur. Bizans İmparatoru I.Justinianus' un topraklarından kovduğu bilim adamlarını Pers hükümdarı Anûrişîrvân bu okula yerleşmelerine izin verdi. İran'ın kuzeyinde yer alan Merv'de ise Sasani bilginlerinin olduğu Zerdüştlük inancı Grek kültürüyle Süryani kültürünün karışımından oluşan yeni kültürün etkisi görülmektedir.²³ Harran bölgesinde ise yıldızlara tapan Sabiilerin olduğu Harran Okulu vardı.²⁴ Müslümanlar bu okullardaki ilimlerden çeviri yoluyla istifade edince kadim Yunan bilim ve felsefesinden faydalanmıştır. Aynı zamanda Müslümanlar Doğu ve Hint kültürüne ait eserlerin de Arapçaya çevirisiyle bu medeniyetlerini ilmi ve felsefî yönünden istifade etmiştir.²⁵

Çevirinin Müslümanlar arasında yayılmasında etkenlerden bir diğeri de Müslüman âlimlerin diğer dinlerin bilginleriyle yaptıkları münazaralarda, muhataplarının mantık ve felsefe boyutlu ilmi derinlikleri karşısında kendilerini onların delillerine karşı savunma ihtiyaçları olmuştur. Örneğin, Hristiyan bilginler kendi düşüncelerini özellikle Antik

²¹ Eyüp Tanrıverdi, 'Yunanca-Arapça Çeviri Sürecinde Harran Okulu', *Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, (ss.176-186), Nisan 28-30 2006, Şanlıurfa.

²² Ramazan Şeşen, *İslâm Dünyasındaki İlk Tercüme Faaliyetlerine Umûmi Bir Bakış*, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, 4.

²³ Mehmet Hakkı Suçin, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2012, 24.

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, 60, 61.

²⁵ Bekir Karlığa, "İslam'da Tercüme Hareketleri", *Uluslararası İslam Düşüncesi Konferans-2*, İstanbul 1997, 85

Yunanlı düşünürlerinin geliştirdiği mantık ve felsefe ilmini kullanarak cevap verirdi. Bu durumda Müslüman âlimler kendi düşüncelerinin ve inançlarının Hristiyan ve diğer dinlerden üstün olduğunu ispatlamak için kadim dönemlere ait kaynak eserleri Arapçaya çevirerek faydalanmanın zorunluluk olarak görmüştür.²⁶

Tüm bunlarla birlikte Araplar arasında çeviride iki önemli dönem vardır. Bunlar: Emevi Dönemi ve Abbasi Dönemi.

1.2.1. Emevi Dönemi

Araplarda sistematik olmayan çeviri çalışmaları ilk olarak Emeviler döneminde başlamıştır. Zira Emeviler dönemi tercüme faaliyetleri daha çok Emevi devlet adamlarının bireysel çabaları ve özel ilgileri çerçevesinde olmuştur. Nitekim bu dönem çeviri faaliyetleri de tıp, kimya, astronomi gibi belirli alanlarla sınırlı olduğu görülmektedir.²⁷ Emeviler dönemi çeviri sürecinde kişisel ilgisi ile tercüme hareketini başlatan Mervan b. Hakem'dir. (ö.685) Halife Mervan döneminde “*Yahudi hekim Masarceveyh tarafından İskenderiye’de tıp eğitimi almış Ehrun el-Kas’ın Künnâş isimli Süryanice eseri, Arapçaya tercüme edilmiştir*”, yapılan çeviri bu Emevi döneminde ilk çevirilerden kabul edilmektedir.²⁸ Emevilerde çeviride bir diğer önemli isim Emevî halifesi Hâlid b. Yezîd (704)’ dir. Hâlid b. Yezîd’in tıp, astronomi ve kimya gibi alanlara ilgisi vardı. Bu ilgisinden dolayı, bu alanda yazılmış Yunanca ve Kıpti’ce eserlerin Arapçaya çevrilmesini sağlamıştır.²⁹ Ayrıca Emevi halifelerinden Abdülmelik (ö.685) veya oğlu Hişam (ö.743) zamanında ise Yunanlı hükümdarların tecrübelerinden istifade etmek amacıyla kâtip Salim Ebu'l-'Ala'nın yaptığı Aristoteles ve Büyük İskender arasındaki yazışmalarının çevirilerinden yararlanılmıştır.³⁰

Emeviler döneminde ele geçirilen toprakların genelinde halk arasında Yunanca, anadili iş veya ticaret kullanılıyordu. Bu nedenle Emevi döneminde yapılan tercümelemler daha çok halkın yaygın bir şekilde Yunanca konuştuğu bölgelerde, bu halkların

²⁶ Şeşen, 6.

²⁷ Suçin, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, 32.

²⁸ Şemseddin Günaltay, *Antik Felsefenin İslam Dünyasına Girişi*, 1. B, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, 61-69.

²⁹ İbnu'n-Nedim, Muhammed bin İshâk, *Kitâbu'l-Fihrist*, (Yay.Haz.: Rıza Teceddüd), Mektebetu'l-Esedi, Tahran 1971, 303.

³⁰ Makdisi G, *The Juridical Theology of Shafi'i: Origins and Significance of usûl el-Fiqh*, Studia Islamica, c. 59, 1984, 5-47.

yönetilmesi ve onlarla olan her türlü ilişki için yapıliyordu. Örneğin, halife Abdülmelik zamanında Emevi Devleti'nin 685-705 yılları arası döneminde idari işlerin Yunanca kayıt altına alındığı görülmüştür. Bunun temel nedeni ise Emevi iktidarının üst düzey yöneticileri ya Yunan kökenliydi ya da Yunanlardan eğitim almış Araplardan oluşuyordu. Bir diğer neden de daha önce değinildiği üzere fethedilen bu bölgelerde Yunanca halkın genelinin kullandığı dildi. Ancak Halife Abdülmelik 705 yılından itibaren Arapçanın idari işlerde kullanılması amacıyla Yunanca olan bu kayıtların Arapçaya çevrilmesini sağladı. Bu çalışma Emeviler döneminde çok kapsamlı olmasa da yapılan tercüme faaliyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir.³¹

1.2.2. Abbasi Dönemi

Emevi döneminin aksine Abbasi döneminde çeviriye daha fazla önem verilmiştir. Emeviler döneminde dar bir çerçevede yürütülen çeviri faaliyetleri, Abbasiler döneminde başarılı şekilde ilerlemiştir. Abbasilerde çeviriyi önemli kılan iki ana neden bulunmaktadır. Birincisi, Emeviler döneminin yayılma politikası ile Araplar, fethedilen bu bölgelerde bilginin gücünü anlamışlardı. Bu bilgiye ulaşmak için de çeviri faaliyetleri zorunluluk olmuştu. Bilgi kaynakları o dönemde daha çok Yunanca veya Yunancadan Süryaniceye çevrilmiş eserlerdi. Bu eserlerden Arapçaya tercüme edilerek istifade edilmişti. İkincisi ise Abbasilerin Emevi iktidarını ele geçirmek için verdiği mücadelede onlara destek veren Müslümanlarla birlikte diğer dinlerin mensupları da bulunuyordu.³² Ayrıca Abbasilerin yönetim merkezlerini Bağdat'a taşımalarının da çevirinin olumlu yönde gelişmesinde rolü bulunmaktadır. Bağdat'ın o dönemde Hristiyan, Yahudi, Farsi, Arap vb. farklı kültürlerden oluşan kozmopolit bir yapısı vardı. Abbasiler, inanç değerleri, adetleri, kültürleri ve sosyal açıdan birbirinden farklı halkı hoşgörü ve adilane bir şekilde yönetebilmek için çeviri faaliyetlerine ihtiyaç duymuşlardı. Bu amaçla kendi dönemlerinden önce başlayan kadim dönemlere ait eserlerin çeviri faaliyetlerini desteklemiştir. Bu çeviri eserlerin de İslam dünyasına kazandırılması amacıyla da çeviri faaliyetlerini sistematik hale getirmişlerdi.”³³

³¹Mehmet Hakkı Suçin, “Arapça Çeviri Hareketi: Altın Dönem”, *Journal Of Turkish Studies* ‘Cem Dilçin Armağanı’, 2010, 1-26.

³² Suçin, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, 34.

³³ Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce, Arapça Kültür; Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi Ve Erken Abbasi Toplumu*, (Çev. Lütfü Şimşek), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 28.

Abbasilerde çeviri faaliyetleri birçok alanda yapılmaktaydı. Çevirinin yönünü ise, Abbasilerin ihtiyacı ve eksik oldukları alanlar belirliyordu. Örneğin, düzenli devlet yönetimi, şehrin planlaması, mali ve askeri kayıtların yapılması, tıp, astronomi, matematik ve diğer ilim dallarında Müslümanların kendilerini yetiştirmeye ihtiyaçları vardı.³⁴ Veya mantık ve felsefe alanında diğer din bilginlerinin kullandıkları mantıki ve felsefi bilgiye Müslüman âlimler sahip değillerdi. Bu amaçla Antik Yunan, Hint, Mısır, Grek, Fars gibi birçok medeniyetten tıp, astronomi, kimya gibi eserler veya Aristoteles'in mantık ve felsefe eserleri Arapçaya çevirmişlerdi.³⁵

Abbasi devletinin Halife Mansur (ö.764) döneminden itibaren tercümenin sistematik hale getirilmesi ile Beytü'l-Hikme'nin kuruluşu başlamış, diğer halifelerin çeviriye olan ilgi ve destekleri ile devam eden çalışmalar Abbasî halifesi Me'mûn (ö.833) tarafından tamamlanmıştır.³⁶ Beytü'l-Hikme savaşlar ve diğer seferlerde ilmi ve felsefi eserlerin muhafaza edildiği büyük kütüphanedir. Burada Grek ve Doğu kültürlerinin kadim eserlerinin tercümeleri yapılarak İslam kültürüne dâhil edilmiştir. Heterojen bir yapıya sahip olan Beytü'l-Hikme farklı dinlere mensup ilim adamlarının çalışma yaptığı, o dönem için ilimler akademisidir. Beytü'l-Hikme çevirinin gelişmesi, artarak devam etmesi ve çeviride elde edilen eserlerin kalıcılığı için Abbasiler döneminin en önemli çeviri faaliyetidir.³⁷

Bu dönemde yapılan çevirilerde Süryani mütercimlerinin büyük etkisi bulunmaktadır.³⁸ Örneğin, kadim eserler ilk etapta Yunancaya çevriliyordu, ikinci etapta ise Süryaniceye daha sonra ise Arapçaya çevriliyordu. Abbasilerin çeviride söz sahibi olmalarının etkisiyle sonraki dönemlerde yapılan çevirilerde ise, orijinal eserler ikinci bir dile çevrilmeye gerek kalmadan direkt Arapçaya çevrilebiliyordu.³⁹

Müslümanların sekizinci ve on üçüncü yüzyıllar arası büyük başarılarla imza attıkları tercüme faaliyetleri ile çeviri ilmi altın dönemini yaşamıştır. Abbasiler dönemi, tarihe kaydolunmuş en kapsamlı ve donanımlı çeviri dönemidir. Bu dönemde Abbasiler,

³⁴ Mustafa Demirci, *Beytü'l-Hikme* (1. B.), İnsan Yayınları, İstanbul 1996, 35.

³⁵ Gürkan Dağbaşı, "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiye Dergisi*, XXVII, 2013,178; Gutas, 17.

³⁶ Mahmut Kaya, "Beytü'l-Hikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 1989, VI, 88-90.

³⁷ Baker Mona, "Arabic Tradition" (Edit.: Mona Baker; Gabriela Saldanha), *Routledge Encycloepadia of Translation Studies*, C.II, London and New York 2011, 316-321.

³⁸ Şeşen, 12.

³⁹ Suçin, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, 49.

astronomi, tıp, kimya, matematik, edebiyat, mantık gibi birçok ilim alanında söz sahibi olmuştur.

On ikinci yüzyıl ve sonrası ise Batı kültüründe Arapça eserlerin Latinceye çevrilme dönemi başlamış ve çevirinin yönü artık doğudan batıya doğru esmeye başlamıştır.

1.2.3. Modern Dönemde Çeviri İlmî

Sekizinci yüzyılda İber yarımadasını fetheden Emeviler, burada Endülüs Emevi Devleti'ni kurdular. İspanya'da uzun süre başarılı bir şekilde hüküm süren Endülüs Emevi Devleti'nin siyasi başarısının yanında bilim adına yaptıkları çalışmalarda önemli seviyededir. Toledo, Sevilla ve Kurtuba gibi şehirleri devletin önemli bilimsel faaliyetlerinin yoğun olduğu bilim merkezleriydi. Örneğin, Halife II.Hakem dönemindeki inşa edilen “Kurtuba Medresesi” o zamanda ilim merkezi haline gelmişti. Bu kütüphanede 400.000 kitap bulunuyordu. Dünyanın birçok yerinden bu kütüphaneyi ziyarete gelen insanlar buradaki kitaplardan çeviri yaparak faydalanmıştır.⁴⁰ Toledo şehrinde kurulan Toleda Çeviri Okulu da çeviri için önemli başarıların elde edildiği ilim merkeziydi. Endülüs'ün farklı şehirlerinde de birçok kütüphane bulunmaktaydı. Bu kütüphanelerin ortak özelliği her alanda ilmi çalışmaların yapılması ve bu amaçla Helenizime ait eserler, Doğu kültürüne ait kadim eserlerin yanı sıra Arap dünyasındaki eserlerin çevirileri yapılarak bu eserlerin bilimsel kaynak olarak kullanılmasıdır.⁴¹ Bu dönme çeviri faaliyetlerinde Arapçayı iyi bilen Yahudi çevirmenlerin önemli rol aldığı görülmektedir.⁴² Endülüs'te çeviri sürecinde Yahudilerin yanı sıra Süryani çevirmenler de bulunmaktadır. Arapça eserler önce İspanyolcaya ardından da Latinceye çevrilerek bilim dünyasına kazandırılıyordu.⁴³ Örneğin, İbn Rüşd'ün tıp kitabı Latince'ye çevrilerek kullanılmıştır.⁴⁴ Bir diğer örnek, Arap dünyasının felsefede önde gelen isimleri; İbn-i Sina, Gazali, İbn-i Rüşd gibi âlimlerin kitaplarının Latinceye çevirisi yapıldığı ve bu eserlerden Batı dünyasının istifade ettiği tarihi kayıtlarda yer alır.⁴⁵

⁴⁰ Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, Macmillan Education, Ltd. (10th Edition), London 1970, 530.

⁴¹ Sakine Eruz, *Çeviribilim ve Çeviri Tarihi*, Multilingula, İstanbul 2003, 25-27.

⁴² Arturo Castiglioni, *The Contribution of The Jews to Medicine, The Jews: Their History, Culture and Religion*, (Ed.: Louis Finkelstein), Volume 1, Harper and Brother Publishers, New York 1960, 1363.

⁴³ Olcay Öztunalı, “Toledo Çevirmenler Okulunda Gerçekleştirilen Çalışmaların Kültürlerarası Yeri ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(2), 2017, 1323- 1339

⁴⁴ Hitti, 583.

⁴⁵ Suçın, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, 71.

Çeviride gelinen nokta, birkaç yüzyıl önce batıya ait eserlerin Arapçaya çevirisi yapılırken artık çeviride rüzgârın yönü Arapça eserlerin Latinceye ve diğer Avrupa dillerine çevrilmesi şeklinde değişmiştir. Yahudi bilginlerin Endülüs topraklarında hoşgörü ve güven ortamında yaşamaları, onları bilimsel faaliyetlerde özellikle de çeviride söz sahibi yapmıştır.⁴⁶ Endülüs'te Yahudi bilginlerin entelektüel düşüncede kendilerini özgürce ifade etme imkânı, birçok ilim adamının fikir babası konumunda olan İbn Meymün'un bu topraklarda yetişmesine ortam hazırlamıştır.⁴⁷

Endülüs Emevi devletinde yaşanan ilmi ve kültürel çeviri çalışmaları ile Müslümanlar, İslamî düşüncenin yanı sıra diğer ilimlerin yayılmasına öncülük etmiştir. Birçok dilde yapılan bu çevirilerle bilimsel alanda olumlu gelişmeler yaşanmış ve aynı zamanda Batı dünyasında, skolastik düşüncede yeni akım olan Rönesans'ın nedenlerinden biri olmuştur.⁴⁸ Avrupa'da başlayıp, sanat, edebiyat ve diğer bilim dallarında etkisi olan Rönesans'ın dünyanın birçok yerinde etkisi hissedilmiştir.

Batıda Rönesans tüm etkisiyle yayılırken Arap dünyasında da Nahda dönemi başlamıştı. Arapların modernleşmesi anlamındaki bu hareket Rönesans'tan farklı özellikler taşıyordu. Mısır ve diğer Arap ülkelerinde başlayan Nahda dönemi; Arap dünyasında Batılı işgallere tepki olarak İslam dinine olan düşkünlük artmış, tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkılarak milliyetçi duyguların harekete geçirildiği toplumsal hareketin adıdır.⁴⁹

Nahda'nın oluşmasında önemli etkenlerden biri Arap edebiyatının Batı kültürüyle tanışmasıdır. Arap edebiyatının Batı dünyasıyla tanışmasını ve modernleşme sürecini hızlandıran ikinci önemli etken ise Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesidir. Fransız ordusunda bulunan oryantalist çevirmenler ve yanlarında getirdikleri matbaa Mısır'ın siyasi, sosyal ve kültürel durumunda köklü değişikliklere neden olmuştur. Örneğin, Napolyon'un kendi siyasi ve askeri düşünceleri için Mısır'a getirdiği matbaayı Mısırlı entelektüeller Nahda hareketi için kullanmıştır. Matbaa kullanılarak İslam dinine ve tarihi

⁴⁶Mehmet Özdemir, "Gayr-i Müslimlerin Dini Hayatı Açısından Müslüman Fatihlerin Endülüs'teki Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C.33, 1992, 208-215; N. Roth, *Jews, Visigoths and Muslims in Medieval Spain*, E.J. Brill, New York 1994, 91-93; Goitein S. D, *Jews and Arabs: Their Contacts Through the Ages*, Schocken, New York 1974, 34-38.

⁴⁷ Roth, 95.

⁴⁸Mustafa Demirci, *Beytü'l-Hikme*, İnsan Yayınları İstanbul 1996, 288.

⁴⁹ Hişam Cuayyıt, *Avrupa ve İslam*, (Çev. K. Kahraman), İz Yayıncılık, İstanbul 1995, 193.

kültürde yer alan eserler çoğaltılıp klasik Arap kültürü harekete geçirilmiştir. Arap entelektüellerinin rol aldığı bu süreçte klasik Arap mirasına sahip çıkılırken aynı zamanda Batı kültürüne ait klasik ve modern döneme ait roman, tiyatro ve diğer edebi eserlerinden de çeviri yoluyla istifade edilmiştir.⁵⁰

Napolyon sonrası Mısır yönetiminin başına geçen Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır’da yapılan modernleşme ve çeviri faaliyetlerine devam etmiştir. Ali Paşa dönemindeki çeviri faaliyetleri kapsamında yapılan çalışmaları farklı başlıklar altında toplamak mümkündür. Bunlar; matbaanın kurulması, yabancı dil öğreten kurumların açılması, Avrupa’dan bilim adamlarının Mısır’a getirilmesi ve Avrupa’ya eğitilmek amacıyla burslu öğrencilerin gönderilmesi ve son olarak da çeviri yapılması amacıyla Diller Okulu’nun açılmasıdır.⁵¹

Mısır’da çeviri ve aydınlanma süreci, Napolyon’un sömürü düşüncesi ile Mısır’ı işgali ile başlamıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın ise kendi iktidarını güçlendirmek için gösterdiği ilgi ve çaba ile devam eden çeviri süreci, Arap edebiyatının modernleşmesi ve gelişmesi olarak günümüze kadar devam etmiştir.⁵²

Sonuç olarak Antik Çağla birlikte başlayan çeviri faaliyetleri Arap-İslam kültürüyle devam etmiş ve günümüze kadar da önemini koruyarak devam etmiştir. Çeviri dinlerin ve dillerin farklı coğrafyalara ve kültürlerle ulaşmasında ve farklı medeniyetlerin bir arada yaşamalarında önemli rol oynamıştır. Ancak bununla birlikte çevirinin içinde barındığı problemler bulunmaktadır. Bu problemlerden bazıları aşağıda başlıklar altında incelenecektir.

1.3. ÇEVİRİDE YAŞANMASI MUHTEMEL PROBLEMLER

Çevirmenin hem ana dilini hem de hedef dilinin kullanılış şeklini iyi bilmesi gerekmektedir. Arapça kelime yapısı diğer dillere göre farklı bir yapıya sahiptir. Bunun nedenleri arasında Arap dilinde kelimelerin çok anlamlı bir yapıya sahip olması ve bükünlü yapıları gereği aldıkları eklerle anlam genişlemesi yaşar.⁵³ Dolayısıyla Arapçada bir kelimenin kökünün tespiti Türkçeye göre farklılık gösterir. Çünkü Arapçanın aksine

⁵⁰ Mehmet Hakkı Suçin, *Dünden Bugüne Arapça Serüveni*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2021, 73-77.

⁵¹ Suçin, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, 100.

⁵² Suçin, *Dünden Bugüne Arapçaya Çevirinin Serüveni*, 96.

⁵³ Mustafa Aydın, “Arap Dili”, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2018, 1-18.

Türkçe sondan eklemeli dil yapısına sahiptir. Örneğin, "ضَحَّ" kelimesi kök olarak "pompalama" anlamına gelmektedir. Ancak ismi meful olarak "مِضْحَة" kullanıldığında "bisiklet pompası, ilaçlama pompası, kuyu pompası, tulumba" gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴

Çevirmenler herhangi bir metni çevirirken, dilsel kurallarla ve sözcük yapısıyla birlikte metinlerin örtük anlamını da kullanarak metinleri anlamlandırır. Özellikle Arapça gibi belagat yönü güçlü bir dilde mana yönünün gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Çeviri sürecinde çevirmende aranan bazı nitelikler:

- 1) Çevirmen, çeviri sürecini iyi bilmeli, çeviride olan aksaklıkların üstesinden gelebilecek akademik birikim sahibi olmalı,
- 2) Çevirmen metinler arası eşdeğerliliği sağlayabilmek için kaynak dil ve hedef dilde, yazı dilinin yanı sıra kültür, tarih ve sosyolojik yapıyı da bilmeli,
- 3) Çevirmenin, orijinal ürünler ortaya koyabilmesinde kaynak dil ve hedef dil arasında denge sağlayabilmelidir. Bu amaçla çevirmen, herhangi bir metin çevirisinde kaynak yazının dilbilim ve yazı dilinin özelliklerinden yer yer uzaklaşabildiği gibi hedef metnin de dilbilim ve yazı dilinin özelliklerine de uyum sağlayabilmelidir.⁵⁵

Çevirmen çeviri yaparken aynı zamanda metinde aktarılmak isteneni de göz önünde bulundurur. Bu açıdan çeviri süreci iki ana madde etrafında toplanır:

- a. Hedef metnin yapısal özelliklerini belirleme, mecaz, belagat gibi bağlam konularını göz önünde bulundurma.
- b. Kaynak dil ve hedef dilin eşdeğerliliğini koruyarak hedef dilde yeni metin üretebilme.

Bu süreçte çevirmen, dilin sözcük ve gramer yapısını, metnin hangi şartlarda oluşturulduğunu, o metnin ait olduğu toplumun kültürünü de belli bir düşünsel süzgeçten geçirerek anlatılmak isteneni yeni dilde aktarır. Herhangi bir metni ve metinde anlatılmak

⁵⁴ Ahmed Muhtar Ömer, *Kitabu'l Mecmau'l-lugati'l-Arabiyyeti-el-Muasira*, Alemlu'l-Kutub, (1.B.), Kahire (h.1429) 2008, 1350.

⁵⁵ Berrin Aksoy, "Çeviride Çevirmen Seçimleri Işığında Çeviri Eleştirisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 2001, 1-16.

istenilen düşünceyi, yeniden ete kemiğe büründürüp canlandırmak ve bunu da hedef okuyucuya ulaştırmak görüldüğü kadar kolay değildir. Dolayısıyla çevirmen hedef metne, kültüre ve metin diline olan vukufiyeti çevirideki başarısını etkileyecektir.

Çeviride diller arası kültürel bir aktarım söz konusudur. Çeviri yapılırken, diller arasında kültürel ilişki oluşur. Bu çerçevede denilebilir ki, çeviri yapılırken her iki kültürün de bilinmesi, dilbilgisel ve anlamsal eksiklikleri azaltmada önemli rol oynayacaktır. Örneğin, “feminist” sözcüğü Türkçe’de, İngilizce’de veya dünyada birçok ülkede “kadın haklarını savunan” anlamında kullanılmaktadır. Ancak “feminist” sözcüğü Japoncada “kadınlara normalden fazla yumuşak davranan” anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda Türkçe ile Japonca arasında yapılacak bir çeviride “feminist” sözcüğünün dikkat edilerek çevrilmesi gerekmektedir. Çünkü belki de Japoncada meziyet olarak kullanılan “feminist” sözcüğü, Türkçede ise “kılıbık” veya aşağılama gibi argo anlamlarına gelen durumu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁵⁶

Çeviri sürecinde amaç, kaynak dilde bir metni hedef dile eşdeğer şekilde aktarabilmektir. Dolayısıyla çeviri, kaynak dilde metnin okuyucusunun üzerinde bıraktığı etkiyi hedef dildeki okuyucu üzerinde de bıraktığı ölçüde metinler arası eşdeğerliliği yakalamış olur. Çeviride eşdeğerliliği korumak için birebir aynı anlama gelen kelime bulunmadığı zaman anlamı korumak amacıyla yakın anlamlı kelimelerin kullanılması tercih edilmektedir.⁵⁷ Örneğin, “İncil’de Hz. İsa için “Tanrı’nın kuzusu” anlamında fadesi geçmektedir. Ancak İncil’in Eskimo diline çevirisinde “kuzu” kelimesinin bu dilde kullanılmadığı için, onun yerine yakın anlamda “fok balığı”nın kullanıldığı görülecektir. Dolayısıyla bu dile yapılacak İncil çevirisinde “Tanrının Foku” şeklinde eşdeğer bir çevirinin yapılması, çeviri açısından daha uygundur.”⁵⁸

Çeviri sürecinde kalıplaşmış sözcük gruplarının yabancı dilde karşılığını bulmakta zorluk çekilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir dilden diğer bir dile çeviri yaparken her iki dilin de sözcük yapısını, sözcükler arası ilişkilerini, barındırdıkları dilbilgisel ve anlam bağı olan ifadeleri bilmek çevirideki hata payını azaltacaktır. Örneğin, Arapçada هُوَ يُشْبِهُ

⁵⁶ Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook On Translation*, Routledge, USA and Kanada 1992, 26.

⁵⁷ Eugene A. Nida, *Toward a Science of Translating*, Leiden: E, J, Brill, 1964, 226; Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook On Translation*, Routledge, USA and Kanada 1992, 33.

⁵⁸ Mary Snell Hornby, *Translation Studies, An Integrated Approach*, Philadelphia: John Benjamins, Amsterdam 2006, 25.

"القَمَر" bu cümlenin Türkçe'ye çevirisi onun güzelliğini abartılı bir şekilde anlatmak için "O aya benziyor" veya "Yüzü ay gibi güzel" şeklinde olacaktır. Ancak aynı cümlenin İngilizceye çevirisi "He is like a moon", "ay gibi" anlamının yanı sıra hiç de hoş olmayan "onun ikiye bölünmüş, değişken bir yapısının" olduğu anlamına gelmektedir.⁵⁹

Bir diğer örnekte, "أَخْرَجَ مَا فِي جَعْبَتِهِ" deyimini Arapçada yaygın kullanılmakta ve lafzi çevirisinde "Heybesindeki taşları döktü" anlamına gelmektedir. Deyimde geçen "جَعْبَة" "ok torbası, heybe" anlamlarına gelmektedir. Ancak çeviride beklenen, hedef kültürde uygun karşılığını bulmak için, Türkçe asıl karşılığı "Eteğindeki taşları dökmek" şeklinde olması gerekmektedir.⁶⁰

Dillerin genel özelliği her dilde hazır kalıplaşmış ifadelerin olması ve bu ifadelerin farklılıklar göstermesidir. Oluşan bu farklılıklar, bu kalıpsal ifadelerin kullanıldığı toplumun özelliklerine ve o toplumda bireyler arasında yaygın olan kullanıma göre değişmektedir. Bu ifadeler arasında en sık rastlanılan eşdizimlerdir. Eşdizim, en az iki kelimenin bağlamsal veya sözdizimsel açıdan birlikte kullanımıdır. Eşdizimlerin tespitinde, herhangi bir cümlede geçen bir sözcüğün öncesinde ve sonrasındaki sözcüklerin bilinmesi önemli rol oynamaktadır. Çeviride birbirine uygun eşdizim bulmak yoğun çaba gerektirir ve bu çevirmenler için önemli problemlerden biridir. Herhangi bir metinde eşdizimler, isim tamlaması, sıfat tamlaması, zarfların cümlede geldikleri yerler, harfi cerlerin kullanıldığı fiiller vb. gibi gramer kuralları veya bağlam aracılığıyla tespit edilir.⁶¹ Dolayısıyla eşdizimsel ifadelerin kaynak dil ve hedef dilde gerekli ve istenilen düzeyde bilinmemesi çeviri sürecini zorlaştıracak gibi eksik veya problemlilerde de neden olur.

Arapça eşdizimsel ifadeler açısından zengin bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Arapçada eşdizimlerin tespiti zor ve kapsamlı bir çalışma gerektirir. Tez çalışmasında, Kur'an-ı Kerim'de eşdizimsel ifadeler kaynaklı meal farklılıklarına neden olan ayetlerin tespiti araştırmanın konusunu ve sınırlarını belirleyecektir. Kur'an-ı Kerim'in araştırmaya konu olarak tercih edilmesinin nedeni, ayetlerde geçen eşdizimsel ifadelerin

⁵⁹ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 135.

⁶⁰ Ömer, 625.

⁶¹ Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, London 1988, 213.

yeterli derecede bilinmemesi ve dolayısıyla mealler arasında oluşan eşdizimsel ifadeler kaynaklı anlam farklılıklarının oluşmasıdır. Araştırma kapsamında eşdizimler, sözdizimsel ve anlambilimsel olarak araştırılacak ve çalışma kapsamında deyimler ve atasözlerinin eşdizimlerle yakınlığı göz önünde bulundurularak yer yer değinilecektir. Kur'an-ı Kerim'de eşdizimsel ifadeler kaynaklı oluşan meal farklılıkları üçüncü bölümde geniş şekilde örneklendirilerek açıklanacaktır.

1.4. ARAPÇADAN TÜRKÇEYE ÇEVİRİ SORUNLARI

Arapçadan Türkçeye çeviride problemler yaşanmaktadır. Arapçanın temel yapısında cinsiyet ayrımının bu durumda rolü vardır. Arapçanın tarihi kökleri incelendiğinde cinsiyet ayrımı dil yapılarında vardır ve bu ayrım onlar için güç, kuvvet veya kutsallık ifade eder. Örneğin, Arapçada “güneş” sözcüğü semâî müennesken, “ay” sözcüğü ise eril olarak kabul edilir. Nitekim İslamiyet öncesi putperest olan Arapların güneşe ve aya Tanrı olarak inanmalarının kalıcı etkisi Arap dilinde görülmektedir.⁶²

Günümüz modern Arapçasında da sözcükler eril-dişil şeklinde kullanılmaktadır. Örneğin, “erkek çocuk” "عَلَامٌ" “kız çocuk” "كُرَيْمَةٌ", “erkek eşek” "حِمَارٌ", “dişi eşek”

"أُنْثَى" şeklinde ayrı kelimelerle ifade edilir. Ayrıca isim, sıfat veya fiil, cinsiyetine göre

farklı kiplerle oluşur. Türkçede ise sözcüklerde veya gramer kurallarında cinsiyet ayrımı yoktur. Her iki dil arasında cinsiyet ayrımına dikkat edilmediğinde ise çeviride problem yaşanır.⁶³ Çünkü çeviride metin dilinin yanı sıra kültürünün de göz önünde bulundurulması gerekir. Bu nedenledir ki Arapça eserlerden çeviri de sözcüklerdeki cinsiyet ayrımı dikkat gerektirir. Örneğin, Arapça kelimelerin cinsiyet ayrımında “ta-i merbuta” "ة" veya “elif-i maksure” "ي" dişilik alameti son harf olarak kullanılmaktadır

ve sözcükler hakiki veya mecâzi müennes kabul edilir. Örneğin, "فَاطِمَةُ، عَائِشَةُ" “Ayşe,

Fatma”gibi kelimeler hakiki müennes iken yaradılışları itibariyle fitratlarında dişilik

⁶² Soner Gündüzöz, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça’nın Yapılanması Ve Algılanmasında Etkili Öğeler”, *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, 5(3), 2005, 222.

⁶³ Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, *el-Muzekker ve'l-Muennes*, (Nşr.: Ramazân ‘Abduttevvâb), Kahire 1969, 28.

bulunmayan "شَجَرَة, طَاوَلَة" “ağaç, masa” gibi örnekler de mecâzi manada müennestir.

Ancak Arapçada bazı eril isimler, müenneslik özelliği olmadığı halde özel olarak "ة" “ta-i merbuta” alırlar. Örneği, "حَمَزَة" “Hamza” veya "نَمْلَة" “karınca” gibi.⁶⁴ Bu durumun Arapça çeviride anlamda eksikliğe veya yanlış anlamlara yol açtığı görülmektedir.

Nitekim cinsiyet ayrımı Kur'an-ı Kerim meallerinde de görülmektedir. Örneğin,

قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ⁶⁵

-Çantay: “...(dişi) bir karınca dedi ki: «Ey karıncalar, yuvalarınıza girin.»⁶⁶

-Şimşek: “... bir dişi karınca “Yuvalarınıza girin, karıncalar,” dedi.”⁶⁷

Ayette geçen "نَمْلٌ" kelimesi cins bir isimdir hem dişi karınca için hem erkek karınca için kullanılan ortak terimdir.⁶⁸ Dolayısıyla müennes şekilde tercüme edilmesini gerektirecek bir durum yoktur. Birçok mealde "النَّمْلُ" “dişi karınca” olarak tercüme edilmiştir. Ancak bu ayetin birçok mealin yanı sıra tefsirlerde yapılan tercümesinde “Karıncalardan biri, arkadaşlarına, yuvalarına girmeleri için seslendi.”⁶⁹ şeklindedir. Tüm bunlarla birlikte ayetin cinsiyet ayrımına gitmeden “...bir karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin...”⁷⁰ şeklinde tercümesi daha uygundur.

Arapça ve Türkçe arasında gramer, ses bilgisi, sözdizimi, anlambilimi vb. açıdan farklılıklar olmakla birlikte iki dil arasında yüzyıllardır yapılan çeviri faaliyetleri devam etmektedir. Ancak bu çevirilerde yaşanan farklı problemler bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki dil arasında çeviri sorunlarının belirlenmesi, bu alanda yapılacak çalışmalara

⁶⁴ Murat Çiftli; Mücahit Elhut, *Arapça İmla ve Kompozisyon*, Akdem Yayınları, İstanbul 2020, 53.

⁶⁵ Hayrettin Karaman; İbrahim Kafi Dönmez; Mustafa Çağrı; Sadrettin Gümüş; Ali Turgut, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (I-V), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, Neml: 27/18.

⁶⁶ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yayınları, İstanbul 2008, Neml: 27/18.

⁶⁷ Ümit Şimşek, Mehmet Yaşar, Kandemir, Halit Zavalı, *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, Neml: 27/18.

⁶⁸ L. M. el-Yesû'i, 840.

⁶⁹ Muhammed Ali es-Sâbûni, *Safvetü't-Tefsîr Tefsirlerin Özü*, (Terc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), VI. Cilt, Ensar Vakfı İz Yayıncılık, İstanbul 2003, 349; Neml: 27/18.

⁷⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meal*, (Sad.: M.Sadi Çöğenli), Huzur Yayınevi, İstanbul 2008, Neml: 27/18.

olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Arapçadan Türkçeye çeviri sorunlarından bazıları şunlardır:

1.4.1. Harekesiz Yazılan Arapça Metinleri Okuma Sorunu

Arapça ile Türkçe arasında olan en önemli farklılık *Arap dilinde harekelerin yazıda harf olarak gösterilmeyişidir*.⁷¹ Arapça alfabesi geneli sessiz harflerden oluşur ve harfler hareke denilen işaretlerle sesli hale gelir. Arapça eserlerde ise Kur'ân-ı Kerim ve sözlükler dışında genelde harekesiz yazım tercih edilir. Yazıda hareke kullanmamak özellikle yazar için kolaylık gibi görünse de bu durum Arapçayı iyi bilmeyen, okuyucu veya çevirmen için problemdir. Dolayısıyla harekesiz metinleri okuma veya bu metinleri çeviri sürecinde, sözcükleri harekelemede yapılacak olan yanlışlar metnin yanlış veya eksik anlaşılmasına sebep olur.⁷² Çünkü Arapçada sözcüklerin geneli (mebniler hariç) cümlede aldığı göreve göre harekelenmekte ve anlam kazanmaktadır.⁷³ Arapça harekesiz metinleri okuma ve anlamada yaşanan bazı sorunlar şunlardır:

1. Arapça metinlerde şeddeye yer verilmemesi metin çevirilerinde önemli zorluklardan biridir. Örneğin, "سلم" kelimesi aldığı harekeye göre isim veya fiil olarak kullanılır. "سَلَّمَ" "selam vermek veya teslim olmak", "سَلَّمَ" ise "basamak, müzikte makam" anlamına gelir. Örnekte görüldüğü üzere harekeleme olmadığında, okumalarda hata payı yüksek olabilir.⁷⁴
2. Harekesiz sözcüklerde zamirlerin tespiti veya kelimelerin kökünü tespit etmek, okuma ve anlamlandırma için zorunluluktur.

"فِي حَالَةٍ تَصْدَعُ أَوْ أَنْهِيَارَ سَدٍّ مَا فَإِنَّهُ يَتَوَقَّعُ أَنْ تَدَاهُمُ أَوَّلُ مَوْجَةٍ فَيَصْنَانِ لِلْمِيَاهِ الْمُتَدَفِّقَةِ مِنَ السَّيِّ سَكَّانُ
الْمَدِينَةِ وَالْمَنَاطِقِ الْمُحِيطَةِ فِي غُضُونِ ثَلَاثِ سَاعَاتٍ فَقَطْ"

⁷¹ Ahmet Bulut, *Arap Dili Araştırmaları I*, Alfa Yayınları, Bursa 2000, 7.

⁷² Abdullah Hacıbekiroğlu, "Arap Dilinin Yapısından Kaynaklanan Çeviri Zorlukları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1) 2020, 63.

⁷³ Muhammed el-Câbirî Âbid, *Binyetu'l-Akli'l-Arabî*, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrut 2009, 46.

⁷⁴ Hacıbekiroğlu, 73.

*“Bir barajın çatlaması veya yıkılması durumunda, barajdan taşan ilk su dalgasının şehri ve çevresini sadece üç saat içinde etkilemesi beklenir.”*⁷⁵

Yukarıdaki cümlede geçen "تَدَاهُم" kelimesinin aslı "دَاهُم" “basmak, isabet etmek, baskın yapmak”⁷⁶ anlamlarına gelmektedir. Kelimenin yapısında olan "هُم" kelimenin asli harflerindendir. Ancak burada harekeleme söz konusu olmayınca okuyucu "هُم" un zamir mi yoksa kelimenin tamamını oluşturan harflerden mi olduğunu anlamakta zorlanacak. Bu durum yanlış okuma ve yanlış çeviriye yol açabilir.

Bir diğer örnek "هُم" “onlar” kelimesi “cemi müzekker salim” için kullanılan zamirdir. Ancak Arapçada "هَمَّ" “dermansız eli ayağı tutmaz, yaşlı adam”⁷⁷, "هَمَّ" “tedirgin etmek, kaygılandırmak”⁷⁸ anlamlarındaki iki farklı sözcük daha bulunmaktadır. Dolayısıyla harekesiz bir metinde her iki sözcük birbiriyle veya "هُم" zamiriyle karıştırılabilir. Bu durum metnin yanlış okunmasına veya metne yanlış anlam verilmesine neden olur.

1.4.2. Çevirmenin Gramer Açısından Yetersizlik Sorunu

Çevirmen dil yapıları konusunda bilgi sahibi olan kişidir. Bundan dolayı çevirmenin hem kendi dilini hem de çeviri yapacağı dilin semantik ve anlambilim açısından bilmesi ve her iki dile ait grameri de çözümleyebilecek kapasitede olması gerekir.⁷⁹ Çeviri sürecinde çevirmenin bu yönde bilgisinin yanında tecrübe ve dikkati de önemlidir. Örneğin, Arapçada her fiil, her harfi cerle birlikte kullanılmaz. Ayrıca Türkçede edat olarak kullanılan harfi cerlerin Arap gramerinde önemli yeri vardır. Harfi

⁷⁵ Hacıbekiroğlu, 74.

⁷⁶ Ömer, 778.

⁷⁷ el-Yesû’î, 840.

⁷⁸ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2013, 966-967.

⁷⁹ İşler; Yıldız, 24.

cerler, cümle kurulumu veya cümle öğelerinin irabı, gramer ve metni anlamlandırmada aldıkları görevler açısından dikkat edilmesi gereken yapılardır.⁸⁰ Örneğin,

"رَغِبْتُ فِي السَّفَرِ" "Yolculuğa çıkmak istedim."

"رَغِبْتُ عَنِ السَّفَرِ" "Yolculuğa çıkmak istemedim."

"رَغِبْتُ بِالسَّفَرِ" "Yolculuğa çıkmayı tercih ettim."⁸¹

"رَغِبْتُ" fiili aldığı "فِي" harfi ceri "bir şeyi yapmayı istemek" anlamında, "عَنِ" harfi ceriyle "bir şeyi yapmayı istememek" anlamında, "بِ" harfi ceriyle ise "tercih etmek" anlamında kullanılmıştır. Örneklerde görüldüğü üzere Arapçada fiiller aldıkları harfi cerler aracılığıyla farklı anlamlar kazanır. Dolayısıyla bu kurallara dikkat edilmediğinde çeviride ciddi sorunlarla karşılaşılabilir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere harekesiz bir metni okuma ve okuduğu metne doğru anlam verme, çeviri esnasında dikkat gerektirmektedir. Ayrıca çeviri metinlerinde hedef dilin yalnızca gramer bilgisi ve sözcük bilgisi yeterli olmamakta aynı zamanda o dile ait belagat ve bağlam yönünün de bilinmesi gerekmektedir.

1.4.3. Özel İsimler veya Yer İsimlerinin Tespitinde Kaynaklı Yanlışlıklar

Arapçada özel isimler ve yer isimlerinin kullanımında çeviri sürecinde yapılan yanlışlıklar bulunmaktadır. Örneğin, "ذَهَبَ شَفِيقٌ إِلَى الْكُلِّيَّةِ مُبَكِّرًا" cümlesi, "Şefik fakülteye erkenden gitti." şeklinde tercüme edilmektedir. Arapçada "شَفِيقٌ" kelimesi hem isim hem de sıfat olarak kullanılır ve sıfat olarak kullanıldığında Türkçedeki gibi "şevkatli, merhametli, acıyan" anlamlarına gelir. Ancak bu cümlede "شَفِيقٌ" kelimesi isim olarak

⁸⁰ Muhammed Semîr Necîb el-Lubedî, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye*, Müessesu'r-Risâle, Dâru'l-Furkân 2009, 10.

⁸¹ Muhammed Han, "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları", (Çev.: Abdullah Hacıbekiroğlu), *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 2015/2, 130.

kullanılmıştır. Çeviride "شَفِيق" kelimesinin cümlede isim olarak kullanımını göz ardı edilip sıfat manası verilirse “Merhametli fakülteye erkenden gitti” şeklinde çeviri olur. Ancak bu durum çeviride anlamın değişmesine ve tercüme sorununa neden olur.

Bir diğer önemli konu da Arapça olmayan kelimeler yazımında “ç” harfi yerine "ت" ve "ش" harfleri kullanılmaktadır. Örneğin, "كشهيأرون" “Keçiören”, "شوكولاتة" “çikolata” veya "تشيرنوبيل" “Çernobil” gibi hem yazımda hem de fonetik olarak okunurken zorluk oluşturmakta ve çeviride de zorluğa neden olmaktadır.⁸²

Arapçada kullanılan yer isimlerini Türkçeye olduğu gibi çevirme, anlamda bozukluğa neden olmaktadır. Nitekim Mısır’da cami ve Suriye’de ise türbenin ismi olan "زُرْتُ السَّيِّدَةَ زَيْنَبَ" bu cümlelerin “Zeynep hanımı ziyaret ettim” şeklindeki çevirisi bariz hatalı çeviri olur. Çünkü Arapçada "السَّيِّدَةَ زَيْنَبَ" bu terkip iki ayrı yer için kullanılmaktadır. İlki Mısır’da bulunan caminin ismi olup, ikincisi ise Suriye’deki türbe olarak ziyaret edilen yerdir. Bu cümlelerin ise “*Seyyide Zeynep camisini / türbesini ziyaret ettim*” şeklinde doğru çevirisi olur.⁸³

1.4.4. Lehçeler Arası Farklılıklardan Dolayı Çeviride Oluşan Sorunlar

Arapçada kelimeler kullanıldığı lehçeye göre farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu bağlamda Arapça metinler bulunduğu toplumsal ve kültürel değerleri göz önünde bulundurarak tercüme edilmelidir. Örneğin, "نَظَرَ الْمُعَلِّمُ إِلَى صَبِيٍّ فِي فَلَاقٍ" bu cümlelerin görünen ilk manası “Muallim endişe içinde çocuğa baktı.” şeklindedir. Çünkü standart Arapçada "مُعَلِّمٌ" “öğretmen”, "صَبِيٍّ" “genç çocuk” anlamında kullanılmaktadır.⁸⁴ Fakat Mısır Arapçasında "مُعَلِّمٌ" kelimesi “usta” ve "صَبِيٍّ" ise “çırak” şeklinde lehçe farklılığı

⁸² Hacıbekiroğlu, 76.

⁸³ Hacıbekiroğlu, 76.

⁸⁴ Ömer, 1267.

göstererek kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu cümle Mısır lehçesine bağlı kalındığında “*Usta endişeyle çırağına baktı*” olarak çevrilecektir.⁸⁵ Bu cümlede görüldüğü gibi kelimelerin lehçeler arası farklılıklarının bilinmesi, doğru ve anlaşılır bir çeviri için zorunluluktur.

1.4.5. Mecâz, Deyimsel İfadeler, Atasözleri ve Eşdizimsel İfadeli Kaynaklı Çeviri Sorunları

Arap dili, edebi ve sanat yönü güçlü bir olup, kendisinde mecâzî ifadeler yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle Arapçada, deyimisel ifadeler, atasözleri veya eşdizimler gibi kalıpsal ifadelerin kullanım alanı geniştir. Dolayısıyla bu ifadelerin Türkçe’ye aktarımında, manayı korumak için kelimelerin sadece sözlük çevirisi yeterli olmayacaktır. Çeviri esnasında, metinde geçen ana düşünceyi aktarırken anlamı korumak amacıyla hedef dilde eşdeğer mananın kullanılması gereklidir. Örneğin, “لِكُلِّ شَيْخٍ طَرِيقُهُ” deyimini “*Her şeyhin kendi yolu vardır.*” anlamına gelmektedir. Ancak bu şekilde Türkçe’ye kullanım için uygun bir çeviri değildir. Bunun yerine “*Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.*” şeklinde yapılacak çeviri okuyucu için daha anlaşılır olacaktır.⁸⁶

Bir diğer örnekte de “نَاقَشَ الْإِجْتِمَاعُ الْخُطَّةَ الَّتِي اقْتَرَحَهَا الرَّئِيسُ” cümlesinde “نَاقَشَ” eşdizimsel ifadesi, izafet tamlaması olarak kullanılmıştır. Bu eşdizimsel ifade “toplantı tartıştı/münakaşa etti” anlamındadır. “*Başkanın önerdiği planı toplantı tartıştı.*” şeklinde çeviri Türkçe’de ne dediği anlaşılmayan tuhaf bir cümle olur. Ancak bağlam esas alındığında malum yapıdaki “*Başkanın önerdiği plan toplantıda tartışıldı.*” cümlesi meçhul yapıyla tercüme edilerek anlamlı bir cümle oluşturulur.⁸⁷

Tüm bu bilgiler ışığında iyi ve kaliteli bir çevirinin taşınması gereken şartlar:

- Çevirmen her iki dili de en ince ayrıntılarına kadar bilmek zorundadır. Aynı zamanda kaynak dil ve hedef dili işlevsel bir şekilde kullanabilmelidir. Nitelikli bir çeviri her iki dile olan hâkimiyetle gerçekleşir.

⁸⁵ Muhammed Anani, *Fenn et-Tercüme*, Mektebetu Lubnan Nâşirûn, Beyrut 1996, 19.

⁸⁶ Hacıbekiroğlu, 63.

⁸⁷ İsmail Durmuş, *Çeviri Sanatının Esasları*, Akdem Yayınları, İstanbul 2018, 83.

- Çeviri yapılacak dilde başarılı bir çevirinin rolü o dilin inanç, kültür, gelenek-görenek gibi önemli unsurlarını bilmeyi gerektirir.

- Hedef dilin zenginlikleri ve sınırlarını iyi bilmek çeviri sürecinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle Arapça gibi zengin ve derin bir yapıya sahip dilden yapılan çeviride yüzeysel mana, çeviride hedeflenen kaliteden uzaklaştırabilir.

- Kaynak dilde bir kelime tek anlama gelirken hedef dilde birden çok anlama gelebilmektedir. Örneğin, “deve” sözcüğünün Türkçe’de tek kullanımı vardır. Oysa Arapçada "بدنة, بَعِير, جمل, إبل" gibi birçok kullanımı mevcuttur.⁸⁸ Çeviri sürecinde bu durumun göz önünde bulundurulması gereklidir.

- Arapça gibi bazı dillerde kelimeler cinsiyet ayrımıyla kullanılır. Arapçada cinsiyet ayrımı sayı veya zaman kavramlarının kullanımında da bulunmaktadır. Türkçede dil yapısına uygun olmayan cinsiyet ayrımı çeviri sürecinde yanlış metinlerin oluşmasına neden olmaktadır.

- Her iki dilin metin dilini veya gramerini bilmek çeviri için yeterli değildir. Örneğin, Arapçada edebî sanatlar, metin içi ve metin dışı bağlamın rolü büyüktür. Arapça metinlerde bağlamı yakalayabilmek ve bunu da çeviriye yansıtmak için kalıpsal ifadeler yer verilmesi zorunluluktur. Mecâz manayı içeren, deyimler, atasözleri, eşdizimler gibi kalıpsal ifadelerin lafzi çevirisi nitelikli çeviri için yeterli gelmemektedir. Dolayısıyla mecaz ifadelerin mana yönü gözetilmesi ve hedef dilde uygun eşdeğer manalara göre çeviri yapılması gereklidir.”⁸⁹

1.5. KUR’AN-I KERİM MEALLERİNDE OLAN ÇEVİRİ PROBLEMLERİ

Kur’an-ı Kerim tercümelerinde ana kaynak, Lafza-i Celâl’dir. Dolayısıyla Kur’an tercümeleri standart metin çevirisi gibi yapılamaz. Ayetlerin olduğu gibi yani sadece lafzi tercümeyle yetinilmesi, ayetteki bağlamı yakalamayı engeller. Ayrıca Kur’an dili, başlı başına bir incelik taşıyan, belâgat ve mecâz ifadeler veya müphem ifadeler bulunmaktadır. Bu nedenle hedef dile çevrilme sürecinde de yapılacak olan eksik veya yanlış çeviri sorumluluk oluşturmaktadır. Bu çerçevede Kur’an’ın diğer dillere çeviri

⁸⁸ Ahmet Önkâl; Nebi Bozkurt, “Deve”, *İslam Ansiklopedisi, DİA*, İstanbul 1994, IX, 222-226.

⁸⁹ Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook On Translation*, Routledge, USA and Canada 1992, 66.

sürecinde daha az hata ve eksiklik oluşması için dikkat edilmesi gereken durumlar şunlardır:

-Kur'an ayetleri arasında iç tutarlılık bulunmaktadır. Ayetlerin tercümesinde, anlam ve sözdizimi arasında olan ilişkiyi korumak için lafzi çeviri yerine, anlam ve yorum kaynaklı tefsiri tercüme yapılmalıdır. Ayetler tek tek alınmak yerine siyak-sibak ilişkisi içinde, genel ve özel konular arasında olan ilişki gözetilerek anlamlandırılmalı ve tercüme bu doğrultuda yapılmalıdır.

-Kur'an'ı doğru anlama, anladığını doğru aktarmada, mütercimlerin vahiy döneminin kültürel ve tarihsel değerlerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Ayrıca Kur'an'ı sadece nazil olduğu dönem şartlarına göre yaklaşma yerine, evrenselliği göz önünde bulundurulmalı ve muhataplarının da ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran anlam çevirisi yapılmalıdır.

- Kur'an'ın dili akıcı, düzgün ve sanatlı bir yapıya sahiptir. Mütercimlerin ayetleri anlaşılabilir bir şekilde karışık tercüme etmeleri, insanların Kur'an'ın mesajını anlamalarını zorlaştırmaktadır. Mütercimlerden beklenen aslına sadık kalarak, Kur'an meallerini, okuyanlar için anlaşılır şekilde tercüme etmeleridir.⁹⁰

Kur'an-ı Kerim meallerinde yapılan çeviri kaynaklı eksik veya yanlış tercümelerin nedenleri arasında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

1.5.1. Lafzî Çeviri veya Harfî Çeviri Problemi

Metne sadık kalma düşüncesi ile yapılan literal çeviriler anlamı tam yansıtmadığı gibi anlama bağlı birtakım problemlere neden olur. Dolayısıyla Kur'an'ın sadece literal lafzi veya harfî çeviri yapılması yeterli olmamaktadır. Zira bu yönde ulemanın da ortak görüşü; Kur'an'ın literal tercümesi onun manasını tam yansıtmayacağı, şeklindedir. Harfî harfine yapılacak çeviriyle Kur'an-ı Kerim'in kendine ait dil özelliklerinin, üslubunun, bağlam ve belagat tarafının yakalanamaması söz konusudur. Nitekim harfî tercümeyle çevrilemeyecek pek çok ayet bulunmaktadır. Özellikle deyimler veya mecâzî ifadelerin geçtiği ayetlerde bu sorun daha çok yaşanmaktadır. Ayrıca mütercimlerin Kur'an'ın vahyolunduğu dönemin sosyal ve kültürel şartlarını dikkate almadıklarında veya lafzî

⁹⁰ Zülfikar Durmuş, "Dilbilim Açısından Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 2010, 35.

tercüme ile yetinildiği takdirde, ilâhî mesaj asıl manasından uzaklaşmaktadır. Meallerde lafzî veya harfî tercümenin yapılması metnin manasında kopmalara, kaynak dildeki anlam ve estetiğin hedef dile aktarımında yitiklere neden olmaktadır.⁹¹ Örneğin,

"وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ"⁹²

-Çantay: “ Onların üzerine horluk ve yoksulluk damgası vuruldu.”

-Esed: “Böylece, onlara yoksulluk, düşkünlük damgası vuruldu...”⁹³

-Öztürk: “Ve üzerlerine zillet, eziklik ve yoksulluk damgası vuruldu...”⁹⁴

-Şimşek: “ Böylece onların üzerine bir alçaklık ve aşağılık damgası vuruldu.”

Ayette geçen "ضُرِبَ" “vurma, çarpma, kuşatma, bürüme”⁹⁵ anlamın gelen bu fiil

meçhul olarak geçmektedir. Meallerde yaygın olarak “vurma” manasında tercüme edilmiştir. Ancak burada mecazi mana “kuşatmak, maruz kalmak, bürümek” anlamlarına gelmektedir. Hz. Musa (a.s)’ın ümmetinin Allahu Teâlâ’nın verdiği nimetlere nankörlük etmeleri sebebiyle nazil olan bu ayette teşbih ve kinaye vardır. Ayette geçen ibareye göre; Musa’ya inananlar, Rableri tarafından muhatap kabul edilmedi, kuşatan yoksulluk ve aşağılık hali onları kapladı. “Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı.”⁹⁶ Bu insanlar Firavun’un zulmünden kurtulup rahat bir hayat yaşamayı daha sefih yaşamaya tercih ettiler. Haddi aşmaları ve ellerindeki nimetlerin kıymetini bilmemelerinden dolayı, aşağılanıp, hakarete uğradılar, bulundukları ferah topraklardan (zengin hayat yaşadıkları) kovuldular, fakirlik ve eziklik onların hayatlarının her alanını kapladı. Sonuçta Allah’ın bir gazabı onlara ulaşınca bulundukları toprakları ve devletleri dağılıp dünyadayken perişan oldular. Bu ayette geçen "ضُرِبَ" fiiliyle kastedilen asıl mana, zor yaşam şartlarının

⁹¹ Ali Eroğlu, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*, Erzurum 2002, 7.

⁹² Karaman vd, Bakara: 2/61.

⁹³ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, (Çev. Cahit Koytak; Ahmet Ertürk), İstanbul 2015, Bakara: 2/ 61.

⁹⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meal*, Yeni Boyut, İstanbul 2018, Bakara: 2/61.

⁹⁵ Ömer, 1353.

⁹⁶ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (I-V), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, Bakara: 2/61.

onları kaplaması, hor ve aşağı görülmenin Yahudileri kuşatmış olduğudur. Onlar gazabı hak ettikleri için de bu hal onlardan ayrılmayacaktır.⁹⁷

1.5.2. Mütercimlerin Türkçe Dil Bilgisi Yönünde Yetersizlikleri

Kur'an-ı Kerim meallerinde oluşan problemlerden biri de mütercimlerin Türkçeye yeterince hâkim olmamalarıdır. Zira Kur'an-ı Kerim'in ilâhi kelam oluşu itibariyle sıradan bir metin olmadığı için azami gayret sarf edilerek tercüme edilmesi de zorunluluktur. Dolayısıyla nüzul döneminden günümüze insanların anlayacağı şekilde hem Arapçanın hem de Türkçenin dil kuralları, kültürü ve dil kullanımları esas alınarak çeviri süzgecinden geçirilmelidir. Ancak Kur'an-ı Kerim mealleri incelendiğinde ayetlerin Türkçe kullanıma uygun olmayan şekilde tercüme edildiği de görülmektedir. Örneğin,

"خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ"⁹⁸

-Çantay: “Sizi bir kişiden yarattı O. Sonra ondan da eşini meydana getirdi. Sizin için davarlardan sekiz çift indirdi.”

-Yazır: “O, sizi bir nefisten yarattı. Hem sonra onun eşini de ondan var etti. Sizin için yumuşak başlı hayvanlardan sekiz çift indirdi.”⁹⁹

-Öztürk: “Sizi bir tek canlıdan yarattı; sonra o canlıdan onun eşini vücuda getirdi. Ve sizin için davarlardan sekiz çift indirmiştir.”

-Yüksel: “Sizi bir tek kişiden yarattı, sonra ondan da eşini var etti. Size sekiz tür çiftlik hayvanı indirdi.”¹⁰⁰

Ayette altı çizili bölümdeki "انزَلَ" fiili “indirme, lütfetme, ikram etme, bahşetme, verme”¹⁰¹ gibi anlamlara gelmektedir. Ancak mütercimlerin bu fiili “indirme” olarak tercüme ettikleri görülmektedir. Bu durum okuyucu için tuhaf anlamlara neden

⁹⁷ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve Haşâîku't-Te'vîl I-X*, (Trc.: Harun Ünal; Şerafettin Şenaslan), Ravza Yayınları, İstanbul 2019, I, 964; Bakara: 2/61.

⁹⁸ Karaman vd, Zümer: 39/6.

⁹⁹ Yazır, Zümer: 39/6.

¹⁰⁰ Edip Yüksel, *Mesaj Kuran Çevirisi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2014, Zümer: 39/6.

¹⁰¹ Mutçalı, 902.

olmaktadır. Zira “hayvan” ların gökten yağmur veya kar gibi inmesi söz konusu olamaz. Türkçe kullanımda “elbise, hayvan, eşya” gibi nesneler indirme değil “ikram etme, sunma, hediye etme, hibe etme, yaratma” gibi fiillerle birlikte kullanılmaktadır. Dolayısıyla ayetteki bu bölümün “...O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti. Sizin için hayvanlardan (erkek ve dişi olarak) sekiz eş yarattı...”¹⁰² veya “...davarlardan sekiz çift yarattı...”¹⁰³ şeklinde tercüme edilmesi Türkçe dilbilgisi açısından anlaşılır ve uygun olacaktır.

1.5.3. Mütercimlerin Arapçayı Yeterli Derecede Bilmeme Sorunu

Arapça, İslam dini öncesinde de edebî ve belagat yönü güçlü bir dil olarak kullanılıyordu. Dil olarak barındırdığı bu dilsel zenginlik, Arapça metinlerin dilbilimsel açıdan tahlilinde basit dille yazılmış bir metne göre daha fazla emek ve bilgi gerektirir. Nitekim Kur'an dili de Arapçadır ve onun çevirisinde Arapçanın bütün dil özelliklerinin bilinmesi ve bunun da meallere yansıtılması zorunluluktur. Ancak Kur'an-ı Kerim meallerinde mütercimlerin Arapçaya vukufiyetlerinin azlığının meallerde asıl manadan uzaklaşmaya, belagat yönünün zayıflamasına, teşbih, kinaye gibi söz sanatlarının yeterince yer bulmaması ve dolayısıyla da bu durum mealler arasında anlam farklılıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak da meallerde ilahi mesajda yatan asıl manalardan uzak manalar ortaya çıkmaktadır. Örneğin,

"وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ"¹⁰⁴

-Ateş: “...İnkârlarıyla kalblerine buzağı sevgisi içirildi...”¹⁰⁵

-Yazır: “...küfürleriyle danayı kalblerinde iliklerine işlettiler...”

-Öztürk: “...İnkârları yüzünden gönüllerine buzağı içirildi...”

-Şimşek: “...inkârları yüzünden buzağı sevgisi onların iliklerine işlemiştii...”

¹⁰² Karaman vd, Zümer: 39/6; Sâbûni, V, 300, Zümer: 39/6.

¹⁰³ Ali Fikri Yavuz, Kur'an-ı Kerim ve Me'âl-i Âlîsi, Alperen Yayınları, Ankara 2002, Zümer: 39/6.

¹⁰⁴ Bakara: 2/93.

¹⁰⁵ Süleyman Ateş, Yüce Meali, Hayat Yayınları, İstanbul 2017, Bakara: 2/93.

Yukarıdaki meallerde Bakara suresi 93. Ayette geçen bu bölümün literal çevirisi yapıldığı görülmektedir. Ancak mecazın hâkim olduğu bu ibarede murad-ı İlahi manaya tam yansımamaktadır. Dolayısıyla bu durum Arapçaya olan vukufiyetin Kur'an'ın belagat, mecaz veya bağlamdaki ince nüanslarını anlama ve bunu da meallere yansıtmadaki etkisini göstermektedir. Bu ayetin mecaz yönü dikkate alınarak “*İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti.*”¹⁰⁶ veya “*İnkârları ettikleri için gönüllerine buzağı sevgisi yerleştirilmişti.*” şeklinde çevirisi okuyucu için daha anlaşılır kılabilir.

1.5.4. Zamirlerin Mercinin Doğru Olarak Tespit Edilememesi

İsmin yerine kullanılan zamirlerin Arapçada ve dolayısıyla Kur'an'da geniş bir kullanım alanı vardır. Anlamda kayma olmaması için bu zamirlerin tercümelerinde dikkat edilmesi gerekir. Zamirlerin mercilerinin doğru tayin edilmemesi anlamda tahrife neden olabilmektedir.

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ¹⁰⁷

Yüksel: “*Üzerinde on dokuz vardır.*”

Öztürk: “*Üzerinde on dokuz vardır onun.*”

Yukarıdaki iki mealde görülen ayetin mealı kapalıdır. Önceki ayetlerde geçen cehennemini anlatıldığı bu surede "هَا" zamirinin mercii bu ayete yansıtılıp ve üzerindeki sayının da melek sayısı olduğu meale yansıtılırsa anlamdaki kapalılık giderilmiş olur. Zira bu ayetin tercümesiyle “ondokuz sayısı ile kast olunan nedir ?” akla gelmektedir. Cehennemde Sekar tabakasının tasvir edildiği¹⁰⁸ önceki ayetin devamında gelen bu ayetin, “*Üzerinde on dokuz (görevli melek) vardır*”¹⁰⁹ şeklinde tercümesi onu daha da anlaşılır ve açıklayıcı yapacaktır.

¹⁰⁶ Karaman vd, Bakara: 2/93.

¹⁰⁷ Karaman vd, Müddessir: 74/30.

¹⁰⁸ Neseî, X, 458, Karaman vd Müddessir: 74/30.

¹⁰⁹ Karaman vd, Müddessir: 74/30.

1.5.5. Bağlamın Nazar-ı İtibara Alınmaması

Bağlam metinde anlam bütünlüğünü sağlamaktadır. Bir metinde geçen sözcükleri sadece sözlük manalarıyla değerlendirmek anlamı bağlamdan koparır. Bu nedenle metnin siyak ve sibak ilişkisinin yanı sıra kullanıldığı yer ve zaman da anlam belirlemede önem arz etmektedir.¹¹⁰

Meallerde ayetler arası bağlam göz ardı edildiğinde anlam eksik kalır. Örneğin,

111 "وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ"

-Yazar: “*Tîn'e ve Zeytun'a,*”

-Esed: “*İnciri ve zeytini düşün,*”

-Yüksel: “*Andolsun incire ve zeytine,*”

-Öztürk: “*Yemin olsun incire, zeytine*”

Meallerin genelinde hâkim olan görüş “Zeytine ve incire andolsun ki” ancak burada kast olunan iki yiyecek değildir. İlk üç ayet incelendiğinde peygamberlere vahyin geldiği Kudüs'teki Beyt-i Makdis, Mısır'daki Tûr Dağı ve Hicaz'daki Mekke-i Mükerrerme gibi kutsal beldelerin kast edildiği görülmektedir. Bu ayetlerde mecâz hâkimdir ve ayetler arası insicam bulunmaktadır. İlk ayette geçen “zeytin ve incir” den kasıt Filistin ve Şam beldeleri ki Hz.İbrahim ve Hz İsa gibi birçok peygamberin vahiy aldığı mübarek yerlerdi. Devamındaki ikinci ayette ise Hz. Musa'nın Allahu Teâla ile konuşup ondan ilahi emir aldığı Tur dağıyla Hz. Peygamberin vahiy aldığı güvenilir belde Mekke şehrine yapılan yemin görülmektedir.¹¹²

Ayetteki bağlamın kopmadan devam etmesi için, “*İncire ve zeytine: Sina dağına; bu güvenli beldeye andolsun ki.*”¹¹³ veya “*İncir ve zeytin ağaçları açısından zengin olan Şam ve Filistin beldelerine yemin olsun ki!*” şeklinde tercüme edilmesi dikkat çekilmek istenen manayı daha iyi ifade edecektir.¹¹⁴

¹¹⁰ H. P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, (Çev. Mehmet Dağ), Ankara 1992, 108- 109.

¹¹¹ Karaman vd, *Tîn*: 95/1.

¹¹² Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'An Hakâ'iki Gavâmidî't-Tenzîl Ve 'Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Çvr.: Muhammed Coşkun), VI, Mega Basım Yayın, İstanbul 2016, 1356, *Tîn*: 95/1; Sâbûni, VII, 300, *Tîn*: 95/1.

¹¹³ Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2009, Karaman vd, *Tîn*: 95/1.

¹¹⁴ Durmuş, 27.

Nitekim Kur'an-ı Kerim meallerinde çeviri problemlerinin farklı başlıklar altında artırılması mümkündür, burada birkaç başlık altında iktifa edildi. İlahî kelimelerin olması hasebiyle yapılacak tercümeler, onu anlamak ve anlatmak gayesi taşımaktadır. Bu çerçevede Kur'an sıradan bir edebî metin olmadığı için yapılacak tercümelerde de gösterilecek itina da elbette farklı olacaktır. Diller arası olan farklılıklar her ne kadar eşdeğer çeviri yoluna gidilerek kapatılmaya çalışılsa da bu Kur'an tercüme için yine de yeterli olmamaktadır. Ancak bu durum anlaşılmaktan uzak ifadelerin veya anlamı tam kapsamayan yorumların meallerde kullanılması için geçerli bir neden değildir. Dolayısıyla Kur'an meallerinde lafzî tercümeyle yetinilmeyip tefsirî tercümeden faydalanılması, nazil olduğu toplumun kültür ve tarihinin bilinmesi, ayetlerin çevirisinde Arapçanın metin içi ve metin dışı bağlamının kullanılması gibi unsurlar tercümelerde oluşan farklılıklar veya eksikliklerin önüne geçecektir.

Müslümanlar ticari, kültürel ve özellikle fetihler yoluyla tanıştığı diğer medeniyetlerin ilminden çeviri yoluyla istifade etmişlerdir. Elde ettikleri ilmî tecrübe ile İslam dünyasına ve dolayısıyla da tüm dünyaya yeni eserleri kazandırmışlardır. Ancak çeviri faaliyetleri bünyesinde farklı problemler barındırmaktadır. Birden çok alanı kapsayan bu problemler Arapça eserlerin Türkçeye çevirisinde de yaşanmaktadır. Yukarıda kısa bölümler olarak değinilen bu problemlerin her biri ayrı ayrı ve detaylı çalışma gerektirmektedir. Ancak araştırma, tez konusunun diğer iki bölümü olan eşdizim ve Kur'an-ı Kerim meallerinde eşdizimsel ifadeler kaynaklı meal farklılıkları, olarak sınırlandırılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

EŞDİZİM

Eşdizim, en az iki veya daha fazla sözcüğün aynı cümle veya aynı metin içerisinde belirli sıklık ve kısıtlılıkla bir arada kullanımlarıyla oluşur.¹¹⁵ Bu sözcükler dilde kullanılırken belli oranda kullanım sıklığının yanı sıra eşdizimi oluşturan sözcükler arası bazen başka sözcükler girerek eşdizim aralığı oluşturabilir. Ayrıca eşdizimdeki sözcükler arasında türüne göre değiştirilemezlik ilkesinin yanında değiştirilebilirlik özelliği de görülebilir.¹¹⁶

2.1. TEORİK OLARAK EŞDİZİM

Hazır kalıpsal ifadeler, toplumların dil yapılarında alışlagelmiş, belirli uyum ve uygunluk içerisindeki sözcük örüntüleridir. Dilin söz dağarcığında yer alan ve dil kullanıcılarının bilinçaltına yerleşmiş olan bu kalıpsal ifadeler, dile pratiklik ve işlevsellik katar. Dillerin sözvarlığındaki bu kalıpsal ifadeler; deyimler, atasözleri, vecizeler, birleşik kelimeler, eşdizimler gibi birçok çeşitten oluşur. Bu kalıpsal ifadeler arasında en yaygın ve sık rastlanılan kullanılan eşdizimler olup neredeyse bir dilin %70'i gibi büyük bir oranında görülmektedir.¹¹⁷

Eşdizim, o dili konuşanların günlük dilde veya resmi dilde sıradan veya garipsemeden kullandıkları sözcük birlikteliğidir. Sözcüklerden birinin varlığı diğerini zorunlu kılar ve aralarında syntax (sözdizimi) veya semantik (anlambilim) yönüyle aralarında sıkı ilişki bulunmaktadır.¹¹⁸ Dilbiliminde önemli yeri olan eşdizimlerin Batı Dilbiliminde ve Arap Dilbiliminde kadim dönemlerden günümüze kadar farklı başlıklar altında incelendiği ve kullanıldığı görülmektedir.

¹¹⁵ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2007, 94-95; Kâmile İmer; Ahmet Kocaman; A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011, 60.

¹¹⁶ N. Nesselhauf, *Collocations in a Learner Corpus: Studies in Corpus Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam 2005, 11-12.

¹¹⁷ Hill, 47-69.

¹¹⁸ İbrahim, Fidan, “el-Musâhabetu'l-Luğaviyye fi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf”, ‘Alâ’ Tal‘at Ahmed, Mektebetu'l-Âdâb, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2016, 393-396.

2.1.1. Batı Dilbiliminde Eşdizim Yaklaşımları

İngilizce’de “collocation” olarak karşılık bulan eşdizim, köken bilgisi açısından incelendiğinde Latince “collocare” yani “yan yana yerleşmiş” kelimeler anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁹ Türkçede ise eşdizimlilik en az iki veya daha fazla sözcüğün aynı cümle veya metinde yer alması ve belirli kurallarla birlikte kullanılmasıdır.¹²⁰ Eşdizimi oluşturan sözcükler arasında uyum bulunmaktadır.¹²¹

Yapılan dilbilim çalışmalarında yaklaşık 2300 yıl önceki Yunan Stoacı bilginlerinin eşdizimi: “*Sözcüklerin tek başına anlamı yoktur ve sözcüklerin metin içinde yer aldıkları birlikteliğe göre anlamları farklılık gösterir şeklinde tanımları bulunmaktadır.*”¹²² Eşdizim, kelimelerin tek başına olan kullanımları yerine onların semantik alanları esas alınarak diğer kelimelerle kazandığı yeni manalarının ortaya çıkarılmasıdır ve sözcüklerin anlamları birlikte kullanıldığı diğer sözcükler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır.¹²³

Dilbiliminde eşdizimlilik (collocation) teriminin 1750’de Z. Harris tarafından kullanıldığı görülmektedir. Harris’e göre eşdizim, sözcükler arasında birbirine benzeyen (yakın anlamlı) veya birbiriyle bağlantılı sözcüklerdir ve sözdizimindeki “*çizgisel oluşum (constellation)*”dur.¹²⁴ Harris’in eşdizim için yaptığı bu tanımla birlikte, 1900’lü yıllardan günümüze kadar konu üzerine yapılan dilbilim çalışmalarında eşdizim farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Sözcükler arasında bağlamı esas alan F. de Saussure, eşdizimde sözcükler arası ilişkiyi belirgin hale getirmiştir. Bu çerçevede dil göstergelerini değerlendiren Saussure’ye göre; sözcüklerin bir arada kullanımlarında dikkat edilmesi gereken durumlar bulunmaktadır. Sözcükler arası ilişkide “*dizisel ve dizimsel ilişki*” bulunmaktadır. Bu ilişkiye göre, bir sözcüğün her sözcükle birlikte kullanımı mümkün değildir ancak belirli sözcüklerle bir araya gelerek yeni sözcük birliktelikleri oluşturur. Sözcükler arası ilişkinin ilki olan “*Dizisel ilişkide*” bir sözcüğün kendisinden önceki ve

¹¹⁹ Walter Skeat, *Concise Dictionary of English Dictionary*, Wordsworth Editions Ltd, Britain 1993, 255.

¹²⁰ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2007, 94-95.

¹²¹ Cambridge, *Cambridge Learner’s Dictionary, English-Turkish*, Cambridge University, 2009, 136.

¹²² R. H. Robins, “A Short History of Linguistics” [Dilbilimin Kısa Tarihi], Longman, London 1967, 21.

¹²³ D. A. Cruse, “Language, Meaning and Sense”, (Ed.: In N. E. Collinge), *An Encyclopedia of Language* Routledge, London 1990, 80.

¹²⁴ H. Palmer, *First Interim Report on Vocabulary Selection*, Kaitakusha, Tokyo 1931.

sonraki sözcükle olan birlikteliğidir. İkincisi olan “*Dizimsel ilişkide*” ise sözcüklerin yerine eşanlamlılarının kullanılma sınırlarıdır.¹²⁵ Örneğin, “zaman ve vakit” aynı anlama gelen sözcüklerdir ve her iki sözcük “geçirmek, harcamak, doldurmak, öldürmek” gibi fiillerle anlamlı birliktelik oluşturmaktadır. Ancak bu iki kelimeye yine yakın anlamda olan “süre ve müddet” sözcüklerinden sadece “süre” sözcüğü “doldurmak” fiiliyle anlamlı birliktelik oluşturmaktadır.

Modern çağ dilbilim çalışmalarında, eşdizim (collocation) terimini ilk olarak 1951’de İngiliz dilbilgini J. R. Firth’ün kullandığı görülmektedir.¹²⁶ Firth, “Modes of Meaning” adlı makalesinde eşdizimi, en az iki veya daha fazla sözcük arasında bulunan ilişkinin yalnızca dilbilgisi yönüyle olmadığını, bunun yanı sıra anlamsal ve semantik yönünün de dikkate alınarak tanımlanması gerektiğini savunmuştur. Firth’in göre, eşdizimsel ifadeleri oluşturan sözcüklerden birinin varlığı diğeri zorunlu hale getirmektedir veya bu sözcüklerden biri duyulunca diğeri akla gelmektedir.¹²⁷ Örneğin, İngilizcede “Dark- night / karanlık –gece” veya Türkçede “rafadan yumurta” birlikteliği birbirini hatırlatır. Burada “gece” sözcüğü geçince akla “karanlık” gelir, “karanlık” sözcüğü geçince de akla “gece” gelir. Türkçede ise “rafadan yumurta” birlikteliği oluşturan eşdizim sözcüklerinin ise bir arada kullanımları zorunludur.¹²⁸ Zira “rafadan yumurta” eşdiziminde özellikle “rafadan” sözcüğü “yumurta” sözcüğünün dışında başka sözcüklerle anlamlı kullanımı bulunmamaktadır.

Dilbilimcilerin farklı sınıflamaları olmakla birlikte eşdizimliliği iki ana grupta sınıflandırdıkları görülmektedir. Bunlar: “*Sıklık Temelli Yaklaşım ve Anlam Temelli Yaklaşım*dir.”¹²⁹ Sıklık temelli yaklaşımda İngiliz dil biliminde yapılan eşdizim çalışmaları, anlam temelli yaklaşım da ise Rus dil biliminde yapılan eşdizim çalışmaları mevcuttur.¹³⁰

¹²⁵ Netice Tayyibe Eken, “Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 2016, 29.

¹²⁶ Mehmet Hakkı Suçin, *Arapça Çeviride Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Genel Eşdeğerlilik Sorunları*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004, 107.

¹²⁷ Netice Tayyibe Eken, *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara 2015, 31.

¹²⁸ J.R. Firth, “Selected Papers of J.R. Firth 1952- 1959” [J.R. Firth 1952- 1959’den Seçilmiş Makaleler], (ed.: In F. Palmer), *Bloomington: Indiana University Press*, 1968, 182.

¹²⁹ Nuh Doğan, “Türkçe Sözlük’te Fiilisel Eşdizimlilik”, *Gazi Türkiyat*, Güz 17, 2015, 71.

¹³⁰ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 141.

Sıklık temelli yaklaşımda Firth ve onun öğrencileri M. A. K. Halliday (ö.2018) ve J. M. Sinclair (ö.2007) ekol temsilcileridir. Firth'in eşdizimliliği, aynı metin içerisinde sözcüklerin arasında oluşan sözdizimsel ve anlambilimsel ilişkilerdir. Sözcükler arasında olan ilişki birinin varlığı diğerini çağrıştırması olarak tanımlamıştır. Fakat Firth, eşdizimsel ifadelerdeki sözcük sayısını, bu ifadelerin cümle veya metinde kullanılırken oluşacak eşdizim aralığını tam açıklamamıştır. Halliday ve Sinclair ise Firth'ün eşdizim tanımlamalarını temel almışlardır. Ancak her ikisi de bu tanımlamalarla yetinmemiş ve bu birlikteliklerin kaç sözcükten oluştuğu veya bu sözcükler arasında eşdizimsel aralığın olup olmaması gibi yeni tanımlar geliştirmişlerdir.

Anlam temelli yaklaşımda ise I. Mel'cuk (d.1932) ve A. P. Cowie (ö.2015) bu ekolde önde gelen temsilcilerdendir. Bu yaklaşıma göre eşdizimsel birliktelikleri oluşturan sözcükler arasındaki ilişkide bağlam göz önünde bulundurulur. Bu ekole göre, eşdizimler serbest birleşim ve deyimler arasında kabul edilir. Mel'cuk, eşdizimleri anlamsal yönden birbirini tamamlayan iki sözcük olarak değerlendirir. Bu sözcüklerden biri temel anlamda kullanılırken, diğerinin anlamı da bu anlama dayalı olarak belirlenmektedir. Cowie ise eşdizimleri anlam temelli ele alıp, deyimler ve birleşik yapıdaki sözcükleri aralarında yakın benzerlik görülen eşdizimlerin içinde kabul etmektedir.

Eşdizimlere anlam temelli yaklaşan bir diğer isim de T. Fontenelle'dir. Fontenelli, eşdizimli ifadelerin deyimler ve serbest birliktelikler arasında yer aldığını savunur. Eşdizimsel ifadeyi oluşturan sözcüklerden biri sabittir ve bu sözcük yerine yakın veya eş anlamlı başka sözcük kullanılamaz. Örneğin, İngilizcede “bozuk/ekşimiş süt için sour/bad/addled milk, çürük yumurta için rotten egg, bozulmuş tereyağı içinse, rancid butter”¹³¹ kullanılmaktadır. Ancak bu kelimelerde “bozulma, çürüme veya ekşime” için kullanılan sıfat sözcüğü farklıdır. Nitekim İngiliz dili kurallarına göre, her ne kadar hepsi besin maddesi olsa da onların bozulan durumları aynı sıfatla ifade edilmez. Bu durum genellikle salt deyimler ve kısıtlı eşdizimlerde görülmektedir.

Dilin sözdizimsel öğeleri olan deyimler, atasözleri, birleşik sözcüklerin kullanımı dile anlam açısından zenginlik katmaktadır ve anlam temelli yaklaşımda deyimler,

¹³¹ Thierry Fontenelle, “What on earth are collocations? [Yeryüzünde eşdizimler nelerdir?], *English Today*,10 (4),1994, 1.

atasözleri ve birleşik sözcüklerin eşdizimin içinde kabul edildiği görülmektedir.¹³² Deyimleri oluşturan sözcükler tek başına değil bütüncül olarak söz dizimini ve bağlam oluşturlar. Deyimler, mecaz mana içerirler, deyimleri oluşturan sözcükler değiştirilmez veya yerlerine eş anlamlı sözcükler kullanılmaz bu durum onların eşdizimsel ifadeler kabul edilme nedenidir.¹³³ Örneğin, “hapı yutmak” “ kötü duruma düşmek, zor duruma düşmek” gibi anlamlara gelmektedir. Ancak bu deyim aynı zamanda gerçek manasını da korur. Hapı yutmaktan kasıt ilacı yutmak, hasta iken şifa niyetiyle ilaç içmek de olabilir. Deyimde isim ögesi “hap”ın yerine eşanlamlısı “ilaç” kullanılmamaktadır. Deyimler mecaz anlam içermekle birlikte bazen de manası açık şekildedir. Örneğin, “çoğu gitti, azı kaldı” veya “kimi kimsesi yok” gibi. Bu örneklerde görüldüğü üzere deyimler saydam olmalarıyla serbest eşdizimler grubuna girmekte, değiştirilmezlik ilkesiyle de kısıtlı eşdizimler arasında kabul edilmektedir.

Genel manada atasözleri, geçmiş yaşantılar, tecrübeler ve gözlemler sonucu varılan hikmetli, yol gösterici ve uyarıcı mecaz manada kullanılan kalıplaşmış ifadelerdir. Atasözleri yüzyıllarca nesiller arası sözlü kültür aracılığıyla aktarılan anonim yapıdaki sözcük birliktelikleridir. Atasözlerinin kesin yargı bildirir, öneri veya tavsiyede bulunur. Atasözlerinin cümlelerin tamamını oluşturmaları eşdizimlerin ise cümleden bir parça olması nedeniyle birbirinden ayrılırlar. Ancak atasözlerini oluşturan sözcüklerin değiştirilmez olmasından dolayı bağımlı eşdizimler grubunda kabul edilen kalıpsal ifadelerdendir. Örneğin, “Vakit nakittir.” bu atasözünde geçen sözcüklerin yerine eş anlamlısı veya yakın anlamlısı kullanılmaz.¹³⁴

Birleşik sözcük, iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelerek biçimsel, sözdizimsel veya semantik değişikliğe uğramasıdır. Bu sözcüklerden biri veya ikisi anlam değişikliğine uğrar ve yeni kelime her iki kelimenin anlamından farklı bir anlam ortaya çıkar.¹³⁵ Örneğin, İtdirseği (arpacık), kaynana (kayın + ana), karnıkara (börülce), kuşburnu, aslanağzı gibi birçok birleşik sözcük asıl anlamlarından farklı anlamlar kazanır.

¹³² Özlem Aksu Kurtoğlu, “Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kuramsal Bir Bakış”, *Mersin Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Dergisi, MEUDED*, 13 (1), Mersin 2016, 39- 70

¹³³ F. R. Palmer, *Semantics*, Cambridge University, Cambridge, 1986, 98; Erdinç Doğru, *Modern Arapçadaki Deyimlerin Dilbilimsel Açısından İncelenmesi ve Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004, 15.

¹³⁴ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, (7. B.), İnkılap Yayınları, 1993, 3-4; Suçin, 189.

¹³⁵ İsa Sarı, *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015,39.

Örneğin, “Aslanagzı” çiçek ismi olup, “aslan + ağzı” iki farklı anlamda ve asıl manasından uzak kelimelere dönüşür. Birleşik sözcükler tıpkı eşdizimler gibi birinin varlığı diğerini zorunlu hale getirir. Örneğin, Türkçede “hayırlı sabahlar”, “afiyet olsun”, “güle güle” gibi birleşik sözcükler bulunmaktadır. Bu çerçevede denilebilir ki birleşik sözcüklerde ki sözcüklerin birinin varlığının diğerini zorunlu hale getirmesi yönüyle eşdizimlere benzemekte ve dolayısıyla birleşik sözcüklerle eşdizimleri ayırmada zorluklar bulunmaktadır.

Tüm bu çalışmalarda eşdizim kavramının, Batılı dilbilimciler tarafından, Sıklık Temelli Eşdizimler ve Anlam Temelli Eşdizimler, şeklinde iki ana grupta ele alındığı görülmektedir. Her iki grubun oluşmasında farklı nedenler bulunmaktadır. İlkinde eşdizimlerin birlikte kullanım sıklığının olması ve eşdizimi oluşturan sözcüklerin arasına başka sözcük girmesi önemli bir etken olmuştur. İkincisinde ise eşdizimi oluşturan sözcüklerin arasındaki anlamsal bağ, eşdizimi belirlemiştir.

2.1.2. Arap Dilbiliminde Eşdizim Yaklaşımları

Klasik Arap dilbilimcileri tarafından eşdizimlerle ilgili farklı tanımların kullanılması İngiliz dilbilimci Firth’ten daha önceki dönemlerdedir. Kadim dil çalışmaları kabul edilen bu dönemlerde eşdizimsel ifade direkt bulunmamaktadır. Arap dilbilimciler eşdizim sözcüğü yerine, eşdizimin yapı taşları olan sözcüklerin anlam derinliği, sözcükler arası anlam bütünlüğü, sözcüklerin birlikte kullanımları, sözcükler arası zıt anlamlılık- eş anlamlılık ve bu sözcükler arasında olan (anlam) bağ gibi farklı açılardan üzerinde durdukları görülmektedir. Eşdizimlerin farklı isimlerle de olsa Arapçada yeri ve önemi açısından klasik ve modern Arap dilbilimcilerin yaptıkları çalışmaların incelenmesi, eşdizimsel ifadelerin anlaşılması açısından önemlidir.

Arapça’da eşdizimler farklı ıstılahı tanımları olmakla birlikte genelde التَّلَازِمُ

الْمُصَاحَبَةُ اللَّغَوِيَّةُ، التَّضَامُ، اللَّفْظِيُّ, التَّلَازِمُ terimleriyle kullanıldığı görülmektedir.

Ancak Arapça’da yaygın olarak "المُصَاحَبَةُ" teriminin kullanıldığı görülmektedir.¹³⁶

¹³⁶ el-Yesû’î, *el-Muncidfi ’l-Luga ve ’-İ’lâm*, Dâru’l-Maşrik, Beyrut 2008, 416.

Sîbeveyhî (ö. 180/796), *el-Kitâb*'ta eşdizimleri sözcükler arasındaki anlam ilişkisi olarak ele almıştır. Bu yönüyle sözcüklerin bir arada kullanımında anlam yönüyle uygunluk gerektiğine dikkat çekmiştir.

Sîbeveyh'e göre kelimelerin bir arada bulunma nedenlerinin göz ardı edilmesi durumunda kelimeler arasında olan bağlayıcılık bozulur ve anlamsal bozukluklara neden olur. Sîbeveyhî bu düşüncesini de "المُسْتَقِيمُ وَ الْكَذِبُ" "sözcüklerin doğru ve yanlış kullanımı" şeklinde açıklamıştır. Örneğin, "أَتَيْتُكَ أَمْسٍ وَ سَأَتِيكَ غَدًا وَ سَأَتِيكَ أَمْسٍ" "dün sana geldim, yarın sana geleceğim ve dün sana gelecektim" cümlelerinin anlamsal açıdan kullanımı doğrudur. Ancak bir diğer örnekte, "حَمَلْتُ الْجَبَلَ وَ شَرِبْتُ مَاءَ الْبَحْرِ" "dağı taşıdım ve deniz suyu içtim" cümlesinin gramer yönüyle doğru olduğu ancak anlam yönüyle ise doğru olmadığı görülmektedir.

Sîbeveyhi'n verdiği bu örneklerden, sözcüklerin bir arada kullanımında sadece gramatik yaklaşımın yeterli olmadığı aksine sözcükler arasındaki bağlamın da anlamda önem arz ettiği anlaşılmaktadır.¹³⁷

Arap dilinde eşdizimleri "المُصَاحَبَةُ" terimiyle literatüre kazandıran ilk dilbilimci Ahmed Ebu'l Ferec (ö. 356/ 967) tir. Bu terim "صَاحِب" "arkadaşlık, refakat etme" fiilinden türeyen mastardır ve eşdizimin genel tanımını içeren kelimelerin birbirine eşlik etmesi veya refakat etmesi anlamında kullanılmaktadır. Ebu'l-Ferec eşdizimi, anlam birlikteliği olarak tanımlamış ve metinleri anlama ve anlamlandırma sürecinde eşdizimlerin önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.¹³⁸

Ebû Hilâl el-Askeri (ö.400/ 1009'dan sonra) *el-Furûku 'l-luğaviyye* adlı eserinde eş anlamlı veya yakın anlamlı sözcüklerin birbirinin yerine kullanımının uygun olmadığını belirtmiştir. Çünkü bu şekilde kullanım anlam farklılıklarına neden olmaktadır. Örneğin,

¹³⁷ Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebû'l-Hasen, Ebû'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, (3. B.), (tah. ve şerh. Addusselam Muhammed Hamidun), Mektebetu'l-Hâncî Kahire 1988(h.1408), 25-26.

¹³⁸ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Me'acimu 'l-Luğaviyye fî Dav'i'd-Dirâsâti 'İlmi'l-Luğati'l-Hadîs*, Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1966, 111-115.

"قُدْرَة" "kudret, güç" anlamında "إِسْتِطَاعَة" "güç yetirme, itaat etme" anlamında olup bu sözcükler yakın anlamlı sözcüklerdir. Ancak "إِسْتِطَاعَة" kelimesi "güç yetirme, kuvvet, kudret, itaat etme, boyun eğme" manalarına gelirken yaygın kullanımı "itaat etme, boyun eğme"dir. Her iki sözcük aynı anlama gelip aralarında ince anlam farkı bulunmakta ve bu iki sözcüğün metinlerde kullanımları aynı olmamaktadır. Örneğin, طَاعَتْ جَوَارِحُهُ

"لِلْفِعْلِ" "bir fiili yapmayı kabul etme" yani "طَاعَ" "itaat etme" anlamındaki bu fiilin herhangi bir canlının itaat etmesi anlamında kullanılır. Ancak "طَاعَ" fiilinin itaat edilen asıl makam sahibi Allah'ı Teâlâ için kullanımı uygun değildir. el-Askeri ileri sürdüğü bu düşünceyi,¹³⁹ "هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ" "Rabbinin bunu yapmaya gücü yeter mi?" ayetiyle açıklar. Ayete göre, Hz. Musa'ya Havarileri tarafından yöneltlen Allah'ı Teâlâ'nın Hz. Musa'nın duasını kabul etmeye gücü yeter mi? sorusudur ve "إِسْتِطَاعَة" fiiliyle kast olunan da Allah'ın itaat etmesi değildir. Soru, Allah'ı Teâlâ'nın bu duayı kabul etmeye gücü yeter mi, şeklindedir.¹⁴⁰ el-Askeri bu ayetteki "يَسْتَطِيعُ" fiilinin yerine eş anlamlısı olan "قُدْرَة" fiilinin kullanılmasının kelimeler arası olan ilişkiye uygun olmadığını delillendirmiştir.

Cahız'ın *el-Beyân ve 't-tebyîn* adlı eserinde eşdizim, sözcükler arasındaki anlamsal ve sözdizimsel bağıdır.¹⁴¹ Tesadüfı olmayan bu sözcük birlikteliktelerinde birinin varlığı diğ erinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, Kur'an'da açlık "الجُوعُ" kelimesinin

¹³⁹ Karaman vd, Maide: 5/112.

¹⁴⁰ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furuku'l-Luğaviyye*, (h.1425), (Tah.: Muhammed İbrahim Selim), Daru'l- 'İlm ve's-Sekâfe, Kahire 1997, 109.

¹⁴¹ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 115.

kullanıldığı yerde "الْخَوْفُ" kelimesinin de kullanıldığı görülür.¹⁴² Bunun örneği aşağıdaki ayette görülmektedir.

{وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ¹⁴³}

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.”¹⁴⁴ Ayette geçen "الْخَوْفِ وَالْجُوعِ" “açlık ve korku” ifadesi eşdizimsel olarak birinin varlığı diğerini zorunlu kılmaktadır. Cahız’ın kitabında, Kur’an-ı Kerim’den geçen diğer eşdizimsel birlikteliklere örnekler bulunmaktadır.

Tablo 1. Kur’an-ı Kerim’de Eşdizim Örnekleri

Namaz ve zekât	الصَّلَاةُ وَالزَّكَاةُ
Açlık ve korku	الْجُوعُ وَالْخَوْفُ
Cennet ve cehennem	الْجَنَّةُ وَالنَّارُ
Muhacir ve Ensar	الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ
Arzu ve korku	الرَّغْبَةُ وَالرَّهْبَةُ
Cinler ve insanlar	الْجِنُّ وَالْإِنْسُ
Yeryüzü ve sema	السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ ¹⁴⁵

Diğer bir dil bilginlerinden bir diğeri Ebu Mansur es-Sa’lebi (ö.1008)’nin eşdizimi birçok konu ve başlık altında ele aldığı görülmektedir. Sa’lebi eşdizimsel ifadeleri nitelik, nicelik veya mahiyet gibi konuları da içerdiğini ve birbirine yakın anlamlı kelimelerin uyum ve uygun kullanımı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Sa’lebi, eşdizimliliği kelimeler arasındaki ilişkide bazı kelimelerin zorunlu birliktelikleri olarak belirtmiştir.

¹⁴²Ebû Usmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve’Tebyin*, (h.1418), (7.B.), (Tah.: Abdusselam Muhammed Hârûn,) Mektebetu’l-Hancı, Kahire 1998, 21.

¹⁴³ Karaman vd, Bakara: 2/155.

¹⁴⁴ Karaman vd, Bakara: 2/ 155.

¹⁴⁵ Câhız, 21.

Kelimeler arasındaki birliktelikte birinin varlığı diğerinin varlığını zorunlu kılmakta ve bu durum da anlama yansımaktadır.

Buna ilaveten Sa'lebi'de eşdizim "مُجَاوِرَةُ الْأَصْدَادِ" kelimeler arasında zıtlık birlikteliği olarak da görülmektedir. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'de "لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ" “Orada cehennemde ne ölür ne de diri kalırlar.”¹⁴⁶ Cehennemde ölümün olmadığı ve bitmeyen azabın tasvir edildiği bu ayetteki "يَحْيَىٰ" ve "يَمُوتُ" “hayat ve ölüm kelimeleri” eşdizimsel birliktelik oluşturmakta ve mana yönüyle birbirine zıt ifadelerdir.¹⁴⁷

Bir diğer dilci olan Sikkât (ö. 244/858), *Islahu'l-Mantıkî* adlı eserinde eşdizimleri "مَنْتَىٰ" “ikilemeler” başlığı altında işlenmiştir. İbn Sikkât, bu ikilemelerde yiyecekler, hayvanlar, yerleşim yerleri, lakaplar gibi birçok konuda hatalı dil kullanımlarını düzeltmek için fasih Arapçada geçen anlamlarıyla vermiştir.¹⁴⁸

Kitapta geçen ikileme örneklerinden bazıları şu şekildedir:

Tablo 2. İbn-i Sikkât kitabından eşdizim örnekleri

Anlamı	Normal Dilde Kullanımı	Eşdizimsel Anlamı
Hurma ve su	التَّمْرُ وَ الْمَاءُ	السَّوْدَانِ
Kurt ve karga	الدَّبَّابُ وَ الْغُرَابُ	الصَّرَّامَانِ
Sicistan ve Horasan	سَجِسْتَانِ وَ خُرَاسَانَ	الْفَرْجَانِ
Güneş ve ay	الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ	الْأَزْهَرَانِ
Doğu ve batı	الْمَشْرِقُ وَ الْمَغْرِبُ	الْحَافِقَانِ
Ebu Bekir ve Ömer	أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ	الْعُمَرَانِ
Mekke ve Taif	مَكَّةُ وَ الطَّائِفُ	الْقَرَيْتَانِ

¹⁴⁶ Karaman vd, Â'la, 87/13; Tâ-hâ, 20/74.

¹⁴⁷ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 141.

¹⁴⁸ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkât *İşlâhu'l-Manîk* (Nşr. ve Tah.: Ahmed M. Şâkir; Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1970, 394-400; Quta S. İ, *e-Musahabetu'lLuğaviyyafi's-Sahîhi'l-Buhârî*, el-Camiatu'l-İslamiyya, Gazze- Filistin 2015, 23.

Modern dönem Arap dilbilimcisi Temmam Hassân (ö.2011) eşdizim için "التَّضَامُ" terimini kullanmıştır. Hassan'ın eşdizimliği ifade için kullandığı "التَّضَامُ" fiili ortaklık, birlikte yapma veya birbirine eklenme veya birinin diğerini zorunlu kılması gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Hassan'a göre, eşdizimlerde dilbilgisel unsurların yanı sıra anlamdaki kapalılığı gidermek için lafzi karinelerin bilinmesi gerekir. Karineden kasıt sözcükler arasında olan bağ, irtibat, bağlam, siyak-sibak ilişkisi, belagat açısından sözcüklerin kapalı manalarını gösteren delil veya işarettir. Bu çerçevede Hassân'ın "التَّضَامُ" ifadesini iki şekilde sınıflandırdığı görülmektedir. İlkinde cümleyi biçimsel olarak ele alır ve eşdizimsel olarak "التَّوَارُدُ" "art arda gelmek" terimiyle bu durumu ifade eder. Hassan, "التَّوَارُدُ" sözcüğüyle eşdizimsel ifadelerde belagat konularından takdim-tehir, vasl-fasl konularına yer verir. Hassân sözcüklerin metinde bulunduğu konumu ve burada üstlendikleri görevlerin bilinmesi ile eşdizimsel ifadelerle doğru anlam kazanacağını ileri sürer.¹⁵⁰ Örneğin, "ضَرَبَ" fiili cümlede kullanıldığı eşdizimsel ifadeye göre anlam kazanmaktadır.

Tablo 3. "ضَرَبَ" Fiilinin Cümlede Geçtiği Yere Göre Anlam Örnekleri

Allah misal <u>zikretti</u> .	ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
Yeryüzünde <u>yürüdü</u> .	ضَرَبَ فِي الْأَرْضِ
Çölde ona bir kubbe <u>inşa etti</u> .	ضَرَبَ لَهُ قُبَّةً فِي الصَّحْرَاءِ
Ona bir zaman <u>belirledi</u> .	ضَرَبَ لَهُ مَوْعِدًا
Para <u>bastı</u> .	ضَرَبَ الْعُمْلَةَ
Yılda beş kere/ tane/ <u>saydı/ sandı</u> .	ضَرَبَ خَمْسَةَ فِي سَنَةٍ
Beşlerle altıları <u>çarptı</u> .	¹⁵¹ ضَرَبَ أَحْمَاسًا فِي أَسَدَاس

¹⁴⁹ Ömer, 1370.

¹⁵⁰ Temmam Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, Daru's-Sekâfe, Kahire 1994, 216-217.

¹⁵¹ Kulizâr Kâkil 'Azîz, *el-Karîne fî'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Ürdün 2009, 72; Yusuf Akcakoca, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu- Cümle Öğeleri, Kurgusu ve Anlam*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2019, 101;

İkincisinde ise Hassân, dilbilgisel unsurları içeren "التَّلَازِم" terimiyle eşdizimleri ele alır. Eşdizimin bu çeşidinde sıfat-mevsuf, mübtedâ-haber, muzaf-muzafun ileyih "يا" edatının münadayı zorunlu kılması gibi dilbilgisel konuları içerir ve eşdizimi oluşturan öğelerden birinin varlığı diğerini zorunlu kılar. Örneğin, eşdizimsel ifadelerden izafet tamlamasındaki muzaf ve muzafun ileyhin, sıfat mevsufun veya atıf ve matufun birlikte kullanımı gerekir.¹⁵² Ancak bu eşdizimleri oluşturan öğelerden bazen birinin hafzedilerek kullanılması da söz konusudur.

Hassan bu düşüncesini “referential collocation” da, eşdizimlerin nitelediği kelimenin metinde geçmese bile bağlamdan anlaşılabilceği şekliyle ifade etmiş ve Kur'an-ı Kerim'den ayetle delillendirmiştir. Örneğin, *وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ* "وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ" Ayette geçen "المَسْجِد" kelimesi *“Daha önce girdikleri gibi, yine mescide girsinler.”*¹⁵³ ile "المَسْجِدُ الْأَقْصَى" kastedilmektedir ve "الْأَقْصَى" ifadesi zikredilmemiştir.¹⁵⁴

Hassan, "التَّلَازِم" grubunda fiil + harfî cer birlikteliğini de ele almıştır ve bu birliktelik ile sözcüklerin aldığı yeni anlamlar üzerinde durmuştur. Örneğin,

Tablo 4. "سَلَّمَ" Fiilinin Aldığı Harfî Cerler Ve Oluşan Yeni Anlamlar

Teslim etmek	سَلَّمَ إِلَى
Selam vermek	سَلَّمَ عَلَى
Muhafaza etmek	سَلَّمَ مِنْ

Yusuf Akcakoca; Neslihan Turan, “Arapça Öğretiminde Eşdizimsel İfadelerin Rolü ve Önemi”, 8. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 01-02 Ekim 2022, Kayseri, 248.

¹⁵² Temmam, 217; Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 142.

¹⁵³ Karaman vd, İsrâ:17/7.

¹⁵⁴ K. H. Nofal, *Collocationin English and Arabic. A Comparative Study*, Canadian Center f Science And Education, 2/3, (76-93), 2002.

Bir diğer modern dönem dilbilimcisi Hicâzî (ö.2019) de eşdizim "التَّضَام" terimiyle ifade edilmektedir. Hicâzî'ye göre, eşdizim bir sözcüğün başka sözcüklerle birlikte yeni ifadeler oluşturması ve sözcüler arasında oluşan sözdizimsel ve anlamsal bağdır. Dolayısıyla sözcüklerin tek başına taşıdığı anlam ile birlikte kullanıldığı sözcüklerle kazandığı anlamı farklıdır. Örneğin, Arapçada "الْكُرْسِي" kelimesi sözlüksel olarak "sandalye" anlamına gelmektedir ve kullanıldığı yere göre de anlamı değişir. Aşağıdaki tabloda "الْكُرْسِي" sözcüğünün oluşturduğu eşdizimsel ifadeler ve kazandığı farklı manaları bulunmaktadır.

Tablo 5. "الْكُرْسِي" Sözcüğünün Cümlede Geçtiği Yere Göre Kazandığı Eşdizimsel Anlamlar

Sandalyenin üzerine oturdu.	جَلَسَ عَلَى الْكُرْسِيِّ
Felsefe kürsüsü	كُرْسِيُّ الْفَلَسَفَةِ
Başkent	كُرْسِيُّ الْمَمْلَكَةِ
Kürsü başkanı/ Profosör	أَسْتَاذُ كُرْسِيِّ
Ünversite profesörü	أَسْتَاذُ بِلَا كُرْسِيِّ
Yargı makamı	كُرْسِيُّ قَضَاءٍ

Yukarıdaki örnekler "الْكُرْسِي" sözcüğünün işlevselliğine veya semantik manasına göre kullanımını gösterir. Örneklerde görüldüğü üzere "الْكُرْسِي" sözcüğü her zaman oturulacak yer anlamına gelmemektedir. Nitekim Hicâzî'nin eşdizim tanımına göre de sözcükler farklı sözcüklerle bir araya gelerek anlamsal ve dizimsel değişiklikler oluşturur.¹⁵⁵

Bir diğer dilbilimci Ghazala *Dictionary of Collocation* isimli eserinde eşdizimleri sözcüklerin ayrılmaz şekilde birbirine eşlik etmesi olarak tanımlamıştır. Ghazala bunu

¹⁵⁵ Mahmut Fehmi Hicâzî, *Ususu 'İlmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Daru's-Sekâfe, Kahire 2003, 157.

"التَّلاَزِمُ" "nesnelerin birbirine zorunlu eşlik etmesi, gereklilik" terimiyle sözcükler arasındaki ilişkide serbestlik yerine, birinin varlığı diğerinin varlığını zorunlu hale getirmeksidir, şeklinde ifade etmiştir.¹⁵⁶ Ghazala, eşdizimsel olarak en az iki veya daha fazla sözcüğün birlikte kullanımı ve aralarına başka kelime girmeyen açık ifadeler şeklinde açıklamaktadır.¹⁵⁷

Tablo 6. Ghazala'nın eşdizim örnekleri

Anlamı	Normal Dilde Kullanım	Eşdizimsel Kullanım
Karar verir	يُقَرَّرُ / يَتَّخِذُ قَرَارًا	يَحْزُمُ أَمْرَهُ
Esnasında	خِلَالُ / أَثْنَاءُ	فِي غُضُونِ
Kızıp bağırp çağırdı	غَضِبَ غَضَبًا شَدِيدًا	هَاجَ وَ مَاجَ
Sözün özü	بِالْإِخْتِصَارِ	خُلَاصَةُ الْقَوْلِ
Cesur dirençli	صَامِدٌ / شَجَاعٌ	ثَابِتُ الْقَلْبِ وَ الدَّمِ
Çok dayanıksız	ضَعِيفٌ جِدًّا	أَوْهَنُ مِنْ بَيْتِ الْعَنْكَبُوتِ
Güvenilir	مَوْثُوقٌ	مَأْمُونُ الْجَانِبِ
Korkudan tir tir titredi ¹⁵⁸	خَافَ خَوْفًا شَدِيدًا	تَرْتَعِدُ فَرَائِصَهُ

Yukarıda Batı Dili ve Arap Dilinde eşdizim çalışmaları incelenmiştir. Tüm bu çalışmalarda görüldüğü üzere, eşdizimler için tek tanım yapılması mümkün değildir. Çünkü dil bilimciler eşdizimi dilde aldığı göreve göre tanımlamışlardır. Örneğin Batılı dilbilimcilerin, eşdizimlere sıklık temelli yaklaşımında daha çok eşdizimleri oluşturan sözcükler arası mesafe ve dilde kullanım sıklığıyla değerlendirdiği görülmektedir. Anlam temelli yaklaşımlarında ise eşdizimlerin deyimler ve diğer kalıpsal ifadelerle yer yer ayrılan noktalar belirlenmiş, ancak bu ifadelerin eşdizimden tamamen ayrılmadığı görülmüştür. Ayrıca anlam temelli yaklaşımda eşdizimleri oluşturan sözcüklerin anlamı ve sözcükler arası var olan bağlam göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede herhangi

¹⁵⁶ Ömer, 2007.

¹⁵⁷ Ghazala, 14.

¹⁵⁸ Ghazala, 8.

bir dilden yapılacak nitelikli bir çeviri için eşdizimsel ifadelerin sözdizimi ve anlambilimdeki rolüne dikkat edilmesi zorunludur.

Tezin araştırma konusunun temelinde Kur'an'ı Kerim'i tercümelerinde eşdizimsel ifadelerin göz ardı edilmesi veya bilinmemesi gibi nedenlerden ötürü oluşan anlam farklılıklarının tespiti bulunmaktadır. Bir bütün olarak Kur'an-ı Kerim incelendiğinde ayetlerin deyimler, eşdizimler sözdizimsel ve metin bağlamını sağlayan sözcük öbekleri gibi birçok kalıpsal ifade barındırdığı görülmektedir. Ancak Arap dilinde yeterli donanımı olmayan birinin bu ifadeleri yanlış veya eksik anlaması ve aktarması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla Arapçanın gramer ve sözdiziminin yanı sıra semantik yönünden bir bütün halinde ele alınması önemlidir. Zira Arapçayı doğru anlama ve anlamlandırma ve bunu tercümeyle doğru yansıtmak ancak Arap diline olan hâkimiyetle gerçekleşir.¹⁵⁹

Batı dilbiliminde kadim dönemlerden başlayıp günümüze kadar devam eden süreçte eşdizim için farklı çalışmalar bulunmaktadır ve bu çalışmalar günümüzde yapılan eşdizim çalışmalarına kaynaklık etmektedir. Arap dilinde ise dilbilim çalışmalarının ise daha çok İslamiyet'in gelişiyi başladığı görülür. Bunda ana etken Kur'an'ı Kerim'in mesajını tam ve doğru anlamak ve bunu da diğer inananlara eksiksiz ve aslına sadık kalarak anlatmaktır. Bu amaçla yazılan eserler incelendiğinde eşdizimin kelime olarak kullanımı pek mevcut olmasa da Arap dili klasik kaynaklarında eşdizimi içeren çalışmaların varlığı görülmektedir. Ayrıca modern dönemde eşdizim kavramının ele alındığı müstakil eserler arasında Ghazala, Temmam Hassan, Hicâzî gibi dilbilimcilerin alana kaynaklık eden eserleri de bulunmaktadır.

2.2. EŞDİZİMLERİN ÖZELLİKLERİ

Eşdizimler en az iki sözcüğün nedensizlik ve sıklık ilkesi ile birliktelik oluşturmalarıdır. Bu birlikteliği oluşturan sözcükler rastgele bir araya getirilmiş sözcükler değildir. Nitekim eşdizimler, bu sözcük örüntülerini rastgele bir arada kullanılan

¹⁵⁹ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, (Thk.: Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, III, 245; Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâtî'l Udeb*, (Thk. İbrahim es-Samerrâî), Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985, 31.

kelimelere göre daha ayrıcalıklı duruma getirmekte ve dilbilime göre bu ayrıcalıklı durum eşdizimsel yapıları ortaya çıkarmaktadır.¹⁶⁰

Eşdizimsel ifadelerin barındırdığı temel özellikler:

1. En az iki veya daha fazla sözcüğün oluşturduğu kalıpsal ifadeler,
2. Bir arada kullanımları belirli sıklık oranında olan ve eşdizimi oluşturan kelimelerin biraya gelişinin nedensizliği,
3. Eşdizimlerde sözcükler arasında sözdizim ve anlambilim ilişkisinin bulunması,
4. Eşdizimi oluşturan sözcükler arasında bağlamsal ilişkinin olması,
5. Birlikteliği oluşturan sözcüklerden en az birinin temel anlamda kullanılması,
6. Eşdizimi oluşturan sözcükler arasında olan anlamsal bağın, sözcük birlikteliğinin bozulması halinde kaybolması,
7. Eşdizimsel ifadedeki kelimelerin birlikte kullanımlarının rastgele olmaması ve bu ifadelerdeki birlikteliğin syntax veya semantik kurallara göre oluşması,
8. Eşdizimleri oluşturan birlikteliklerdeki sözcüklerin yerine eşanlamlıları kullanılmaması,
9. Eşdizimsel ifadelerin kullanımında kültürel farklılıklar bulunmaksıdır.¹⁶¹

2.3. EŞDİZİMSEL ARALIK VEYA EŞDİZİMSEL SINIRLILIK

Eşdizimsel aralık veya sınırlılık bir sözcüğün başka sözcüklerle görülme sıklığıdır. Dilde sözcüklerin anlamlı kullanımı için var olan eşdizim aralığında her sözcüğün eşdizim aralığı farklı olur. Sözcüklerin yaygın kullanımı veya daha az kullanımı eşdizimsel aralığı belirlemektedir. Örneğin, sözcüklerin genel kullanımının yaygın olması eşdizim aralığını artırır. Özgün ve dar kapsamlı sözcüklerin eşdizim aralığı ise sınırlıdır.

Kelimelerin bir arada kullanımı diğer kelime birlikteliklerine göre ayrıcalık taşır ve eşdizim aralığında bir sözcüğün başka sözcüklerle bir arada kullanımı belirli sınırlarla oluşur. Örneğin, Larson, eşdizim aralığını, “horse/at”, “dog/köpek”, “chicken/tavuk”, “man/adam” ve “child/çocuk” sözcüklerini “eat/yedi, drink/içti ve walk/yürüdü” fiilleriyle örneklendirmiştir. Buradaki isimler için yemek, içmek ve yürüme ortak fiil

¹⁶⁰ Nuh Doğan, *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri*, Ankara Yayınevi, Ankara 2016, 18.

¹⁶¹ J. G. Stockdale, *Mr. Stockdale's Dictionary of Collocations*, North Riyadh, Saudi Arabia, 2000, 445.

olarak kullanılır. Ancak türe özgü olan “yarış” belirli aralıktaki canlılar için kullanılmaktadır. Örneğin, “horse race” “at yarışı” veya “dog race” “köpek yarışı” gibi kullanımında uyum bulunurken aynı durum “man race” “adam yarışı”, “chicken race” “tavuk yarışı” ve “child race” “çocuk yarışı” şeklinde kullanımı bulunmamaktadır.¹⁶² Bir diğer örnekte ise “fotokopi” sözcüğü, “çekmek, kâğıdı, makinesi, mürekkebi” sözcükleriyle eşdizim aralığı oluşturduğu ve “fotokopi” sözünün başka sözcüklerle eşdizim aralığı oluşturmadığı görülmektedir.

Eşdizimler dilde alışlagelmiş keyfi sözcük birliktelikleridir. Eşanamlı da olsa sözcüklerin eşdizim aralığını dilde yaygın veya nadir kullanımı belirler. Ayrıca eşdizim aralığı eşanamlı veya yakın anlamlı sözcüklerin birbirinin yerine kullanılmayacağını da gösterir. Örneğin, “*Ak akçe kara gün içindir.*” atasözünün yerine eşanamlısı olan “Beyaz akçe siyah gün içindir.” veya “yaşam koçu” yerine “hayat koçu” şeklinde kullanımları bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda “kalp” ve “yürek” eş anlamlı olan kelimelerin eşdizimsel aralığı bulunmaktadır. Tabloda yanında “*” işareti olanların eşdizimsel kullanım için uygun değildir.

Tablo 7. Eş Anlamlı Olan “Kalp” ve “Yürek” Kelimelerinin Eşdizimsel Aralığı

<u>Kalp</u>	<u>Yürek</u>
Açık kalpli	Açık yürekli
İyi kalpli	İyi yürekli
Kalp hastası	Yürek hastası *
Kalp krizi	Yürek krizi*
Taş kalpli	Taş yürekli*
Katı kalpli	Katı yürekli*
Yapay kalpli	Yapay yürekli*
Mangal kalpli*	Mangal yürekli
Yufka kalpli*	Yufka yürekli ¹⁶³

¹⁶² Mildred L. Larson *Meaning-based Translation: A Guide to Crosslanguage Equivalence*, University Press, 1984, 159.

¹⁶³ Şehide Cengiz Arslan, *Arap Basınında Eşdizimsel İfadeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2019, 16.

Eşdizimsel aralığı o dilin kullanıcıları belirler ve büyük oranda keyfilik söz konusudur. Örneğin, Türkçede yasalara muhalefet veya yasaların ihlali için “çiğnemek, ihlal etmek, muhalefet etmek” sözcükleriyle eşdizim oluşturulur. “Yasaları çiğnemek, yasaları ihlal etmek, yasalara muhalif olma” gibi, Arapçada ise "إِنْتِهَاكَ, مُحَالَفَةً, مُعَارَضَةً" “ihlal etme, muhalif olma” sözcükleriyle oluşturulur. Örneğin, "إِنْتِهَاكَ حُقُوقِ الْإِنْسَانِ", "إِنْتِهَاكَ صَرِيحٌ", "مُعَارَضَةُ الْقَانُونِ" “insan hakları ihlali, açık ihlal, kanunlara muhalefet” şeklinde kullanımı bulunmaktadır.

Tablo 8. "أُمُّ" Sözcüğünün Eşdizim Aralığı

Havva	أُمُّ الْبَشَرِ
Mürekkep balığı	أُمُّ الْحَبِيرِ
İçki	أُمُّ الْخَبَائِثِ
Beyin, beyin zarı	أُمُّ الرَّأْسِ
Fatiha suresi	الْقُرْآنُ أُمُّ
Mekke	أُمُّ الْقُرَى
Lehvi mahfuz	أُمُّ الْكِتَابِ

"أُمُّ" sözcüğünün genel kullanımı yaygın olduğu için bu tablo artırılarak sıralanabilir.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Ali Sevdî, “Arap Gramerinde Ümmü’l-Bâb Kavramı ve Felsefesi”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), Haziran 2021, 639-671.

Tablo 9. فُطُور (Kahvaltı) Sözcüğünün Eşdizim Aralığı¹⁶⁵

Kahvaltı yapar	يَأْكُلُ / يَتَنَاوُلُ الْفُطُورَ
Kahvaltı alır	يَتَنَاوُلُ / يَأْخُذُ الْفُطُورَ
Kahvaltı servisi	يُعِدُّ / يُجَهِّزُ الْفُطُورَ
Kahvaltı hazırlar	يُحْضِرُ / يُعِدُّ الْفُطُورَ
Avrupa kahvaltısı	فُطُورٌ أَوْرُوبِيٌّ
Tam kahvaltı	فُطُورٌ كَامِلٌ
Hızlı kahvaltı	سَرِيعٌ / عَلَى عَجَلٍ / كَسْرٌ صَفْرَاءَ (عا)
Besleyici/ yağlı kahvaltı	فُطُورٌ مُغَدِّ / دَسِمٌ
Zengin/ doyurucu kahvaltı	فُطُورٌ غَنِيٌّ / مُشْبِعٌ
Sağlıklı kahvaltı	فُطُورٌ صَحِيٌّ

2.4. EŞDİZİMLERİN ÖNEMİ

Bir dili sadece grameriyle sınırlandırmak yeterli olmaz aynı zamanda o dilin sözdizimi, sözcük ve sözlük bilgisinin de bilinmesi de gereklidir.¹⁶⁶ Dilin yapısında bulunan sözcükler, kalıpsal ifadeler ve hatta harfler tek başına değil metin içinde aldıkları görev ve diğer sözcüklerle olan ilişkisiyle anlamı meydana gelir.¹⁶⁷ Dolayısıyla eşdizimsel ifadelerle sözcükler arasında gramer, sentatik veya semantik açıdan bağ oluştur. Eşdizimlerin, dilin doğru, anlaşılır ve hatalı kullanımı daha az seviyede kullanılmasında önemli rolü bulunur.

¹⁶⁵ Ghazala, 191.

¹⁶⁶ Sevil Altıkulaçoğlu, “Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü” *Dil Dergisi*, 148, 2010, 39.

¹⁶⁷ Adnan Onart, (1973) “Değişik Yönleriyle Yapısalcılık ve "Yapı" Kavramı”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz, C. 28, 1973, 243-251; Yakup Kızılkaya; Ziad Abdallah “Dilbilim, Eğitimbilim ve Ruhbilim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretimi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 2018, 1263.

Eşdizim, sözcüklerin belirli sıklık ve ilişki içinde birlikte kullanımlarıdır ve bu sözcükler arası ilişki rastlantısal değildir. Örneğin "أَرْكَبُ الْكَلْبَ" “köpeğe binerim” ve "أَرْكَبُ الْفَرَسَ" “ata binerim” cümleleri nahiv açısından herhangi bir problem oluşturmaz ancak mana yönüyle kullanımları uygun olmaz. Çünkü “binme” fiilinde kast olunan ve binek hayvanı olarak “attır”, bu “köpek” için bu söz konusu değildir.¹⁶⁸ Benzer durum “ekmek yedim” ve “ekmek içtim” cümlelerinde görülür. Bu cümleler gramer açısından uygundur ancak anlam yönüyle “ekmek içtim” gibi bir kullanım söz konusu değildir.

Eşdizimler, metin çevirisinde sözcüklerin tek tek tercüme edilmesi yükünden kurtarır ve bu yöntemle sözcükler arasında oluşan bağlamdan kopmanın önüne geçer. Dolayısıyla eşdizimsel ifadeleri bilmek dilde akıcılık, pratiklik ve kolaylık sağlar. Ancak eşdizimleri oluşturan sözcükler arasındaki ilişkinin iyi bilinmesi önemlidir. Zira eşdizimler dilde sıklıkla bulunmakla birlikte bir araya gelişleri rastgele değildir. Örneğin, "دَهَبَتْ عَائِشَةُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ" “Ayşe okula gitti” cümlesinde gitmek eylemi için "دَهَبَ" fiilinin alacağı harfî cer "إِلَى" dır. Ancak bu harfî cer yerine kullanılacak başka harfî cer cümleyi hatalı hale getirecektir. Zira "دَهَبَ" fiili ile "إِلَى" harfî ceri arasındaki ilişki zorunludur.¹⁶⁹

Eşdizim farklı anlamlardaki sözcüklerin bir araya gelerek yeni anlamlar kazanmasıdır. Örneğin, "أَوْهَنَ مِنْ بَيْتِ الْعَنْكَبُوتِ" “çok dayanıksız”¹⁷⁰ anlamında kullanılan eşdizimdir. Ancak teşbih sanatının kullanıldığı bu eşdizimi oluşturan sözcükler tek tek incelendiğinde görülecektir ki her biri farklı anlama gelmektedir. Bu yönüyle eşdizimlerin bilinmesi metinde geçen mecaz veya örtük manaları anlamada önemli rol oynar.

Nesselhauf’a göre eşdizimlerin bilinmesinin önemi şunlardır:

1. Eşdizimler yazılı ve sözlü dilin öğrenim ve geliştirilmesinde önemli rol üstlenir.

¹⁶⁸ el-Hüseyni, 92.

¹⁶⁹ İbrahim Fidan, “el-Musâhabetu’l-Luğaviyye fi’l-Hadîsi’n-Nebeviyyi’ş-Şerîf”, ‘Alâ’ Tal’at Ahmed, Mektebetu’l-Âdâb(kitap tanıtımı), *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2016, 393-396.

¹⁷⁰ Ghazala, 8.

2. Eşdizimli sözcükler, dil gelişimini olumlu yönde etkiler ve sözcük dağarcığını artırır.
3. Eşdizimler, yabancı dil edinimi ve çeviri sürecinde, anadili kullanıcılarına kolaylık sağladığı gibi o dilin yabancılar tarafından kullanımında da dile doğallık ve akıcılık sağlar.
4. Eşdizimler metni anlamayı kolaylaştırır, sözcüklerin tek tek incelenmesine gerek kalmaz.
5. Ruhbilim alanında yapılan çalışmalarda insan beyninin ezber yoluyla daha kısa sürede öğrendiğini ortaya koymuştur. Nitekim eşdizimsel ifadelerin kullanımı dili aktif ve işlevsel hale getirir.¹⁷¹

Ghaza'nın "Dictionary of Collocation" adlı eserinin giriş bölümünde, eşdizimler dile açıklık ve anlaşılabilirlik katmasıyla dilin önemli unsurlarından kabul edilmiştir. Ghaza'ya göre eşdizimsel ifadelerdeki sözcükler arasında ayrılmaz bir bağ bulunur ve eşdizimlerde doğru kelimeyi doğru yerde ve doğru sözcükle kullanmak dile zenginlik ve güzellik katar. Örneğin,

Tablo 10. Ghaza'ya Göre Eşdizim Örnekleri

Anlamı	Sıradan Kullanımı	Eşdizimli Kullanımı
Güç bela/Zorlukla	بِصُعُوبَةٍ بِالْعَةِ	بِشِقِّ الْأَنْفُسِ
Zor duruma düşmek/Şaşkın	فِي حَيْرَةٍ	فِي حَيْصٍ بَيِّصٍ
Rüzgârın sesi	صَوْتُ الرِّيحِ	هَزِيمُ الرِّيحِ
Büyük yenilgi	هَزِيمَةٌ كَبِيرَةٌ	هَزِيمَةٌ نَكْرَاءُ
Uykusunu zehir etmek	أَقْلَقَهُ جِدًّا	أَقْضَى مَضْجَعَهُ

Tüm bunlarla birlikte eşdizimleri bilmek, dili doğal ve doğru kullanmak için zorunluluktur, denilebilir. Eşdizimli sözcükler dile açıklık, akıcılık ve işlevsellik kattığı için özellikle çeviri alanında pratiklik katacaktır. Dolayısıyla Arapça gibi edebi yönü

¹⁷¹ Altıkulaçoğlu, 44-45.

zengin bir dilden, metin çeviri sürecinde metin içi ve metin dışı bağlamanın korunması açısından eşdizimlerin bilinmesi faydalı olacaktır.

2.5. EŞDİZİMİN DİLDEKİ KULLANIM ALANLARINA GÖRE ÇEŞİTLERİ

En az iki veya daha fazla sözcüğün bir arada kullanımı olan eşdizimleri, dilbilimciler özelliklerine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmada eşdizimlerin dilde kullanım alanları etkili olmuştur. Dilbilimciler eşdizimleri üç ana başlık olarak ele almıştır.

Bu amaçla yapılan ilk sınıflamada, eşdizimlerin bir araya gelme durumları, bu kelimelerin eşanlamlılarıyla yer değiştirip değiştiremeyeceği, birlikte görülme sıklıkları gibi özellikleri göz önünde bulundurularak, yapısal açıdan sınıflandırılmıştır.

İkinci sınıflamada, eşdizimlerin gramer açısından bir arada kullanımları etkili olmuştur. Dilbilimciler, eşdizimsel ifadelerde, gramerin yanı sıra sözcüklerin anlam boyutunu da göz önünde bulundurmıştır.

Son sınıflamada ise eşdizimleri yalnızca sentax veya gramer kuralları şeklinde düşünmenin eksik olduğu görüşü bulunmaktadır. Bu amaçla dilbilimciler eşdizimleri, toplumda kabul gören yönüyle işlevsel açıdan sınıflandırmıştır.¹⁷²

2.5.1. Yapısal Açıdan Eşdizimler

Eşdizimler, en az iki veya daha fazla sözcüğün oluşturduğu birlikteliklerdir. Bu birlikteliği oluşturan kelimeler arasında olan ilişki ve bağ her zaman aynı özellikte değildir. Kelimeler arasındaki ilişki, kimi zaman esnek veya saydamken, kimi zaman daha kısıtlı veya sıkı olabilir. Dilbilimciler, eşdizimi oluşturan sözcükleri, sıklık ve birliktelik oluşturmalarına göre serbest eşdizimler "الْمُتَّصِحَاتُ الْحَرَّةُ"; sınırlı eşdizimler "الْمُتَّصِحَاتُ الْمُقَيَّدَةُ" ve bağımlı eşdizimler "الْمُتَّصِحَاتُ الْمُحَدَّدَةُ" şeklinde üç başlık altında toplanır.¹⁷³

¹⁷² Baker, 59-69.; Suçin, *Öteki Dilde Varolmak*, 162.

¹⁷³ B. B. Anzi, *Nahve Bina'u Mu'cem Lilmutelazimaati'l Lafziyya Fi'l Meacim'il Luğa'l Arabiyya*, King Abdullah bin Abdulaziz Int'l Center For Arabic Language, Suudi Arabistan 2019, 46.

2.5.1.1. Serbest Eşdizimler "الْمُتَصَحِّجَاتُ الْحُرَّةُ"

Birliktelik oluşturan sözcükler arasındaki ilişki zayıf, esnek ve saydamdır. Bu sözcüklerin yerine başka kelimeler de geçebilir. Serbest eşdizimler genel anlam ifade ettikleri gibi aralarındaki bağ da güçlü değildir. Kavram olarak “iyi, kötü, güzel, çay, kahve, meyve suyu... vb. ” ifadeleri içermektedir. Serbest eşdizimler günlük dilde çok geçtiği için kullanım alanı çok geniştir. Bundan dolayı da fazlaca örnek barındırmaktadır. Aşağıdaki tabloda serbest eşdizim çeşidinden sınırlı sayıda örnekler bulunmaktadır.

Tablo 11. Günlük Dilde Yaygın Kullanılan Serbest Eşdizim Örnekleri

Otobüse bindi	رَكِبَ الْحَافِلَةَ
Gömleği yıkadı	غَسَلَ الْقَمِيصَ
Çorbayı içti	شَرِبَ الْحِسَاءَ
Suyu içti	شَرِبَ الْمَاءَ
Elmayı yedi	أَكَلَ التُّفَاحَ
Merdivene tırmandı	تَسَلَّقَ السُّلَّم
Gömlek giydi	لَبَسَ قَمِيصًا
Yolu kaybetti	فَقَدَ الطَّرِيقَ
Dergiyi okudu	قَرَأَ الْمَجَلَّةَ
Gazeteyi okudu	قَرَأَ الصَّحِيفَةَ
Kapıyı açtı	فَتَحَ الْبَابَ
Evi temizledi	نَظَّفَ الْمَنْزِلَ
Arabayı sürdü	قَادَ السَّيَّارَةَ
Lambayı yaktı	أَنَارَ الْمِصْبَاحَ ¹⁷⁴

¹⁷⁴ M. Benson, E. Benson; R. Ilson, *Lexicographic Description of English*, Philadelphia: John Benjamins, Amsterdam 1986, 3.

Tablo 12. "كسر" Fiilinin Oluşturduğu Eşdizimler

Kırılma yeri	مَوْضِعُ الْكَسْرِ
Ağaç kırıldı	انْكَسَرَتِ الشَّجَرَةُ
Yakın komşu	المُكَاسِرُ مِنَ الْجِيرَانِ
Ağacın dalını ikiye ayırdı	كَسَرَ الْعُودَ
Kitabı birkaç bölüme ayırdı	كَسَرَ الْكِتَابَ عَلَى عِدَّةِ أَبْوَابٍ
Satışta pazarlık yaptı	كَاسَرَ فِي الْبَيْعِ
Kalbi kırık	مُنْكَسِرُ الْقَلْبِ
Taşkıran çiçeği	كَاسِرُ الْحَجَرِ
Yırtıcı kuş	طَيْرٌ كَاسِرٌ
Vadinin kolları	كُسُورُ الْأَوْدِيَةِ
Bozuk ses	صَوْتُ مَكْسُورٍ
Kırıldığını gördüm	رَأَيْتُهُ مُنْكَسِرًا

Yukarıdaki tablo incelendiğinde "كسر" fiilinin metinde kullanıldığı yere göre farklı anlamlardaki eşdizimler oluşturduğu görülmektedir.¹⁷⁵ Arapçada benzer şekilde serbest eşdizimin çok sayıda örnekleri bulunmaktadır.

2.5.1.2. Sınırlı Eşdizimler "الْمُتَصَاحِبَاتِ الْمُقَيَّدَةِ"

Serbest eşdizimlere göre sözcükler arasında olan bağ daha kuvvetli ve sıkıdır. Eşdizimi oluşturan sözcüklerden biri gerçek anlamında kullanılmaktadır. Bu birlikteliği oluşturan sözcükler arasındaki değiştirilebilirlik her zaman mümkün değildir. Ayrıca sınırlı eşdizimi oluşturan öğelerden birinin varlığı diğerini hatırlatır. Örneğin “özür dilemek” eşdiziminde “özür” eyleminin gerçekleşmesi için “dilemek” fiiline ihtiyaç

¹⁷⁵ Ebu Abd al-Rahman el-Halil bin Ahmad bin Amr bin Temim el-Farahidi el-Basri, *Kitâbu'l- Ayn*, 1. Baskı (IV.), Dar el-Kutub el-İlmiah, Beyrut 1424/ 2002, 28.

duyulmaktadır. “Dilemek” fiili, başka sözcüklerle de birliktelik oluşturur. Örneğin: “şans dilemek, başarı dilemek, mutluluk dilemek, af dilemek, aman dilemek, başsağlığı dilemek, sabır dilemek, hacet dilemek” gibi belirli sözcüklerle eşdizim oluşturur.¹⁷⁶ Bu eşdizimde fiil sabit kalırken eşdizim sözcüğü olan özne, nesne veya edat değişebilir. Ayrıca sınırlı eşdizimlerde eşanlamlı sözcükler birbirinin yerine kullanılmamakta ve burada eşdizimsel aralık devreye girmektedir.

Tablo 13. "أَسَّسَ" “Tesis Etmek” Fiilinin Oluşturduğu Eşdizimler

Devlet kurdu	أَسَّسَ الدَّوْلَةَ
Hastane kurdu	أَسَّسَ مُسْتَشْفًى
Üniversite kurdu	أَسَّسَ جَامِعَةً
Köprü kurdu	أَسَّسَ جِسْرًا
Cumhuriyet kurdu	أَسَّسَ جُمْهُورِيَّةً

Tablo 14. "أَصْدَرَ" Fiilinin Eşdizim Aralığı

Kitap yayınladı / bastı.	أَصْدَرَ كِتَابًا
Sonuç bildirisi yayınladı.	أَصْدَرَ الْبَيَانَ الْخَتَامِيَّ
Genel af çıkardı.	أَصْدَرَ الْعَفْوَ الْعَامَّ
Gazete çıkardı.	أَصْدَرَ الْجَرِيدَةَ
Bildiri yayınladı./ Açıklama yaptı.	أَصْدَرَ بَيَانًا
Genelge yayınladı.	أَصْدَرَ تَعْمِيمًا
Pasaport çıkardı.	أَصْدَرَ جَوَازَ سَفَرٍ
Kararname çıkardı.	أَصْدَرَ مَرْسُومًا
Talimat verdi.	أَصْدَرَ تَعْلِيمَاتٍ

¹⁷⁶ M. Lewis, *The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward*, Language Teaching Publications, 2002, 94.

Yukarıdaki tabloda "أَصْدَرَ" ve "أَسَّسَ" fiillerinin eşdizim aralıkları ve eşdizimsel ifade olarak kazandığı anlamlarının farklı olduğu görülmektedir.

2.5.1.3. Bağımlı Eşdizimler "المُصَاحَبَاتُ الْمُحَدَّدَةُ"

Bağımlı eşdizimi oluşturan sözcükler arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Bağımlı eşdizimlerde anlamsal bütünlük olup sözcüklerden birbirinin varlığı diğerini zorunlu kılmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı bağımlı eşdizimler deyimlere benzemektedir. Nitekim deyimlerde de kelimeler arasında sıkı bir bağ ve değiştirilmezlik ilkesi bulunmaktadır.¹⁷⁷ Örneğin, Arapça da "حَرْبٌ ضَرُوسٌ" “şiddetli savaş” eşdiziminde "ضَرُوسٌ" kelimesi, olumsuz anlam ifade eden “ısırmak, dişlemek, sert, zorlu, şiddetli” manalarına gelmektedir.¹⁷⁸ "حَرْبٌ" kelimesi ise “barışın zıddı, savaş, kan, ölüm” gibi şiddet içeren manalara gelmektedir.¹⁷⁹ Bu eşdizimde her iki kelimenin bir arada kullanımının rastgele olmadığı görülmektedir. Bir başka eşdizimsel ifade de "السَّلَامُ" “emniyet, güven, huzur, selam, selamet, sulh vb. gibi” geniş bir anlam taşıırken "الْأَمَانُ” kelimesi daha dar kapsamda “koruma, güvence, sükûnet, güven” anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁰ Dolayısıyla yakın anlamlı olsa da bu şekilde eşdizimsel kullanımı bulunmamaktadır.

¹⁷⁷ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 124.

¹⁷⁸ Ahmad, III, 14.

¹⁷⁹ Ahmad, I, 228.

¹⁸⁰ H. Huseyni, *el-Musahabe el-Lugaviyye ve Eseruha fî Tahdidi'd-Dilale fî'l-Kurani'l- Kerim (Dilsel Eşlik ve Kur'an-ı Kerim'in Anlamını Belirleme Üzerindeki Etkisi)*, (Doktora Tezi) Ezher Üniversitesi, Kahire 2007, 80.

Tablo 15. Bağımlı Eşdizim Örnekleri

Küresel ısınma	الْإِحْتِبَاسُ الْحَرَارِيُّ
Namaz vakti	وَقْتُ الصَّلَاةِ
Şiddetli savaş	حَرْبٌ شَدِيدَةٌ
Anne babaya iyilik	بِرُّ الْوَالِدَيْنِ
Eli boş (işsiz)	عَاطِلٌ عَنِ الْعَمَلِ
Günden güne	يَوْمًا بَعْدَ يَوْمٍ
İster istemez	شَاءَ أَوْ أَبَى
Herhangi bir şekilde	بِصُورَةٍ أَوْ بِأُخْرَى
Ömrünün baharında	فِي رَيْعَانِ الشَّبَابِ
Kalbini ferahlattı	أَثْلَجَ صَدْرَهُ

2.5.2. Gramer Açısından Eşdizim Çeşitleri

Eşdizimler, sözdizimi ve gramer yönüyle uyum gerektirir. Bu çerçevede eşdizimsel ifadelerdeki isim, fiil, zarf, nesne gibi unsurların doğru kullanımının bilinmesi gereklidir. Sözcük terkipleri, cümle kuruluşları, gramer yönüyle sözcüklerin bir arada kullanımı veya bağlamın korunmasında eşdizimsel ifadelerin rolün önemini göstermektedir.

Gramer yönüyle yanlış kullanılan eşdizimler, dilin kullanıcıları tarafından fark edilir ve o dilin doğal yapısına uygun olmayan anlamları meydana getirir. Bu açıdan eşdizimlerin bulundukları terkipte dizilişleri önemlidir. Örneğin, ‘siyah beyaz’ eşdizimi, Arapçada "الْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ" “beyaz ve siyah” şeklinde birliktelik oluşturmaktadır.¹⁸¹ Aynı durum Türkçe kullanımlar için de geçerlidir. Örneğin, “enine boyuna, bata çıka veya kese kâğıdı” gibi eşdizimlerin yer değiştirilerek kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar. Nitekim Arapça ve Türkçe sözcüklerin dizilişleri farklıdır ve bu durum özellikle çeviri sürecinde dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

¹⁸¹ A. S. Brashi, *Arabic Collocations, Implications For Translation*, (Published PHD Thesis), University of Western Sydney, Sydney 2005, 118-119.

Gramer yönüyle eşdizimler incelendiğinde, eşdizimi oluşturan sözcükler birbirini tamamlar ve eşdizimsel yapıyı anlaşılır hale getirir. Arapçada eşdizimlerin gramer açısından birçok çeşidi bulunmaktadır. Aşağıda gramer açısından terkip çeşitleri bulunmaktadır.

2.5.2.1. İsim ve Sıfattan Oluşan Eşdizimler

Sıfat ve mevsuf birlikteliğinden oluşan bu eşdizim çeşidi günlük dilde yaygın, sıradan ve genel manada kullanılan eşdizim türüdür.¹⁸² Oluşan sıfat tamlamasında isim ve sıfat arasındaki uyumda nahiv kurallarının geçerli olduğu görülmektedir.

Tablo 16. İsim + Sıfat Eşdizim Örnekleri

Derin düşünme	فِكْرَةٌ عَمِيقَةٌ
Boş oda	غُرْفَةٌ فَارِغَةٌ
Uzun saç	شَعْرٌ طَوِيلٌ
Profesyonel hırsız	سَارِقٌ مُحْتَرِفٌ
Uzman doktor	طَبِيبٌ أَخْصَائِيٌّ

2.5.2.2. İsim + İsimden Oluşan Eşdizimler

Muzaf ve muzafun ileyhten oluşan isim tamlaması şeklindeki eşdizimlerdir.

Tablo 17. İsim + İsim Tamlaması Eşdizim Örnekleri

Düşünce özgürlüğü	حُرِّيَّةُ التَّفَكُّيرِ
Güvenlik güçleri	قُوَّةُ الْأَمْنِ
Sigara tiryakisi	مُدْمِنُ التَّدْخِينِ
Ulaşım araçları	وَسَائِلُ النَّقْلِ

¹⁸² Ghazala, 2.

2.5.2.3. İsim + Atıf Harfi + İsimden Oluşan Eşdizimler

İsmin diğer isme atıf harflerinden biriyle bağlanarak eşdizim oluşturmasıdır. Bu eşdizimler anlam yönüyle birbirinin zıddı olabildiği gibi yakın anlamlı da olabilir.

Tablo 18. İsim + Atıf Harfi + İsim Eşdizim Örnekleri

Arz ve talep	الْعَرَضُ وَالطَّلَبُ
Zor ve kolay	صَعْبٌ وَ سَهْلٌ
Dünya ve ahiret	الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ
Hastalık ve sağlık	الْمَرَضُ وَالصِّحَّةُ
Sağ salim	سَالِمًا وَ غَانِمًا

2.5.2.4. Fiil + İsim Eşdizimleri

Dilde görülme sıklığı ve kullanım alanı yaygın olan bu eşdizim çeşidinde iki türlü kullanım söz konusudur. İlkinde “fiil + isim” şeklinde, isim fail görevindedir. İkincisinde ise “fiil +isim” olarak kullanılır. Bu terkipte ise isim nesne konumundadır. Eşdizim “müteaddi fiil ve nesneden” oluşur. Bu eşdizimde fiilin birliktelik oluşturduğu nesne bazen izafet tamlaması bazen de sıfat tamlaması olarak da kullanılır.

Tablo 20. Fiil + Fail Eşdizim Örnekleri

Fırtına başladı	بَدَأَتِ الْعَاصِفَةُ
Ay çıktı	ظَهَرَ الْقَمَرُ
Yağmur yağdı	نَزَلَ الْمَطَرُ
Kar yağdı	تَسَاقَطَ الثَّلْجُ

Tablo 21. Fiil + Nesne Eşdizim Örnekleri

Güven kaybetti	فَقَدَ التِّقَّةَ
Kitap yayınladı	أَخْرَجَ كِتَابًا
Ziyafet verdi	أَقَامَ وَلِيْمَةً
Koku çıkardı	أَصْدَرَ رَائِحَةً
Dostluk kazandı	اِكْتَسَبَ صَدَاقَةً

Tablo 22. Fiil + İsim Tamlaması Eşdizim Örnekleri

Haccı eda etti (yerine getirdi)	أَدَّى فَرِيضَةَ الْحَجِّ
Anlaşmazlık uzun sürdü	اسْتَمَرَّ النِّزَاعُ فِتْرَةً طَوِيلَةً
Fitne tohumu ekti	زَرَعَ بُدُورَ الْفِتْنَةِ
Olağanüstü hal ilan etti	إِعْلَانُ حَالَةِ الطَّوَارِئِ
Azami gayret gösterdi	بَذَلَ قِمَّةَ الْمَسَاعِي / بَذَلَ قِمَّةَ الْجُهْدِ

Tablo 23. Fiil + Sıfat Tamlaması Eşdizim Örnekleri

Basın kampanyası başlattı	أَطْلَقَ حَمْلَةً صُحُفِيَّةً
Sert karar almak	إِتِّخَاذَ قَرَارًا صَارِمًا
Kalori yakmak	حَرْقُ السُّعْرَاتِ الْحَرَارِيَّةِ
Ağır bedel ödedi	دَفَعَ ثَمَنًا بَاهِظًا
Büyük yaygara yaptı	أَثَارَ ضَجَّةٍ كَبِيرَةٍ

2.5.2.5. Cümlelerin Tamamından Oluşan Eşdizimler

Bu eşdizim çeşidinde cümle “fiil + fail + nesne” den oluşabildiği gibi yalnızca “fiil ve failden” de oluşabilir.

Tablo 24. Fiil + Fail + Nesne Eşdizim Örnekleri

Onu kendi haline bıraktı	تَرَكَهُ عَلَى حَالِهِ
Onu himayesine aldı	أَخَذَهُ تَحْتَ رِعَايَتِهِ
Kötü etki bırakır	يَتْرُكُ / يُخَلِّفُ أَثَرًا سَيِّئًا
Sabrını tüketti	أَخْرَجَهُ عَنْ طَوْرِهِ
Kanuni haklarını kötüye kullanma	يُسَيِّئُ اسْتِعْمَالَ حَقِّهِ الْقَانُونِيِّ

2.5.2.6. Zincirleme Tamlamalı Eşdizimler

Arap dilinde ifadeyi daha güçlü ve etkili kılmak için tercih edilen yollardan biri de isimden sonra sıfat tamlaması veya isim tamlamasının kullanılmasıdır. Aşağıdaki tabloda her iki tür içinde örnekler bulunmaktadır.

Tablo 19. Zincirleme Tamlamalı Eşdizim Örnekleri

İsim Tamlaması	
Üçüncü Dünya Ülkeleri	دُولُ الْعَالَمِ الثَّالِثِ
Kadın hastalıkları doktoru	طَبِيبُ أَمْرَاضِ النِّسَاءِ
Dünyanın yedi harikası	عَجَائِبُ الدُّنْيَا السَّبْعِ
Yangın söndürme sistemi	نِظَامُ إِطْفَاءِ الْحَرِيقِ
Toplumun çeşitli kesimleri	مُخْتَلَفُ قِطَاعَاتِ الْمُجْتَمَعِ
Temel eğitim fakültesi	كُلِّيَّةُ التَّرْبِيَةِ الْأَسَاسِيَّةِ
Sıfat Tamlaması	
Açık kapı siyaseti	سِيَاسَةُ الْبَابِ الْمَفْتُوحِ
Yoğun bakım odası	عُرْفَةُ الْعِنَايَةِ الْمُرَكَّزَةِ
Ağır yaralı	مُصَابٌ بِجُرْحٍ خَطِيرٍ
Olumsuz sonuç vermek	إِعْطَاءُ النَّتِيجَةِ السَّلْبِيَّةِ
Ucuz kitap	كِتَابٌ زَهِيدُ الثَّمَنِ

2.5.2.7. Harfi Cerli Eşdizimler

Arapça eşdizim ifadelerin oluşumunda harfi cerlerin rolü büyüktür. Harfi cerler cümle içerisinde fiillerle birlikte kullanılır ve onların anlamını tamamlar. Fiiller kullanıldıkları harfi cerle birlikte yeni anlam kazanır. Bu yönüyle denilebilir ki anlamlı ve kurallı cümle oluşturmada harfi cerler cümlenin yapı taşlarından. Ancak her fiil her harfi cerle kullanılmaz ve bir fiil bazen birden fazla harfi cer alır. Harfi cerlerin fiillerle oluşturduğu bu eşdizimlere vukufiyet, Arapçayı hızlı ve doğru kullanmada etkilidir.

Aşağıdaki tabloda bir fiilin birden fazla harfî cerle birlikte kullanım örneği bulunmaktadır.

Tablo 20. "تَقَدَّمَ" Fiilinin Birden Fazla Harfî Cerle Kullanımı Örneği:

İştirak etmek, ... önderlik etmek	تَقَدَّمَ + ل
Teklif etmek, sunmak	تَقَدَّمَ + ب
... den önce sırada yer almak	تَقَدَّمَ + عَلَى
Önde gitmek (ömür için)	تَقَدَّمَ + فِي
Yaklaşmak	تَقَدَّمَ + مِنْ / إِلَى

2.5.2.7.1. Cer + Mecrurdan (İsimden) Oluşan Eşdizimler

Bu eşdizim çeşidinde, eşdizimi oluşturan öğeler başta harfî cerle başlar diğer öge ise isim veya isim tamlaması olarak gelir.

Tablo 21. Cer ve Mecrurdan Oluşan Eşdizim Örnekleri

Temeline dayanan	عَلَى أَسَاسٍ
Yakın zamanda	فِي الْمُسْتَقْبَلِ الْقَرِيبِ
Öğretmenin gözetimi altında	تَحْتَ إشرافِ الْمُعَلِّمِ
Yıllar boyunca	عَلَى مَرِّ السِّنِينَ
Aslında	فِي الْأَصْلِ
Çoğu zaman	فِي أَغْلَبِ الْأَحْيَانِ

2.5.2.7.2. İsim + Cer + Mecrurdan Oluşan Eşdizimler

İsimlerden sonra gelen harfî cerler, isme “yönelme, bulunma, amaç, hakkında, ayrılma, birliktelik” gibi ek anlamlar katar.

Tablo 22. İsim + Cer ve Mecrur Eşdizimleri

Kontrolenden çıkmak	الخُرُوجُ عَنْ زِمَامٍ/نطاقِ السَّيْطَرَةِ
Adalet eşitsizliği	الْأَمْسَاوَةُ فِي الْعَدْلِ
İdeolojiyi terk etmek	التَّخَلِّي عَنْ الْإِيدْيُولُوجِيَّةِ
Askeri operasyon düzenlemek	الْقِيَامُ بِعَمَلِيَّةٍ عَسْكَرِيَّةٍ
Saygıdeğer	جَدِيدٌ بِالْاِحْتِرَامِ

2.5.2.7.3. Fiil + Cerden Oluşan Eşdizimler

Arapçada fiillerin nesne almaları yönüyle iki gruba ayrıldığı görülür. Bunlar; müteaddi ve lazım fiillerdir. Müteaddi fiiller nesne alırken doğrudan alırlar ancak lazım fiiller nesne almak için harfî cer almaları gereklidir. Nitekim eşdizim çeşitlerinden biri olan fiil +harfî cerli fiilleri kullanımlarıyla bilmek Arapçayı doğru kullanım açısından önemlidir. Aşağıda fiiller ve aldıkları harfî cerlerle ilgili örnek tablo bulunmaktadır.

Tablo 23. Fiiller ve Aldıkları Cer Örnekleri

Saldırı düzenledi	شَنَّ عَلَى
Getirdi, sundu, bitirdi	أَتَى ب/عَلَى
İtiraz etti	إِعْتَرَضَ عَلَى
Akıttı, uyguladı	أَجْرَى ل/عَلَى
İfade etti, bildirdi	أَدْلَى ب/إِلَى

2.5.2.7.4. Fiil + Cer + Mecrurdan Oluşan Eşdizimler

Bu eşdizim çeşidinin fiil, harfî cer ve isimden oluştuğu görülmektedir. Fiillerin hangi harfî cerlerle anlam kazandığını bilmek eşdizimlerin oluşumu için önemlidir.

Tablo 24. Fiil + Cer + Mecrurdan Eşdizim Örnekleri

Tecrübe kazandı	حَصَلَ عَلَى الْخِبْرَةِ
Sözünü tuttu	حَافِظًا عَلَى وَعْدِهِ
Ödül kazandı	حَظِيَ بِجَائِزَةٍ
Bilgi verdi	أَدَّى بِالْمَعْلُومَاتِ
Bir sonuca ulaştı	تَوَصَّلَ إِلَى نَتِيجَةٍ

2.5.2.7.5. Fiil + İsim + Cerden Oluşan Eşdizimler

Bu eşdizim çeşidi fiil, isim ve harfi cerden oluşmaktadır.

Tablo 25. Fiil + İsim + Cer Eşdizim Örnekleri

Liderler anlaştı	اتَّفَقَ الزُّعَمَاءُ (على)
Misafir geldi	أَتَى الضَّيْفُ (إلى)
Suçu itiraf etti	اعْتَرَفَ بِالْإِثْمِ (ب)
Yemek hazırladı	أَعَدَّ طَعَامًا (ل)
Radio duyurdu	أَعْلَنَتِ الْإِذَاعَةُ (عن)

2.5.2.8. Fiil + Zarf / Hal Eşdizimleri

Bu eşdizim çeşidinde fiilden sonra müfred halin veya zarfın geldiği görülmektedir.

Tablo 26. Fiil +Zarf/ Hal Eşdizim Örnekleri

Sevinçten havalara uçmak	إِهْتَزَّ فَرَحًا
Komaya girdi	يُصَابُ بِغَيْبُوبَةٍ
Ağlayarak uyudu	نَامَ بَاكِيًا
Arkasına bakmadan kaçtı	فَرَّ هَارِبًا
Ayakkabıyı parlattı	صَقَّلَ الْأَحْذِيَّةَ صَقْلًا

2.5.2.9. Teşbih- Benzetme ve Mecaz (Deyimler, Atasözleri) Eşdizimler

Arap dilinde yaygın olarak kullanılan eşdizim türlerinden biri de teşbih-benzetme ve mecaz yoluyla yapılan eşdizimlerdir. Teşbih-benzetme eşdiziminde insanlarda bulunan özelliklerin hayvanlara ait taraflarıyla kıyaslama, insanlar arası kıyaslama veya farklı özellikteki maddeler arasında kıyaslama veya benzetme bulunmaktadır. Eşdizimsel ifadenin oluşumunda ise Arapçada ismi tafdilin "أَفْعَل" kalıbından faydalanılır. Aşağıdaki tabloda örnekler bulunmaktadır.

Tablo 27. Teşbih- Benzetme Eşdizim Örnekleri

Horozdan daha erkenci	أَبْكُرُّ مِنْ دِيكٍ
Pireden daha küçük	أَصْغَرُ مِنْ بَرَاغِيثٍ
Arıdan daha hızlı	أَسْرَعُ مِنْ نَحْلٍ
Kardan daha beyaz	أَبْيَضُ مِنْ ثَلَجٍ
Urkub'dan daha güvenilmez	أَخْلَفُ مِنْ عَرْقُوبٍ

Mecaz eşdizimlerde ise anlatılmak istenenler daha çok kapalı manada verilir. Burada kalıp ifadelerden deyimler ve atasözleri ile oluşan eşdizimler kullanılmaktadır.

Tablo 28. Mecaz Eşdizim Örnekleri

Bıçak kemiğe dayandı	بَلَغَتِ الدِّمَاءُ الثَّنَنَ
Son haddine geldi	بَلَغَ السَّيْلُ الرُّبَى
Yağmurdan kaçarken doluya tutuldu	هَرَبَ مِنَ الدُّبِّ وَقَعَ فِي الْجُبِّ
Çok yaşlı olma	بَلَغَ مِنَ الْعُمْرِ عِتْيًا
Fırsatı kaçırdın	الصَّيْفَ ضَيَّعْتَ اللَّبْنَ

2.6. İŞLEVSEL AÇIDAN EŞDİZİM ÇEŞİTLERİ

Tüm dillerin genelinde bulunan eşdizimler işlevsellikleri açısından üç temel gruba ayrılmaktadır. Bunlar;

- 1- Alışılmış ve Alışılmamış Bağdaştırma Yoluyla Oluşan Eşdizimler
- 2- Kültürel Birikimle Oluşan Eşdizimler
- 3- Kullanım Alanına Göre Değişkenlik Gösteren Eşdizimler

2.6.1. Alışılmış ve Alışılmamış Bağdaştırma Yoluyla Oluşan Eşdizimler

Dildeki sözcüklerin birbiriyle var olan ilişkileri ve birlikte kullanımla meydana gelen yeni sözcük grupları arasındaki dizisel ve dizimsel ilişkiye bağlam denir.¹⁸³ Her dilin de kendi bünyesinde gramer kuralları ve bunlara bağlı olarak sözcük ve cümle türetilişi gerçekleşmektedir. Bununla birlikte dillerin yapısı durağan olmadığı için her ne kadar dillerin kuralları olsa da zaman zaman dilin yapısında olağan dışı durumlar gerçekleşir ve durum da dilin sınırlarının ve dil zenginliğinin genişlemesi sonucu dilde alışıldık ve alışılmadık durumlar meydana getirmektedir.¹⁸⁴

Bağdaştırma, sözcüklerin cümle içerisinde tamlama veya diğer sözcüklerle bir arada kullanımlarıyla oluşturdukları eşdizimsel birliktelikleridir. Bağdaştırmalar, alışıldık veya alışılmadık bağdaştırma yoluyla eşdizimsel birliktelik iki ayrı başlık altında oluşur ve dilin genel yapısı içinde garipsenmeden kullanılır.¹⁸⁵

Alışıldık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler, işitildiği zaman garipsenmeden, kolaylıkla anlaşılan ve kullanımı yaygın olan sözcük birliktelikleridir. Örneğin, “çizgisiz defter”, “ sarı kalem”, “yaşlı erkek”, “çilek kokusu” gibi genel kullanımlar olabilmektedir.

Alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler ise o dili konuşanların eşdizimsel ifadeden birini işittiği zaman diğerini tahmin edemediği ve genelde şair veya yazarlara has ifadelerdir. Bu eşdizimleri, daha çok roman, öykü, şiir, güldürü gibi edebi eserlerde görmek mümkündür. Şair veya yazarlar, mecazın da gücünü kullanarak edebi

¹⁸³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Tıpkıbasım, Ankara 2020, 202.

¹⁸⁴ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara 1999, 166.

¹⁸⁵ Hulusi Geçgel, “İkinci Yeni Şiirinde Sapmalar,” *Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu* (17-19), Çanakkale 2004.

özellikler taşıyan terimlerle eserlerini ortaya koyarlar. Bu durum anlaşılincaya kadar garip karşılanırsa da ilerleyen süreçte bu ifadeler o toplumun yapı taşlarından olur. Örneğin, “ateşten gömlek”, “züğürt tesellisi”, “mavi yolculuk”, “kurtlar sofrası”, “deveci armudu”, “pembe rüya”¹⁸⁶ gibi çok sayıda örnekler verilebilir. Dilde yaşanan bu gelişme dilin söz varlığı yönüyle dağarcığının artmasına ve eşdizimsel ifadelerin de artmasında önemli rol oynar.

Dilin yapısında alışıldık ve alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler kullanım türüne bağlı olarak Arapçada "الاقتران العاديّ، الاقتران العاديّ" “olağan eşdizim ve olağan dışı eşdizim” şeklinde ifade edilmektedir. Arapçada alışılmış bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler günlük hayatta kullanılan hazır kalıp ifadeler şeklindeki sıradan sözcüklerdir. Dile mensup insanlar bu eşdizimleri duyduklarında veya yazdıklarında veya okuduklarında anlamakta zorlanmazlar. "الاقتران العاديّ" olağan yani doğal olan bu eşdizimleri oluşturan sözcüklerin birinin varlığı diğerini anımsatır. Örneğin, "عَصْن" “dal” sözcüğünü "شَجَرَة" sözcüğünün, "حَرِير" su şırıltısı ise "الماء" “su” sözcüğünü anımsattığı gibi "عَصَا" “baston” sözcüğü "رَجُلٌ عَجُوزٌ” “yaşlı adam” sözcüklerini anımsatır.¹⁸⁷

Alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler Arapçada da dilde garip karşılanan eşdizim çeşididir. Daha çok edebî eserlerde olan bu eşdizim şairlerin veya yazarların mecazı ön planda tutarak oluşturdıkları sihirli sözcüklerdir.

İlk etapta okuyucu veya dinleyicinin hatalı kabul ettiği alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan mecâzî, eşdizimler istiare gibi sanatsal anlam barındırmaktadır. Chomsky, alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler için, bu eşdizimlerde mecaz esastır ve eşdizim kurallarını ihlal eder, şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁸

Sibeveyh (ö.796) *el-Kitab*’ında alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan örnekler olduğu görülmektedir. Sibeveyhi’nin bu örneklerinde az sözcükle ve mecaz yoluyla şümüllü anlatım görülmektedir. Mecaz, benzetme, eğretileme, icaz veya ihtisar yoluyla

¹⁸⁶ Aksan, *Şiir Dili ve Türk Dili*, 164.

¹⁸⁷ Huseyni, 81.

¹⁸⁸ Huseyni, 82.

oluşan örnekler sözün belîğ ve anlaşılır olması yönünü ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, "و" "أَكَلْتُ أَرْضُ كَذَا وَكَذَا" hazfedilerek, asıl mana verilmiştir. Diğer örnekte de, "أَكَلْتُ" fiil olarak "yedi" anlamına gelmektedir ve normalde eşdizimsel örüntü olarak "أَرْضُ" sözcüğü ile birlikte kullanılmamaktadır. Sibeveyh'in eserinde bulunan bu örnek alışılmamış bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimde bulunan mecâzî sanatla açıklamaktadır. Cümlede kullanılan "أَكَلْتُ" fiiliyle "أَصَابَ مِنْ" "...den almak" fiili kastedilerek kullanılmıştır.¹⁸⁹ Bir diğer örnek:

"Aptal değiliz ve savaş güvercinleri de değiliz" لَسْنَا أَغْيَاءَ وَلَسْنَا حِمَائِمَ حَرْبٍ

"Bu yarayı ekeceğiz ufuktaki son gözyaşına سَنَحْرِثُ هَذَا الْجُرْحَ حَتَّى آخِرِ دَمْعَةٍ فِي الْأُفُقِ" kadar"

Arapçada normal durumlarda "حِمَائِمَ" (güvercinler) sözcüğü "السَّلَامَ" (barış) sözcüğüyle birlikte kullanılmaktadır. Çünkü "güvercin" genelde barış, özgürlük, uzlaşma anlamında bir manada da barışa dolaylı yolla ima yapılarak kullanılan bir imge görevi görmektedir. "السَّلَامَ" "savaş" sözcüğü ise şiirde olduğu gibi "صَفْرُ" "şahin" sözcüğü ile birlikte kullanılabilir. Arapçada "حِمَائِمَ السَّلَامِ" "barış güvercinleri" ve "صَفْرُ الْحَرْبِ" "savaş şahinleri" alışıldık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimler için örnek teşkil etmektedir. Ancak şairin şiirde kullandığı "حِمَائِمَ حَرْبٍ" eşdizimde ise şiirin anlamına vurgu için alışılmadık bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizim kullanımını tercih etmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁹ Karaman vd, Yusuf: 12/82.

¹⁹⁰ Sibeveyhi, 212-215.

¹⁹¹ Suçin, *Arapça Çeviride Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Genel Eşdeğerlilik Sorunları*, (Doktora Tezi), 130.

Tüm bunlarla birlikte cümleyi oluşturan birimler arasında olan bağlam eşdizimsel aralık ile değişikliğe uğrayabilmektedir. Bunun alışılmamış bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimlerde görülmektedir. Genel manada eşdizimler en az iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşur, ancak alışılmamış bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimlerde okuyucunun veya dinleyicinin dikkatini çekmek için bu eşdizimler sanatsal dil olgularıyla bazen ters manada kelimeler kullanılarak yapılmaktadır. Bu durum yeni eşdizimlerin oluşması, dilin bu yolla güçlenmesi ve dil repertuvarının artması anlamına gelmektedir. Çeviri sürecinde kaynak dil ve hedef dilde özellikle alışılmamış bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimlerin anlam kaybı olmadan aktarılması için bu durumun göz önünde bulundurulmasında önemli rol oynamaktadır.

2.6.2. Kültürel Birikimle Oluşan Eşdizimler

Kültür, toplumları diğer toplumlardan ayıran öz değerlerdir. Her milletin örf, adet ve geleneği nesiller arası yazılı veya sözlü araçların bütünsel ifadesi olan dil aracılığıyla sonraki nesle aktarılır. Kültürlerin yaşadığı bu süreçte tarihsel ve toplumsal olayların etkisi görülür.¹⁹² Bu yönüyle bakıldığında dildeki değişim ve gelişim bulunduğu kültürle paralel gitmektedir. Bu nedenledir ki dil-tarih-kültür üçlüsü genelde birlikte değerlendirilir.

Dili konuşanların kullandıkları sözcükler o dilin kültürünü yansıtır. Dildeki değişimler araştırılırken, konuşulduğu toplumun tarih, kültür ve coğrafya gibi konularının da bu araştırma içinde yer alması gerekir. Çünkü dilin gücü, zengin sözcük dağarcığı, sözcüklerin birden çok anlama gelmesi ve kullanıldığı toplumla ilintilidir. Örneğin, çöl kültürünün hâkim olduğu Arap yarımadasında devenin, hurmanın birden çok ismi bulunmaktadır. Arap dilinde devenin cinsine, yaşına, rengi ve diğer fiziki özellikleri için yapılacak bir araştırmada kapsamı oldukça geniş tanımla karşılaşmak mümkündür.¹⁹³

Dilin kültürel kodları bulunmaktadır. Bu kodlar o dilin konuşulduğu cadde veya sokak adlarında, coğrafi tanımlamalarda, bilimsel tüm alanlarda hatta sinema veya tiyatro dilinde dahi görülür.¹⁹⁴ Örneğin, Türkçede ayaküstü karın doyurmak için “köfte-ekmek”

¹⁹² Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, Ankara 2002, 140.

¹⁹³ Ahmet Önkal; Nebi Bozkurt, “Deve”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, IX, İstanbul 1994, 222-226.

¹⁹⁴ Soner Gündüzöz, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça’nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, 216.

kullanımı yaygındır. İngilizcede ise “fish and cips” “balık ve cips” şeklinde eşdizimsel ifade ile kullanılır.¹⁹⁵ Örneklerde görüldüğü üzere eşdizimler dilin kültürüne göre oluşur. Nitekim kültürel eşdizimsel ifadelerin çevirisi için hedef dilin kültürü, tarihi, bulunduğu coğrafya ve bunları besleyen örf-adet, gelenek-görenek, mutfak vb. gibi alt unsurların da bilinmesi gerekmektedir.

Yine kültürel eşdizimlerin çevirisinde kaynak dil ve hedef dil arasında eşdeğerliliğe dikkat edilmesi gerekir. Eşdeğerlilik, bir metni diğer dile olduğu gibi aktarma veya bu amaçla eşanlamlı sözcüklerle metni şişirme değildir. Burada aslolan bir metnin anadili okuyucularının bıraktığı etkiyi çeviri metinde de bırakabilecek şekilde özgün çeviriler yapmaktır. Diğer bir ifadeyle eşdeğerlilik, kaynak metindeki bilgiyi hedef dilin alışık olduğu sözcüklerle çevirisini yapabilmektir.¹⁹⁶ Örneğin, Meksika Kızılderilileri deniz kavramını bilmezler. Yaşadıkları bölge bataklık veya orman gibi doğal alanlardır. Meksika Kızılderilileri için yapılacak “Kutsal Kitap” çevirilerinde “İsa’nın yürüyerek denizin üzerinden geçtiği gibi bir anlatımını yerel halkın anlaması beklenmez onun yerine İsa bataklık alandan yürüyerek geçti” şeklindeki çeviri ile yerel halkın anlayacağı bir kullanılmış olur. Dolayısıyla çeviri de hedef kültürün okur veya dinleyici çevresi, o dile ait dil kullanım özellikleri göz önünde bulundurularak, yapılan çevirinin okuyucuda istenilen etkiyi bırakması beklenir.¹⁹⁷

Teorik olarak her sözcüğün tek anlamı bulunmaktadır. Ancak diğer sözcüklerle oluşturduğu birlikteliklere göre yeni anlamlar kazanır ve eşdizimleri anlamlandırmada kullanıldığı alan önemli rol oynar. Burada o sözcüğün kullanımındaki amaç ve bulunduğu kültürde bireylerin o sözcüğü algılamaları ona yeni anlamlar yüklemektedir. Örneğin,

"أَيُّدُورُ هُوَ مِثَالِي لِّجَمِيعِ أَنْوَاعِ الشَّعْرِ خُصُوصًا لِّلشَّعْرِ الْمُقَصَّصِ، الْمُتَأَدِّي أَوْ التَّالِفِ وَأَيْضًا لِّلشَّعْرِ الْجَافِّ
أَوْ الضَّعِيفِ الْبُنْيَةِ الْقَابِلِ لِلتَّكْسُرِ."

¹⁹⁵ Mehmet Demirezen, “Çeviride Eşdeğerlik Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VIII (I), 1993, 223; Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 163.

¹⁹⁶ Akşit Göktürk, *Çeviri Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, 68.

¹⁹⁷ K. Reiss, *Texttyp und Übersetzungsmethode: der Operative Text*, (1976), Heidelberg, J. Groos Verlag, 1983, 25; Göktürk, 76-77.

“Elidor tüm saç tipleri için ideal, özellikle kırılğan, yıpranmış veya yıpranmış saçlar ve kuru saçlar için idealdir.”

Türkçede “saç” sözcüğü genelde eşdizimsel olarak “kuru”, yağlı”, “normal”, “ince telli”, “ sık”, “dalgalı”, “kıvırcık”, “düz”, “pırasa” (düz kalın telli saç) çeşitleri kullanılmaktadır. Saçlarda yaşanan problemler içinse “yıpranmış”, “kırılğan”, “çatallaşmış” sıfatları ile nitelendirilmektedir. Arapçada ise "شعر" saç sözcüğü, saçın çeşidi ve durumuna göre "مُقَصَّفٌ" (uçları zayıf veya kırılğan), "جَافٌ" (kuru), "دُهْنِيٌّ" (yağlı), "عَادِيٌّ" (normal), "نَاعِمٌ" (düz), "مُجَعَّدٌ" (kıvırcık), "مُفْلَلٌ" (aşırı kıvırcık) gibi eşdizimler aracılığıyla ifade edilmektedir. Nitekim, İngilizce “yıpranmış saç” ve “kırılmış saç” olarak kullanılan eşdizimsel ifadeler Arapçada tam karşılık bulmayacaktır. Bir Arap için bu durum saç için problem olarak görülmez. Böylesi bir durumda Arap ülkesindeki yabancı birinin, Arap kuaförde saçındaki “yıpranmış saç” ve “kırılmış saç” problemini anlatması zor olacaktır.¹⁹⁸

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak dili doğru kullanma ve çeviri sürecinde kültürün rolü büyüktür. Kültürün iyi bilinmediği veya göz ardı edildiği çeviride eksiklikler olabilmektedir. Kültürel eşdizimsel ifadelerin çevirisinde kaynak metin ve hedef dilde kullanımı dikkate alınması gerekmektedir. Kültürel eşdizimler çevrilirken her iki dil arasında birbirini karşılayamama durumunda eşdeğer karşılığının kullanılarak, okuyucunun üzerinde etki oluşturulmalıdır.¹⁹⁹

Dillerin eşdizim kullanımında farklılıklar bulunmakta, barındırdıkları kültürde yaşanan olayı tasvir ederken de kültürler arasında bu farklar görülür. Örneğin "وَضَعَتْ" "hamile çocuğunu bıraktı".²⁰⁰ Bu eşdizimin Türkçe kullanımında, “hamile doğum yaptı” şeklindedir. Arapçada "وَضَعَتْ" “bırakmak, koymak, doğum...” gibi anlam yelpazesi geniş bir fiildir. Ancak "وَلَدَتْ" ise sadece “doğurmak” anlamında

¹⁹⁸ Baker, 81; Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 163.

¹⁹⁹ Göktürk, 60.

²⁰⁰ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 147.

kullanılmaktadır. Her iki fiil de aynı anlama gelmesine rağmen "وَضَعْتُ" fiilinin tercih edilmesi İslam kültüründeki hassaslık gereği görülen bu edebi bir incelikler. Türkçede ise “doğum” fiili dünyaya getirme anlamında tek ve genel bir kullanımdır. Dolayısıyla Arapçada geçen bu fiilin Türkçe kullanımında "وَلَدْتُ" fiilinin beklenmesi ve ifadenin de eşdizimsel problem kabul edilmesi doğaldır.

Bu amaçla kültürel eşdizimlerin çeviride üstlendiği rolü, kullanıldığı zaman ve günümüze kadarki süreçte yaşadığı değişim ve gelişmenin göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır. Diller arası yapılacak çeviri sürecinde eşdizim gibi kalıpsal ifadelerin çevirisi her zaman tam karşılığını bulamayabilir. Bundan dolayı çeviride oluşacak olan eksiklikleri diller arası eşdeğer ifadeleri kullanarak giderme yoluna gidilebilir.

2.6.3. Kullanım Alanına Bağlı Oluşan Eşdizimler

Kullanımsal değişke, dilin belirli durum ve amaçlar için bulunduğu ilişkiyi ifade eder Dilbilim ve çeviri araştırmalarında, kullanımsal değişke terimiyle dilin kullanıldığı alana göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.²⁰¹

Dilin kullanımsal değişkeye göre üç farklı çeşitte kullanım alanı vardır. Bunları konuşulan dilde “söylem alanı” “resmiyet ortamı”, “söylem aracı” olarak ayırmak mümkündür. İnsanlar arası ilişkide konuşulan dil, ortam ve zaman dilimine göre değişir diğer manada dil bir halden başka bir hale geçer.²⁰²

Kullanımsal değişkenin birinci alanı söylem alanıdır. Dilbilimsel terim olan söylem alanı, dilde var olan alanların birbiriyle olan ilişkilerinde yeni alanlar oluşturmalarıdır. Söylem alanı geniş bir kavramdır. Örneğin, dini konularda kullanılan terimlerle sağlık, hukuk, mali gibi alanlarda kullanılacak terimler farklı olacaktır. Örneğin, “köprü” kelimesi farklı alanlarda yer bularak eşdizimsel ifadeler oluşturarak farklı anlamlara yol açar. Köprü sözcüğü; dini konularda bir hatip için ahireti anlatırken “sırat köprüsü”, ulaşım alanında trafik ile ilgili “Boğaz köprüsü”, bir gezi turunda şehri tanıtım için “ahşap, demir veya beton köprü” gibi, spor müsabakasında güreşçiler arasında

²⁰¹ Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, 131.

²⁰² R. R. K. Hartmann; F.C. Stork, *Dictionary of Language and Linguistics*, Applied Science, London 1972, 194.

mücadelede “güreşçi köprüsü”, bir doktor için “köprücük kemiği” veya diş hekimi için yaptığı tedavi aşamalarından biri “diş protezi”, sosyal ilişkilerde mecâzi manada kurulan bağ için “köprüler kurmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁰³

Kullanımsal değişkenin ikincisi resmiyet derecesidir. Dil bireyler arasındaki karşılıklı iletişimi sağlayan en önemli araçtır. İletişimin boyutunu ve türünü ise içinde bulunduğumuz durum ve konum belirler. Bu manada kullanılan dil muhatabı direkt etkiler. Örneğin, ailede eşler ve çocuklar arasında geçen konuşma ile kamu kurumunda vatandaş ile yapılacak konuşmada dilin resmiyet derecesi aynı olmaz. Bir diğer örnekte, pazarda alışveriş yapıp okula meslektaşlarının ve öğrencilerinin yanına dönen bir öğretmenin kullanacağı dilin hem söylem alanı hem de resmiyet derecesi değişmesi olağandır.²⁰⁴

Kullanımsal değişkeyi belirlemede üçüncüsü “söylem aracıdır”. Bireylerin muhatapları iletişimde kendi fikirlerini onlara ulaştırmak kullandığı yazılı veya sözlü araçtır. Burada söylem aracı muhatapın durumuna ve söylem alanına göre belirlenir. Bir akademisyen kendi alanındaki bilgi, birikim ve tecrübelerini konferans yöntemiyle veya makale, bildiri gibi yazı dilini kullanarak aktarabilir. Politikacı seçmenlerine yazılı bildiriler, elektronik iletiler veya miting düzenleyerek vaatlerini seçim zamanı aktarabilir. Söylem aracı bulunulan toplum, muhatap alınan topluluk veya bireyler ve söylem alanına göre belirlenmektedir.

Kullanımsal değişkeye bağlı olarak eşdizimlerde kullanıldığı alana göre kullanılmaktadır. Örneğin, eşdizimsel ifadeleri kullanıldığı toplumun diline, yazılı veya sözlü iletişimde mevcut kültürü belirlemektedir.²⁰⁵

²⁰³ Suçin, *Arapça Çeviride Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Genel Eşdeğerlilik Sorunları*, (Doktora Tezi), 131.

²⁰⁴ Suer Eker, *Toplum dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımı*, Gazi Türkiyat, 2007, 127-135.

²⁰⁵ Hassân, 356-365.

Tablo 29. Kullanımsal Değişkeye Bağlı Çeşitli Kültürlerde “Başsağlığı”

Arapçada Başsağlığı Dilemek İçin Kullanılan İfadeler	Kullanıcı Düzeyine Göre	Türkçe Muhtemel Karşılığı
اللَّهُ يَرْحَمُهُ	Her düzeyde dil kullanıcılar	Allah rahmet etsin
رَحِمَهُ اللَّهُ	Ortalama eğitim bilgisine sahip dil kullanıcıları	Allah rahmet etsin
رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ	Arap dili ve kültürüyle yetişmiş dil kullanıcıları	Allah rahmet etsin
عَلَيْهِ رَحِمَهُ اللَّهُ	Arap dili ve kültürüyle yetişmiş dil kullanıcıları yetişmiş olanlar	Allah rahmet etsin
والله كان طيباً ²⁰⁶	Her düzeyde dil kullanıcıları	Gerçekten iyi bir insandı

²⁰⁶ Hassân, 367; Suçin, *Arapça Çeviride Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Genel Eşdeğerlilik Sorunları*, (Doktora Tezi), 132.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN EŞDİZİMSEL İFADELER VE ANLAMA YANSIMALARI

Kur'an-ı Kerim mealleri muradı ilahiyi anlama yolunda çıkılan kutsal yollardan biridir. Elbette tefsirler kadar geniş boyutlu olmasa da Kur'an'ı merak eden okuyucular için onu anlama yolunda ilk durak olarak kabul edilebilir. Ancak her çeviri eseri içinde eksiklikleri ve farklılıkları barındırabildiği gibi Kur'an meallerinde de yer yer benzer durumlara rastlamak mümkündür. Bunun nedenleri farklı başlıklar altında toplanmaktadır ve çeviri bölümünde bu başlıklara yer verildiği için bu bölümde tekrarı yapılmayacaktır. Bu bölümde çeviri problemlerinden olan eşdizimler nedeniyle meallerde müşahade edilen anlam farklılıkları ve bu farklılıklarda eşdizimlerin rolü araştırılacaktır.

Eşdizimler, günlük dilde kullanımın yanı sıra metin dilinde de sıklıkla karşılaşılan kalıpsal ifadelerdir ve Kur'an-ı Kerim'in genelinde sayısız eşdizim bulunmaktadır. Bu eşdizimleri de çeşidine göre farklı gruplar halinde incelemek ve tespit etmek mümkündür. Ancak bu çalışmada eşdizimlerin mealler arası oluşan farklılıklarda üstlendiği görev göz önünde bulundurulacaktır. Tez çalışması kapsamında meallerde anlam farklılığına neden olan eşdizimlerin ayetlerde tespiti yapılacak ve eşdizim çeşidine göre de gruplandırılacaktır.

Mealler arası anlam farklılıklarının tespiti için kaynak olarak Elmalı Hamdi Yazır, Ali Fikri Yavuz, Diyanet (Komisyon), Edip Yüksel, Hasan Basri Çantay, Muhammed Esed, Süleyman Ateş, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk'ün meallerinden istifade edilecektir. Ayetlerdeki eşdizimler verilirken anlamın bütüncül olarak görülmesi için ana kaynak olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Komisyon tarafından hazırlanmış olan mealinden ayetin tamamı verilecektir. Devamında da ayetin ilgili bölümü altı çizili ifade olarak diğer meallerde verilecektir. Mealler ise alfabetik sırayla verilirken ana kaynak olan Diyanetin mealı bu sıraya dâhil edilmeyecektir.

Ayetlerin mana ve bağlam boyutunu anlayabilmek için de Dirayet tefsirlerinden Nesefi (ö.1142), Zemahşerî (ö.1143), Sabûnî (ö.1184), Râzî (ö.1210) ve Beydâvî (ö.1319) gibi müfessirlerin tefsirlerinden istifade edilecektir. Dirayet tefsirleri ayetleri dil, edebiyat gibi çeşitli bilgileri de kullanarak izah eder. Nitekim eşdizimler aracılığıyla da ayetlerin

sadece literal tercümesi değil, aynı zamanda ayetlerin semantik ve bağlam yönü de birlikte tercümeyle yansıtılır ve bu nedenle de kaynak olarak dirayet tefsirleri kullanılır. Ayetlerin yapısında deyim, mecaz, kinaye, istiare, tağlib gibi örtük ve derin manalar veya icaz ve istihsar gibi az sözle çok şey ifade eden anlatım yolları bulunmaktadır. Bu yapılar incelendiğinde eşdizimlerin burada önemli rol oynadığı tespit edilmektedir. Ayrıca çalışma ağırlıklı olarak anlam ve bağlam yönlü olmakla birlikte, literal tefsirlerden ana kaynak olan Taberi'nin (ö.923) tefsirinden de istifade edilmiştir. Çünkü bu çeşit tefsirlerde ayet açıklanırken hadis ve sahabe kavlinde istifade ediliyor. Bu yönde tefsir incelendiğinde de ayetle ilgili hadis ve sahabe kavlinde Arap kültüründeki eşdizimlerin izlerini görmek mümkündür.

Ayetlerde eşdizimsel ifadelerin tespitinde, ikinci bölümdeki başlıklar dikkate alınarak sıralama yapılacaktır. İlgili başlıklar: Yapısal Açıdan Eşdizimler, Gramer Açısından Eşdizimler, Kültürel Açıdan Eşdizimler şeklinde olacaktır. Bu çerçevede aşağıda eşdizimlerin Kur'an-ı Kerim'de oluşan meal farklılıklarının tespiti yönlü çalışma bulunmaktadır.

3.1. AYETLERDE YAPISAL AÇIDAN OLUŞAN EŞDİZİMSEL İFADELER KAYNAKLI FARKLILIKLAR

Bu formdaki eşdizimlerde söz diziminin yanı sıra sözcük birlikteliklerinin arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmuştur. Yapısal açıdan eşdizimler; serbest eşdizimler, sınırlı eşdizimler ve bağımlı eşdizimler olarak üç gruba ayrılmıştır. İkinci bölümde örnekleriyle detaylı açıklaması yapıldığı için bu bölümde yalnızca başlıklar verilerek iktifa edilmiştir.

Ayetlerde yapılan incelemelerde bu eşdizim çeşidinin sayısız örneği mevcut ancak mealler arası farklılığa neden olan örnekler sınırlı sayıda tespit edilmiştir. Yapısal açıdan eşdizimler arasında en sıkı ilişki içinde olan bağımlı eşdizimdir. Bağımlı eşdizimi oluşturan sözcüklerin yerine yakın anlamlısı veya eşanlamlısının kullanılması uygun görülmemiştir.

3.1.1. Serbest Eşdizim Örnekleri

" فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ... وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ " ²⁰⁷

-Diyânet: "Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir! Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir!"

-Çantay: "Sağcılar (a gelince:) *O sağcılar ne (mutlu) durlar!; Solcular (a gelince:) O solcular ne (bedbaht) dırlar!*"

-Elmalî: "Sağın adamları (var ya) *ne mutludurlar onlar; Solun adamları ise ne uğursuzdurlar onlar!*"

-Öztürk: "İşte uğur ve mutluluk yârânı. Nedir uğur ve mutluluk yârânı? İşte şomluk ve bunalım yârânı. Nedir şomluk ve bunalım yârânı?"

-Yavuz: "İşte bunlar, (amel defterleri sağ ellerine verilenler) sağcılardır.; Solcular (amel defterleri sol ellerine verilenler) ise, o solcular ne acıklı durumdadır!"

Vâkıa suresinde geçen altı çizili ifadeler serbest eşdizim oluşturmaktadır. Bu eşdizimdeki "أَصْحَابُ النَّارِ, أَصْحَابُ الْجَنَّةِ, أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ" sözcüğü Kur'an'da

"أَصْحَابُ مَدْيَنَ" "cehennemlikler, cennetlikler, Eyke halkı, Medyen halkı" gibi farklı sıfatlarla eşdizim oluşturduğu görülmektedir.

Bu eşdizimdeki "مَيْمَنَةٍ" sözcüğü Araplarda sağ taraf için uğurlu, hayırlı ve hürmet gösterilen taraf kabul edilir; "مَشْأَمَةٍ" sol taraf ise şerli, hürmetten yoksun, bereketsiz sıfatlarla betimlenerek kullanılır.²⁰⁸ Tefsirlerde, ayetin ilk kısmında amel defterleri iyi olup defterleri sağdan veya önden verilenler ve bu yüzden de kurtuluşa eren cennet ehlinden; ikinci kısmında ise amel defterleri kötü olup, kınanıp zarara uğrayan ve defterleri sol taraftan veya arkadan verilen cehennem ehlinden bahsedilmektedir.²⁰⁹ Bu

²⁰⁷ Vâkıa: 56/8-9.

²⁰⁸ ez-Zemahşeri, VI,532, Vâkıa: 56/8-9.

²⁰⁹ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihü'l-Ğayb. et-Tefsîrü'l-Kebîr* (I-XXIII), (ed.: Ahmet Hikmet Ünalıms; ths: İsmail Karakaya; M. Emin Gümüş), Huzur Yayınevi, İstanbul 2002, XXI, 169, Vâkıa: 56/8-9.

iki grup için de imrenme ve şaşırma vardır; ilkinde cenneti kazanacak şekilde hayırda önde giden, Allah rızası için gayret gösteren kişi ve hayatını bu yola adayan kişiye imrenilir. İkincisinde ise günaha dalmış, hayatını Allah'ın rızası dışında yaşamış ve ahirete de bu şekilde göç etmiş kişinin haline de şaşırılır.²¹⁰

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise literal tercüme yapıldığı ve ayetlerin asıl manasından uzaklaştırıldığı veya manasının tam olarak anlaşılmasının önüne geçen tercümeler yapıldığı görülmektedir. Örneğin, yukarıdaki mealler okunduğunda sanki siyasi söylemin ayetlere yansıdığı söylenebilir. Yahut her seviyede okuyucunun anlamayacağı ancak belirli kültür ve bilgi sahibi olanların anlayacağı, anlaşılması güç ifadelerle yer verilmektedir. Örneğin, Öztürk ayeti “şömlük ve bunalım yârânı” şeklinde tercüme etmiş ancak Öztürk'ün burada anlatmak istediği tam anlaşılmıyor. Dolayısıyla ayette mesajın okuyucuya ulaşması için bu ayetin kültürel yönü ve mecaz manasının da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu ayetin zihinlerde bulanıklık oluşmadan ve mealler arası farklılığın önüne geçmek için “Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir! Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir”²¹¹ şeklinde tercüme edilebilir.

3.1.2. Sınırlı Eşdizim Örnekleri

"إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ / وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ"²¹²

-Diyanet: “Şüphesiz, iyiler Naîm cennetindedirler. Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler.”

-Ateş: “İyiler ni'met içindedirler.; Kötüler de yakıcı ateş içindedirler.”

-Elmalı: “...iyiler nimet içindedirler.; Kötüler de cehennemdedirler.”

-Öztürk: “...İyiler tam bir nimet içindedir. ; Kötülerse cehennemin ta ortasında.”

-Şimşek: “İyilik ehli olanlar, nimetler içindedir. ; Günahkârlar da Cehennemdedir.”

²¹⁰ez- Zemahşeri, VI, 534, Vâkıa: 56/8-9; es-Sabuni, VI, 266, Vâkıa: 56/8-9.

²¹¹ Karaman vd., Vâkıa: 56/8-9.

²¹² İnfitar: 82/13, 14.

-Yüksel: “İyiler nimetler içindedir.; Kötüler ise cehennemde.”

İnfitar suresi kıyametin anlatıldığı Mekki surelerdendir. Özellikler kıyamet ve hesapların görülmesi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu iki ayette ise iyi amellerine karşılık “Naim cenneti”yle ödüllendirilme, kötü amellerine karşılık ise “cehenneme”e atılmadan bahsedilmektedir.

İnfitar suresinde geçen bu iki ayette sınırlı eşdizim örnekleri bulunmaktadır. Allah’u Teâla 13.ayette "أَبْرَارَ" sözcüğü ile "نَعِيمَ" “naim cenneti” sözcüğünü birlikte kullanmış. Dikkat edilmesi gereken ise yukarıdaki meallerde geçtiği üzere iyilerin yani amelleri iyi olanların varacağı yer “nimet” sözcüğü değil “naim cenneti veya cennet” şeklinde ifade edilmesidir. "نَعِيمَ" sözcüğü kelime olarak “bolluk, nimet, mutluluk, cennet”, “Naim cenneti” gibi anlamlara gelmektedir.²¹³ Ancak bu ayette kast olunan kişinin amellerinin iyi olması sonucu “ Naim cennetine” konmasıdır. Bir diğer sınırlı eşdizim ise 14.Ayette "فُجَّارَ" sözcüğünün "جَحِيمَ" sözcüğüyle oluşturduğu ifadedir.

“Büyük günahları inat ve ısrarla işleyen” anlamındaki "فُجَّارَ" sözcüğü mübalağalı ismi fail kalıbında kullanılmış.²¹⁴ Bu eşdizimde geçen "فُجَّارَ" “büyük günahları işleyen”ler ve kâfirleri içeriyor.²¹⁵ Ki onlar atıldıkları cehennem çukurundan çıkmak istese de çıkamayacaklar.²¹⁶

Bu ayetler için tefsirlere bakıldığında "نَعِيمَ" sözcüğü “Naim cenneti”²¹⁷, “cennet bahçelerinde”²¹⁸, “Cennettedir şüphesiz, ‘iyi’ler”²¹⁹ olarak geçmektedir. Tefsirlerde bu ayetin ilk muhatabı olan sahabinin ayeti şu şekilde anladığı görülmektedir: Mekke’ye gitmek için yola çıkan “Süleyman b. Abdülmelik Medine’ye uğrar. Ziyaretinde Ebu Hâzım’la geçen sohbette Rabb’imizin huzuruna nasıl çıkacağız? diye endişesini dile

²¹³ Ömer, 2240; Mutçalı, 823.

²¹⁴ Ömer, 1673.

²¹⁵ en-Nesefi, X, 574, İnfitar: 82/14.

²¹⁶ ez-Zemahşeri, VI, 1194, İnfitar: 82/14.

²¹⁷ Nesefi, X, 574, İnfitar: 82/13.

²¹⁸ es-Sâbûni, VII, 205, İnfitar: 82/13.

²¹⁹ ez-Zemahşeri, VI, 1194, İnfitar: 82/13.

getirir. Ebu Hâzım, amelleri iyi olan müttaki kişi, uzun süredir ailesinden uzakta olup seferden ailesine dönen kimse gibidir. Ancak amelleri kötü olan kişi ise efendisinin yanından kaçıp sonrada ona dönen gibidir, dedi. Süleyman b. Abdülmelik üzüntü ile ağlayarak benim durumum nasıldır? Deyince Ebu Hâzım ona amellerini Rabbinin kitabına göre kıyasla, yerini öğrenirsin dedi. Süleyman b. Abdülmelik bunu nerden biliyorsun? Deyince Ebu Hâzım ona infitar suresindeki “iyiler hiç şüphesiz Naîm (cennetin)de, kötüler ise muhakkak alevli ateştedirler” ayetleriyle cevap verdi.”²²⁰

Yukarıdaki meallerde bu iki ayeti “nimetler içindeler; kötüler cehennemdedir” şeklinde tercüme etmek anlamda eksikliğe yol açmaktadır. Çünkü “nimet” derken birçok iyi olan şey akla gelir oysa burada özellikle mükâfat olarak “naim cenneti”nin verilmesinden bahsedilir. Bir diğeri de büyük günah işleyen ve günahında ısrar edenlerin sadece kötüler olarak zikredilmesi, anlamda eksiklik oluşturmaktadır. Her iki durum da mealler arasında anlam farklılığına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimlerin “Muhakkak ki iyiler, Naîm Cennetindedirler; Facirler (kâfirler) ise, cehennemdedirler”²²¹ şeklinde tercüme edilmesi, ayetlerdeki eşdizimsel ifadenin manasını açıklayıcı olabilir.

3.1.3. Bağımlı Eşdizim Örnekleri

"قُلْ اَعِيْزَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ اِنِّيْ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ"²²²

-Diyânet: “De ki: “Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği halde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim.” De ki: “Bana, (Allah'a) teslim olanların ilki olmam emredildi ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma (denildi).”

-Esed: “...göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'tan ...”

-Yavuz: “Gökleri ve yeri yaratan ...”

²²⁰ er-Razi, XXII, 557, İnfitar: 82/13, 14.

²²¹ Yavuz: İnfitar: 82/13, 14.

²²² En'âm: 6/14.

Ayette geçen altı çizili ifade bağımlı eşdizim oluşturmaktadır. Arapçada "خَلَقَ" sözcüğü “yaratma” anlamına gelmektedir.²²³ Ancak Arapçada “yoktan yaratma” için daha çok "فَاطِر" sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.²²⁴ Gökleri ve yeri hiçbir örneği yokken, yoktan var edip yaratan anlamındadır. Sahabeden Abdullah b. Abbas’tan nakledilir: “Ben, (Fâtır) kelimesinin ne manaya geldiğini, bir kuyu konusunda yanı başımda iki bedevinin tartışmalarını, davalarını dinleyene dek bilemiyordum. Konuyu çözebilmem için davalarını bana getiren iki bedeviden biri, "أَنَا فَطَرْتُهَا" dedi. Yani o kuyuyu ilk açan benim, o kuyuyu ilk kazan benim, demek istiyordu.”²²⁵ Allah Teâlâ tüm kâinatı ve içindekileri yoktan var etmiş. Tefsirlerde bu ayet incelendiğinde, altı çizili bu ibare; hiçbir benzeri veya örneği olmadan yeri ve göğü yaratan anlamında kullanılır.²²⁶

Yukarıdaki mealler incelendiğinde “yoktan yaratma” yerine “gökleri ve yeri yaratan” yani "خَلَقَ" fiiliyle tercüme edildiği görülmektedir. Bu durum ise mananın tam olarak açığa çıkmamasına ve mealler arası anlam farklılığına neden olmaktadır. Zira bu ayette geçen "فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" ifadesi bağımlı eşdizimdir ve bağımlı eşdizimde eşanlamlısı veya yakın anlamlı sözcüğün yerine kullanılması, eşdizimsel birliktelik için uygun değildir. Ayetin mealinde görüldüğü üzere anlatımda eksiklik oluşturur.

Dolayısıyla bu ayettin “Gökleri ve yeri yoktan var eden...”²²⁷ şeklindeki tercümesi ayetteki manayı tam açığa çıkarabilir.

"فَاعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَّاَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ"²²⁸

-Diyanet: “Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.”

²²³ İsfehani, 382.

²²⁴ Muhtar, 1721.

²²⁵ en-Nesefi, III, 504, En’âm: 6/14; er-Razi, IX, 347, En’âm: 6/14; ez-Zemahşeri, II, 610, En’âm: 6/14.

²²⁶ en-Nesefi, III, 504, Mümtetine: 60/12; ez-Zemahşeri, II, 610, Mümtetine: 60/12; es-Sâbûni, II, 166, Mümtetine: 60/12.

²²⁷ Çantay, En’âm: 6/14; Ateş, En’âm: 6/14; Elmalı, En’âm: 6/14.

²²⁸ Sebe: 34/16.

-Ateş: "...*Arim selini*..."

-Çantay: "...*Arim selini*..."

-Elmalı: "...*Arim selini*..."

-Şimşek: "...barajlarını yıkan bir sel..."

-Y.N. Öztürk: "...*Arim selini*..."

-Yüksel: "...*su seddinin suyunu*..."

Ayette geçen bu ifade "سَيِّلَ الْعَرَمَ" eşdizimsel ifadedir ve "سَيِّلَ" sözcüğü sınırlı sözcükle eşdizim oluşturur. Bu sözcüklerden biri de burada geçen "arim" sözcüğüdür ve "arim seli" eşdizimi Kur'an'da yalnızca bu ayette geçer. Çünkü bu eşdizim, Rablerinin emirlerine itaat etmeyen, peygamberlerden yüz çeviren Sebe Halkının cezalandırılmasını anlatan özel bir ifadedir. Sebe halkı müreffeh, bol ve bereketli bir hal yaşıyordu. Ancak bu hal onlarda şükür yerine isyana ve inkâra dönüştü. Tabiinden Vehb b. Münebbih Sebe halkının kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladıklarını ve onları öldürdüklerini, bu yüzden "arim seli" ile çok şiddetli yağmurla helak olması gibi bir afetle cezalandırıldıklarını söylemiş.²²⁹ Arim, sular üzerine kurulan seddin adıdır ve arim seli ile o sed yıkılıp şehir halkı da bu oluşan selde boğularak helak edilmiştir.²³⁰

Yukarıdaki mealler incelendiğinde literal tercüme yapıldığı görülmektedir. "Arim seli" Arap kültüründe biliniyor; ancak aynı durum Türk okuru için geçerli değildir. Dolayısıyla ayette geçen bu eşdizimsel ifade ile anlatılmak istenen mesaj literal çeviri ile okuyucuya ulaşıyor mu? Bu çerçevede ayetteki eşdizimsel ifadenin "...*Arim vadisinin selini* ..." ²³¹ veya "barajları yerle bir eden o seli" şeklindeki tercümesi "arim selinden" kast edilen manayı açıklayabilir.

²²⁹ et-Taberi, VI, 541, Sebe: 34/16; ez-Zemahşeri, V, 490, Sebe: 34/16.

²³⁰ er-Razi, XVIII, 334, Sebe: 34/16.

²³¹ Yavuz, Sebe: 34/16.

3.2. AYETLERDE GRAMER AÇISINDAN OLUŞAN EŞDİZİMSEL İFADELER KAYNAKLI FARKLILIKLAR

Ayetlerde gramer açısından eşdizimlerin tespitinde sözcük birliktelikleri, cümle olarak bir arada eşdizim oluşturmaları, gramer yönüyle kurallı olarak bir arada kullanımları göz önünde bulundurulacaktır.

3.2.1. İsim + Sıfat Eşdizim Örnekleri

"وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا"²³²

- Diyanet: "...dağılmış zerreciklere çevirdik.

- Yazır: "... onu saçılmış zerreler haline getiririz."

- Esed: "...onları toza toprağa çevireceğiz"

- Y.N. Öztürk: "...onu un-ufak hale getirip silmişsizdir."

- Şimşek: "...toz edip savururuz."

- Yüksel: "...etkisiz hale getiririz."

Bu ayette sıfat tamlaması olarak geçen "هَبَاءً مَنْثُورًا" ibaresi Araplarda güneş ışığıyla görülen zerre halindeki değersiz toz parçaları için kullanılan deyim şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Bu toz zerrecikleri en küçük bir rüzgârda bile dağılır yerinde eseri kalmaz. Ayette müşriklerin güzel amellerinin bir hiç hükmünde olması benzetme yoluyla ifade edilmektedir.²³³ Zira onların yaptıkları bu amellerde herhangi bir inanç veya Allah'a iman gibi bir düşünce bulunmamaktadır.²³⁴ Ebû Ebeyde ve Zeccâc'a göre "هَبَاءً" sözcüğü tıpkı güneş ışığıyla içeri giren toz zerrecikleri, Mukâtli'ye göre ise hayvanların tırnaklarında uçuşan toz zerrecikleri gibi değersiz şeyi ifade eder.²³⁵ Onların yaptıkları amellerin

²³² Furkan: 25/23.

²³³ en-Nesefi, VII, 393, Furkan: 25/23; ez-Zemahşeri, IV, 840, Furkan: 25/23; Abdülcélil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşşeri'nin Keşşaf'ı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 171.

²³⁴ Sâbûni, IV, 262, Furkan: 25/23.

²³⁵ er-Razi, XVII, 217, Furkan: 25/23.

miktarı ne olursa olsun Allah katında bir değeri yoktur. Çünkü onlar bu amellerini Allah rızası için değil şeytan ve diğer dünyevi düşüncelerine hizmet amacıyla yapmışlardır.²³⁶

Nitekim insanlar herhangi bir inanç taşımasa da dünya namına güzel işler yapar ve insanlığa faydalı davranışlar sergiler. Ancak onlar bu yaptıklarında gurur, kibir, gösteriş, toplumda kabul görme gibi tamamen dünyevi düşünce taşırlar. Ayette vurgulanan ise onların yaptıkları her ne kadar iyi de olsa bu davranışlarında temel düşünce, Allah rızası olmadığı için yaptıklarının bir hiç hükmünde kabul edileceğidir.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde bu eşdizime literal mananın verildiği ve mealler arasında anlam farklılıkları olduğu görülmektedir. Ayette kast olunan amelin kabul görmesinin asıl şartı Allah inancı ve Allah rızası doğrultusunda yapılıp yapılmadığıdır. Yoksa yapılan amellerin bir değer ifade etmeyeceğidir. Bu ayetin “...saçılmış zerre haline getirmişsizdir, (artık hiç bir kıymeti kalmamıştır)”²³⁷, “amelleri geçersiz sayacağız”²³⁸ şeklinde tercümesi buradaki eşdizimsel ifadedeki manayı açığa çıkarabilir.

“وَلَا تُطِيعُوا حَافًا مَّهِينًا”²³⁹

-Diyanet: “Yemin edip duran, aşağılık,”

-Ateş; Elmalılı; Yüksel: “...Yemin edip duran aşağılık,”

-Esed: “...yemin edip duran alçağa uyma,”

Kalem suresi 10. Ayette geçen altı çizili yer sıfat tamlaması şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimde geçen "حَلَفَ" “yemin” sözcüğü "حَافًا" olarak mübalağalı ismi fail kalıbında “çokça yemin eden” anlamında kullanılmıştır.²⁴⁰ Bu ayet için tefsirler incelendiğinde eşdizimdeki ismi failin manaya yansıdığı görülmektedir. Eşdizimsel ifade ile yeminin sıradan bir hal alması, yemin ederken doğru oluşuna dikkat etmeden, hak veya batıl ayırt etmeksizin, önemli önemsiz her konuda çokça yemin etmenin aşağılık bir durum olması ifade edilmektedir.²⁴¹ Yahut Allah'ın ulûhiyetini önemsemeyip, doğru ve

²³⁶ et-Taberi, VI, 178, Furkan: 25/23.

²³⁷ Yavuz, Furkan: 25/23.

²³⁸ Bilgin, 173.

²³⁹ Kalem: 68 /10.

²⁴⁰ Ömer, 545.

²⁴¹ en-Nesefi, X, 338, Kalem: 68 /10; ez-Zemahşeri, VI, 854, Kalem: 68 /10; Kadı Nasırüddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed Eş- Şi Razi El- Beydavi Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*,

yanlış her şey için yemin etme kınanmaktadır.²⁴² Bir insanın "حَلَّاف" sıfatıyla sıfatlanması, onun Allah'ın adını aslı olan olmayan şeye dayanak olarak kullanması, Allah'ın büyüklüğüne hürmetsizlik gösterip dünyalık elde etmek için O'nun adıyla her mevzuya yemin etmesidir.²⁴³

Yemin etmek İslam dininde yasaklanmış bir eylem değildir. Kur'an'da bizzat Allahu Teâlâ'nın yeminleri bulunmaktadır. Örneğin, Allah Teâlâ kendi zatı adına, peygamberlerin yaşadığı şehirlere, gece veya gündüz gibi önemli olan veya dikkat çekilmek istenen konulardan bahsederken bu yeminler bulunur. Yani yemin yasaklanan bir durum değil. Ancak burada kerih görülen durum, insanların güvenini zedeleyen, yalanı yaygınlaştıran ve bu yeminleri güçlü hale getirmek için Allah'ın adını sanki ona kefilmiş gibi kullanılmasıdır. Kur'an'da bu konuda inananlar defalarca, Allah adına yemin ederek iyilik yapmaya engel olunmaması, insanlar arasını bozmak için Allah adının kullanılmaması, Allah adıyla vaad edilen vaatlerin yerine getirilmesi konusunda ikaz edilmektedir.²⁴⁴

Yukarıdaki mealler incelendiğinde yemin sözcüğüne mübalağa manası verilmeden tercüme edildiği görülmektedir. Bu mealleri okuyan okuyucu yemin etmenin kötü bir şey olduğu hatta sıfatıyla birlikte düşünüldüğünde aşağılık bir hal olduğu anlamını çıkarabilir. Bu eşdizimin manası tam anlaşılmadığı gibi mealler arası anlam farklılığına neden olmaktadır.

Ayetteki eşdizimin “*Bir de tanıma (haklı haksız) her çok yemin edeni, değersiz*”²⁴⁵ veya “*(Doğruya da, eğriye de) alabildiğine yemîn eden, izzet-i nefsi bulunmayan...*”²⁴⁶ şeklinde tercüme edilmesi çokça yemin etmenin tasvip edilmediğini aksine yemin sahibinin yerildiğini açıklayabilir. Zira her yemin kötü kabul edilmemektedir. Eşdizimde mübalağalının manaya yansıması ile de mealler arası oluşan anlam farklılıklarının önüne geçilebilir.

Beydavî Tefsiri (I-V), (trc.: Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011, V, 316, Kalem: 68 /10.

²⁴² es-Sâbûni, VII, 16, Kalem: 68 /10.

²⁴³ er-Razi, XXII, 49, Kalem: 68 /10.

²⁴⁴ Nahl: 16/91.

²⁴⁵ Yavuz, Kalem: 68 /10.

²⁴⁶ Çantay, Kalem: 68 /10.

"وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا"²⁴⁷

-Diyanet: “Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk. Onlar için yüce bir doğruluk dili var ettik (güzel bir söz ile anılmalarını temin ettik).”

-Çantay: “...çok yüce sadâkat dili de verdik.”

-Y.N. Öztürk: “...yüksek bir doğruluk dili oluşturduk.”

-Yüksel: “...doğru ve onurlu bir dil bağışladık.”

Meryem suresinde geçen bu ayetteki altı çizili ibare “isim +sıfat” şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Burada "لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا" eşdizimiyle kast olunan literal şekildeki “doğru dil” değildir. Türkçede benzer şekilde “yad-ı cemil” olarak bilinen bu ifade “güzel anılmak” anlamında kullanılmaktadır. Arapçada ise “güzel övgü, nam, şan” manalarına gelmektedir. Nitekim Hz. İbrahim “*Rabbim bana hayırla yad edilmeyi nasip et*”²⁴⁸ diye dua etmiş²⁴⁹ ve O’nun bu duası farz ve nafile namazlarda “salli-barik” dualarıyla karşılık bulmuştur. Ayrıca diğer dinlerde de Hz. İbrahim’den övgüyle bahsedilir. Mecazın hâkim olduğu bu eşdizim peygamberlerin, özel, üstün ve hayırlı bir şekilde anılmalarını ifade etmektedir.²⁵⁰

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise bu manalardan uzak daha çok literal çeviriler görülmektedir. Okuyucu için “ sadakatli dil, doğruluk dili veya doğru ve onurlu dil” anlaşılması güç ifadelerdir. Oysa burada kendinden sonraki nesillerde yad-ı cemille, imrenilecek şekilde anılma vardır. Dolayısıyla sadece motomot bir tercüme mealler arasında anlam farklılığına ve anlamda yetersizliğe neden olmaktadır. Bu ayetin “Hepsine de dillerde (bütün dinlerde) güzel ve yüksek bir övgü verdik”²⁵¹ veya “*Hepsine de dillerde güzel ve yüksek bir övgü verdik.*”²⁵² şeklinde tercümesi mealler arası anlam farklılığını gidermeye yardımcı olabilir.

²⁴⁷ Meryem: 19/50.

²⁴⁸ Şu’ârâ: 26/84

²⁴⁹ er-Razi, XV, 367, Meryem: 19/50; ez-Zemahşeri, IV,194, Meryem: 19/50; el-Beydavi, III, 361, Meryem: 19/50.

²⁵⁰ en-Nesefi, VI, 538, Meryem: 19/50; es-Sâbûni, III, 481, Meryem: 19/50.

²⁵¹ Yavuz, Meryem: 19/50.

²⁵² Yazır, Meryem: 19/50.

3.2.2. İsim + İsim (İsim Tamlaması) Eşdizim Örnekleri

"وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ
بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ"²⁵³

-Diyanet: “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”

-Çantay; Esed: “...Allah'ın ipine...”

-Esed: “...Allah'ın ipine...”

-Y.N. Öztürk: “...Allah'ın ipine...”

-Şimşek: “...Allah'ın ipine...”

-Yüksel: “Allah'ın ipine...”

Ayette geçen altı çizili bölüm “muzaf +muzafun ileyh” şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimsel ifadeyi, Hz. Peygamber “Kur'an Allah'ın sağlam ipidir” diyerek istiare yoluyla İslam dini ve Kur'an'a işaret etmiştir.²⁵⁴ Abdullah b. Mes'ud ve Şa'bi “İslam topluluğudur” demişler. Katade, Süddi, Mücahid, Ata, Abdullah b. Mes'ud ve Ebu Said el-Hudri “Allah'ın ipi”yle kast olunan, Allah Teâla'nın Kur'an'daki emir ve yasaklarıdır, diye açıklamışlar.²⁵⁵ “Allah'ın ipi” ibaresi; Rabbe güvenme, Rabbin korumasında olup O'nun dini üzere olma gibi anlamları içermektedir.²⁵⁶ Bir diğer manada “Allah'ın ipine sıkıca bağlanın” Hristiyanlar ve Yahudiler gibi ayrılığa düşmeyin²⁵⁷, Allah'ın emrettiklerini inanarak yerine getirin demektir.

Yukarıdaki meallerde ise bu eşdizimin literal yönüyle tercüme edildiği görülmektedir. Bu durum ayetin manasını tam olarak açığa çıkarmamaktadır. Zira isti'are

²⁵³ Âl-i İmrân: 3/103.

²⁵⁴ el-Beydavi, I, 420, Âl-i İmrân: 3/103.

²⁵⁵ et-Taberi, II, 332, Âl-i İmrân: 3/103.

²⁵⁶ ez-Zemahşeri, I, 1020, Âl-i İmrân: 3/103.

²⁵⁷ es-Sâbüni, I, 497, Âl-i İmrân: 3/103.

yoluyla yapılan bu anlatımda Allah’a inanarak O’na güvenme ve O’nun insanlığın kurtuluşu için gönderdiği Kur’an’a uyma, mana yönüyle kapalı kalmaktadır. Okuyucu “Allah’ın ipi” derken ne olduğu net anlaşılmayan bir ibareyle karşı karşıya kalmaktadır. Buradaki kapalılığı gidermek için meallerde literal manada kalmayıp ayetin derin manası açığa çıkarılırsa, ayetin anlaşılması daha kolay olur. Dolayısıyla bu eşdizimin “...Allah’ın dinine (şeriatına)...”²⁵⁸ veya “...Allah’ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın...”²⁵⁹ şekliyle tercümesi ayetteki ince nüansı daha anlaşılır hale getirebilir.

3.2.3. İsim + Atıf Harfi + İsim Eşdizim Örnekleri

"قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ"

-Diyanet: “De ki: "Sizler, açıktan ve gizlice ona ‘Eğer bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız’ diye dua ederken, sizi karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) kim kurtarır?”

-Ateş; Yazır; Y.N. Öztürk: “...karanın ve denizin karanlıklarından...”

-Çantay: “...Karanın ve denizin karanlıkları...”

-Esed: “...karanın ve denizin kapkara tehlikelerinden...”

-Şimşek: “...Karanın ve denizin tehlikelerinden...”

-Yavuz: “...Karada ve denizde olan karanlıklardan (tehlikelerden)...”

Ayette geçen altı çizili ifade “isim tamlaması + atıf + isim” den oluşan eşdizimsel ifadedir. Ayet mana olarak insanların zorluklarla karşılaşınca Allah’a sığınıp O’ndan yardım istemesini mecaz yoluyla anlatmaktadır. Bu eşdizimsel ifadede insanların yaşadığı korku, dehşet ve içinden çıkılmaz hallere işaret vardır. Araplarda "يَوْمٌ ذُو كَوَاكِبٍ"

“zorlu gün, çetin gün”, "يَوْمٌ مُظْلِمٌ" “karanlığın şiddetlendiği gün” veya "اليَوْمُ الْأَسْوَدُ" “kara gün, zor geçen gün, sıkıntı durumu” gibi deyimler bulunmakta²⁶⁰ ve eşdizimdeki

²⁵⁸ Yavuz, Âl-i İmrân: 3/103.

²⁵⁹ Yazır, Âl-i İmrân: 3/103.

²⁶⁰ İlyas Karlı, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, Mektep Yayınları, İstanbul 2017, 399-400.

kullanıma benzer halleri ifade etmektedir.²⁶¹ Ayette "خَطَرٌ" "tehlike, risk"²⁶² gibi anlamlara gelen sözcük yerine "ظُلُمَاتٍ" "karanlığın yanı sıra cehalet, fisk, şirk gibi inkârî"²⁶³ gibi durumları ifade eden sözcüğün kullanılması Arap dilinin inceliklerindendir. İnsanlar Allah'ın azabı ile helak olmaktan korktuklarında, tüm küfür ve isyan hallerine rağmen yine de dönüp Allah'tan yardım isterler.²⁶⁴

Zikredilen bu eşdizim ile insanların günah veya sıkıntılarının şiddeti, dayanılmaz hali denizde veya karada her türlü yardıma muhtaç ve çaresiz olmaları mecazen anlatılmaktadır. Burada gerçektende günahları sebebiyle karada yerin dibine geçen veya denizde boğularak helak olma da kast olunabilir.²⁶⁵ Ancak bu şekilde eşdizimi sadece bir yönüyle tercüme etmekle eşdizimde ki geniş mana göz ardı edilmiş olunur. Allahu Teâla bu ayetle müşriklere ve tüm günahkâr olan kullarına, önceki kavimlerin inkârları ile kendilerine zulmettikleri çeşitli felaketlerin onları bulduğunu ve onları o halden yalnızca kendisinin kurtardığını veya kurtaracağını hatırlatmaktadır.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde, literal tercüme ile bu eşdizimin tercüme edildiği görülmektedir. Ancak ayette kara ve denizin karanlıkları ile kast olunan mana meallerde tam anlaşılmamaktadır. Zira tefsirlerde geçtiği üzere korku ve sıkıntıya neden olan bu eşdizimsel ifade ile karanın veya denizin karanlığı, insanların başına gelen veya gelebilecek olan tehlike, acı, felaket gibi tahammülü güç olan ve en küçük yardıma bile muhtaç olmayı anlatmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimin, "karada veya denizde yaşadığınız tahammülü imkânsız her türlü zorluk ve musibette" veya "hayatınızın her anında Allah'ın azabının gelmesinden korktuğunuzda" şeklinde tercüme edilmesi anlamını daha açık hale getirebilir.

3.2.4. Fiil + İsim Eşdizim Örnekleri

Ayetlerdeki eşdizimler fiil + isimden oluşan cümle şeklinde terkip oluşturur. Bu eşdizimde isim fail konumunda olabileceği gibi meful konumunda da olabilir. Ayrıca

²⁶¹ er-Razi, IX, 484, En'am: 8/63.

²⁶² Ahmad, 419.

²⁶³ İsfahani, 315.

²⁶⁴ es-Sâbuni, II, 197, En'am: 8/63.

²⁶⁵ ez-Zemahşeri, II, 666, En'am: 8/63.

fiilden sonra isim iki türlü de gelmesi de mümkündür. Bunlar fiil+ isim tamlaması şeklinde veya fiil +sıfat tamlaması şeklinde olabilir.

3.2.4.1. Fiil + Mefulden Oluşan Eşdizimler

"وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَمَ يُتَقَبَّلَ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ

إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ"²⁶⁶

-Diyanet: “(Ey Muhammed!) Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti.”

-Yüksel: “...*"Allah ancak erdemli olanlardan kabul eder," dedi.*”

-Yazır: “...*"Allah, yalnız kendisinden korkanlardan kabul eder."*”

-Çantay: “...Allah, ancak (kendisinden) korkanları (nkini) kabul eder.”

-Ateş: “...*"Allah, sadece korunanlardan kabul eder" dedi.*”

-Y.N. Öztürk: “...*"Allah sadece takva sahiplerinden kabul eder."* dedi.”

Ayette geçen altı çizili bölüm cümle halinde eşdizimsel ifade oluşturmaktadır. Burada meful olan “kurban” sözcüğünün hazfedildiği ancak cümle öncesinde açık bir şekilde ayette geçmesine rağmen meallere yansımadağı görülmektedir. Bu eşdizimsel ifade tefsirlerde incelendiğinde mefulün manaya yansıdığı ve buradaki meful eksikliği ile oluşan anlam eksikliğinin tefsirlerde olmadığı görülmektedir. “*Allah ancak Rabbin'den korkanların ve niyeti samimi olup takva sahibi olanların kurbanını kabul eder.*”²⁶⁷

Yukarıdaki meallerde yaygın olarak eşdizimsel ifadedeki mefulun manaya yansımadağı ve mealler arasında anlamsal farklılıklar oluştuğı görülmektedir. Zira meallerdeki “Allah kabul eder” den kasıt ne olduğu ortaya çıkmamaktadır. Oysa ayette açık açık “kurban” geçmektedir. Hazfedilen mefulun eksikliği ayetteki bağlamın

²⁶⁶ Maide: 5/27.

²⁶⁷ Taberi, III. , 263, Maide: 5/27; Sâbüni, II, 87, Maide: 5/27.

korunmasıyla giderilebilir. Dolayısıyla bu eşdizimsel ifadenin “...Allah, ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder.”²⁶⁸ veya “...Allah, yalnız O’na karşı sorumluluk bilinci duyanların (kurbanı)nı kabul eder.”²⁶⁹ şeklinde çevirisi bütüncül manayı açıklayabilir.

“وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ”²⁷⁰

-Diyanet: “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.”

-Yüksel: “Biz sana yedi çifti ...verdik.

-Y.N. Öztürk: “...biz sana ikişerlerden/ikililerden/iç içe kıvrımlar halindeki çift mânalılardan yedi taneyi...verdik.”

Ayetteki altı çizili ifade “fiil + meful” oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu ayet tefsirlerde incelendiğinde "سَبْعَ" sözcüğüyle kast olunan konusunda ihtilafların olduğu görülmektedir. Bu görüşlerden ilkinde “Bakara Suresi, Al-i İmran Suresi, Nisa Suresi, Maide Suresi, En’am Suresi, A’raf Suresi ve Enfal Suresinin kast olunmaktadır. Ancak Enfal suresi ve Tevbe suresinin de bir kabul edildiği çünkü iki sure arasında “Besmele” yoktur. Bu sureler Kur’an’ın en uzun sureleridir ayrıca bu sureler yoğun olarak yapılması emredilen şeyler, yapılması yasaklanan şeyler ve diğer fıkıh hükümleri şümullüdür. Ağırlıklı olan diğer görüş ise "مَثَانِي" “tesniye” sözcüğü ise “sürekli tekrarlanan” yönüyle Fatiha suresidir. Fatiha suresinin yedi ayetten oluşması ve sürekli tekrar edilmesi onun tercih edilmesinde etken olmuştur.²⁷¹ Bunu destekleyen hadiste de Hz.Peygamber kendisine Kur’an ve "السَّبْعُ الْمَثَانِي" ile Fatiha suresinin verildiğini, söylemiştir.²⁷² Ayrıca Fatiha suresinin hem Mekke’de hem Medine’ de nüzul olması ve içerik olarak da surenin Allah’a hamd ile başlayıp niyaz ile devam etmesi gibi durumlar bu görüşü

²⁶⁸ Yavuz, Maide: 5/27.

²⁶⁹ Esed, Maide: 5/27.

²⁷⁰ Hicr: 15/87.

²⁷¹ Taberi, V, 170, Hicr: 15/87; er-Razi, XIV, 137, Hicr: 15/87; Nesefi, VI, 161, Hicr: 15/87; Zemahşeri, III, 918, Hicr: 15/87.

²⁷² Sâbûni, III, 284, Hicr: 15/87.

desteklemektedir.²⁷³ Ancak tefsirlerde açıklığa kavuşan bu eşdizimsel ifadenin meallerde tam anlaşılmadığı görülmektedir.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise eşdizimsel ifadenin manaya yansıtılmadığı için anlamda kapalılık oluşmuş ve sonuç olarak da mealler arasında anlam farklılığına neden olmuştur. Zira Yüksel'in mealinde “yedi çiftten” ne kastedildiği anlaşılmıyor. Yahut Y.N. Öztürk'ün mealinde ise anlama iyice zor olmaktadır. Bu durum okuyucu için içinden çıkılmaz bir hal almaktadır.

Dolayısıyla bu eşdizimin; “...biz, sana, (her namazda) okunup tekrarlanan yedi âyeti (Fâtiha sûresini)... verdik”²⁷⁴ veya “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.”²⁷⁵ şeklinde tercüme edilmesi, ayetteki müphem manayı daha anlaşılır hale getirebilir.

3.2.4.2. Fiil +İsim Tamlaması Eşdizim Örnekleri

"قَتَلَ أَصْحَابُ الْأُحُدِّ"²⁷⁶

-Diyanet: “Hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir.”

-Çantay: “...hendeklerin sahipleri gebertilmiştir.”

-Esed: “Onlar (yalnızca) kendilerini yok ederler, o çukuru hazırlayanlar,”

-Y.N.Öztürk: “Ki gebertildi o hendekçi grup/o kamçıları hendek gibi iz bırakan herifler”

Buruc suresinde geçen bu ibare “fiil +isim tamlaması” şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Tefsir kaynaklarına göre de İslam dininden önce, insanlar Allah’a inandığı için kralları tarafından ateş dolu hendeklere atılarak öldürüldüler.²⁷⁷ Kur’an’da beddua olarak “Allah Ashab-ı Uhdu katledip lanet etsin”²⁷⁸ geçmektedir. Ayetin nazil olduğu dönemde Mekkeli müşrikler benzer zulümleri müslümanlara yapıyorlardı. Dolayısıyla bu ayet Mekkeli müşriklerin özellikle fakir ve koruyucusu olmayan müslümanlara yaptıkları

²⁷³ Karaman vd, 1910, Hicr: 15/87.

²⁷⁴ Yavuz, Hicr: 15/87.

²⁷⁵ Karaman vd, Hicr: 15/87.

²⁷⁶ Buruc: 85/4.

²⁷⁷ ez-Zemahşeri, VI, 1232, Buruc: 85/4.

²⁷⁸ es-Sâbüni, VII, 231, Buruc: 85/4.

işkenceler sebebiyle tıpkı Ashab-ı Uhdud gibi lanetlendiğini bildirir. Hz.Peygamber, Mekkeli müşriklerin Yasir ailesi ve diğer müslümanlara yaptığı eziyetler karşısında, müslümanlara sabredip dayanmaları ve müşriklerin de Ashab-ı Uhdud gibi kahrolacağını sahabilerine müjdelere ve kendilerinden önce iman ehlinin de çektiklerini ayetteki bu kıssa ile hatırlatırdı.²⁷⁹

Yukarıdaki mealler incelendiğinde burada Ashab-ı Uhdud için edilen beddua ya yer verilmemiştir. Ancak bu ayette geçen ve eşdizimsel ifadedeki "فُتِلَ" sözcüğü "kahrolsun" anlamındaki bedduadır.²⁸⁰ Dolayısıyla bu " yazıklar olsun, gebertildi veya yalnızca kendilerini yok ederler" gibi ifadeler "kahrolsun" bedduasını karşılamaz. Mealler arası farklılığa neden olan bu eşdizimsel ifade "Uhdud Ashabı kahrolsun!"²⁸¹, "(Eski devirlerde müminlere çeşitli eziyetler yapan ve) Ashab-ı Uhdûd (diye adlanan kavim lânet edildiği gibi, Mekke müşrikleri de) lânetlenmiştir"²⁸² veya "Kahroldu o hendeğin sahipleri,"²⁸³ şeklinde tercüme edilerek ayette geçen kapalı durum anlaşılır hale gelebilir.

"فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ"²⁸⁴

-Diyabet: "Haydi, taraftarlarını çağırın."

-Çantay: "O vakit (durmasın) meclisini da'vet etsin!"

-Esed: " Bırak, kendi aklının (asılsız, düzmece) tavsiyelerini (yardımına) çağırın,"

-Y.N. Öztürk: "Hadi çağırın derneğini/kurultayını!"

-Yüksel: "O zaman haydi çağırın kurultayını."

Alak suresinde geçen bu ibare "fiil + isim tamlaması" şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimsel ifadede geçen "نَادِي" isim olup "Nadiye" sözcüğü ile Mekkenin ileri gelenlerinin bir araya gelip istişare ettikleri ve cahiliye döneminde "Darü'n-Nedve" olarak bilinen yere işaret edilmektedir. Ayette ise Ebu Cehil'e istihza (alay, aşağılama)

²⁷⁹ en- Nesefi, X, 598. Buruc: 85/4; er-Razi, XXIII, 36, Buruc: 85/4;

²⁸⁰ ez-Zemahşeri, VI, 1232, Buruc: 85/4.

²⁸¹ Şimşek, Buruc: 85/4.

²⁸² Yavuz, Buruc: 85/4.

²⁸³ Yazır, Buruc: 85/4.

²⁸⁴ Alak: 96/17.

yoluyla, haydi senin yardımcılarının olan, seninle aynı dava adamı olan arkadaşlarını çağır denmiştir. Zira Ebu Cehil Hz. Peygamberin Kâbe’de namaz kıldığını görüp, O’na burada namaz kılmasını yasakladığını hatırlatınca, Hz.Peygamberde onun ağzının payını verdi. Bunun üzerine Ebu Cehil kendisinin yandaşlarının, yardımcılarının çok olduğunu ve O’na beni nasıl tehdit edebilirsin, demiştir. Çünkü Ebu Cehil’e göre Hz.Peygamber ve O’na inananlar bir avuç, zavallı, sahipsiz ve güçsüz insanlardı. Bu ayet Ebu Cehilin tehditkâr sözlerine verilmiş ilahi cevaptır.²⁸⁵ Buradaki "نَادِي" den kast olunan yardımcılarını çağırısıdır. Devamında gelen ayette de ona cevaben, o yardımcılarını çağırıldığında cehennem meleklerinin Hz. Muhammed’in yardımına gelip onları yakalayacağıdır.²⁸⁶

Yukarıdaki meallerde kapalı şekilde geçen “meclis, kurultay, dernek” gibi sözcükler buradaki mecaz manayı karşılamıyor. Çünkü bu sözcükler toplantı yapılan yer için kullanılır. Ayrıca Esed’in "نَادِي" sözcüğünü, insanın kendi kendine yetme, kendini büyük görme şeklinde tercüme etmesi, ayetin manasını tam olarak vermiyor. Zira "نَادِي" sözcüğüyle vurgulanan “arkadaşlarını veya yardımcılarını” çağırısın, anlamındadır.²⁸⁷

Ayetteki eşdizimsel ifadedden kast olunan ayetler arası siyak-sibak ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimin “O vakit, (kendisine yardım için) taraftarlarını çağırıp toplasın”²⁸⁸, “O zaman o taraftarlarını yardıma çağırısın.”²⁸⁹ şeklindeki tercümesi mecaz manasını açık ve anlaşılır hale getirebilir.

"وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ"²⁹⁰

-Diyanet: “İsrailoğulları (yaptıklarına) pişman olup, gerçekten sapmış olduklarını görünce, "Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz" dediler.”

-Ateş: “...başları elleri arasına düşürüldü...”

²⁸⁵ er-Razi, XXIII, 275, Alak: 96/17; ez-Zemahşeri, VI, 1368, Alak: 96/17.

²⁸⁶ en-Nesefi, X, 677, Alak: 96/17; es-Sâbûni, VII, 314, Alak: 96/17.

²⁸⁷ en-Nesefi, X, 677, es-Sâbûni, VII, 311, Alak: 96/17.

²⁸⁸ Yavuz, Alak: 96/17.

²⁸⁹ Elmalılı, Alak: 96/17.

²⁹⁰ Araf: 7/149.

-Y.N. Öztürk: “...Başları avuçları arasına düşürülüp de...”

Ayetteki geçen altı çizili yer “fiil + izafet tamlaması” şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Arapçada "سَقَطَ + أَيَّدِي + هِم" “pişman oldular, hata ettiler”²⁹¹ anlamındaki bu deyim yalnızca kelime manası verilince ayette olan örtük mana okuyucuya ulaşmamış olur. Çünkü bu eşdizimsel ifadede İsrailoğullarının buzağıya tapıp sonra pişman olmaları anlatılıyor.²⁹² Ancak bu bir insanın normal şartlarda hissettiği pişmanlık ve çaresizlik değil, buradaki pişmanlığın ne derece şiddetli ve yoğun olduğu kinaye yoluyla anlatılmaktadır.²⁹³ Hissedilen bu nedamet öyle bir hal alıyor ki o halinde insan parmaklarını koparırcasına ısıyor da acısını hissetmiyor.²⁹⁴ Ancak burada dikkat edilmesi gereken asıl pişmanlık sadece elle hissedilmez bu acının gönülde ve akılda hissedilmesidir.²⁹⁵

Yukarıdaki mealler incelendiğinde literal tercüme ile yetinildiği görülmektedir. Zira bu ayette geçen eşdizimsel ifade anlama yansıtılmamış. Araplarda bir insanın gönlüne istenilmeyen bir şey düşünce bunu “eline düştü, elinde bulundu” diye ifade ederler.²⁹⁶ Bu eşdizimde de bu kullanım etkili olmuştur. Bu tür pişmanlık ifadesinin benzeri Türkçede de “dizini dövmek”²⁹⁷ olarak kullanılmaktadır.

Eşdizimsel ifadenin meallere sadece literal olarak tercümesi anlaşılması güç ifadeler oluşturmuştur. Zira okuyucu Ateş’in veya Y.N.Öztürk’ün meallerindeki “başın ellerin arasına düşürülmesini” ibaresindeki muradın ne olduğunu anlamayacaktır ki Türkçede bu manada bir anlatım da bulunmamaktadır. Mealler arasında anlam farklılığına neden olan bu eşdizimin “...buzacağıya taptıklarına kuvvetle pişman oldular”²⁹⁸ veya “...yoldan çıktıklarını fark ederek pişmanlık içinde ellerini dizlerine vurup da”²⁹⁹ şeklinde tercüme edilmesiyle buradaki mecaz mana ortaya çıkabilir.

²⁹¹ Akdağ, 243.

²⁹² es-Sâbüni, II, 338, Araf: 7/149.

²⁹³ el-Beydavi, II, 287, Araf: 7/149.

²⁹⁴ en- Nesefi, IV, 292, Araf: 7/149; ez-Zemahşeri, II, 986, Araf: 7/149.

²⁹⁵ ez-Zemahşeri, II, 986, Araf: 7/149.

²⁹⁶ er-Razi, XI, 74, Araf: 7/149.

²⁹⁷ Parlatır, 326.

²⁹⁸ Yavuz, Araf: 7/149.

²⁹⁹ Esed, Araf: 7/149.

3.2.4.3. Fiil +Sıfat tamlaması Eşdizim Örnekleri

"وَكُلُّوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ"³⁰⁰

-Diyanet: “Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun.”

-Ateş: “...şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırdelinceye kadar...”

-Çantay: “...(Bütün gece) fecr (-i saadık) olan ak iplik kara iplikden size seçilinceye kadar...”

-Elmalılı: “...Ta fecrin beyaz ipliği siyah iplikden size seçilinceye kadar...”

-Şimşek: “...Fecirde tanyerinin beyaz ipliği gecenin siyah ipliğinden ayırt edilir hale gelinceye kadar...”

-Y.N.Öztürk: “...Tan yerinin beyaz ipliği siyah ipliğinden sizce seçilinceye kadar...”

-Yavuz: “...gece ile gündüzü ayıran fecrin beyaz ipliği, gecenin siyah ipliğinden sizce seçilinceye kadar...”

-Yüksel: “...Şafağın beyaz ve siyah ipliğini birbirinden ayırdedinceye kadar...”

Ayette geçen altı çizili bu ibare “ fiil +sıfat tamlaması”dan oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimsel ifadede geçen gündüzün başlama zamanında semada beliren ince bir çizgi gibi beyazlık oluşur. Siyah ip ise gecenin artık yerini gündüze bırakmasıdır. Burada asıl mana ise gecenin gündüzden ayrılmasıdır.³⁰¹ Diğer bir ifadeyle tan yeri aydınlanıncaya kadardaki asıl gaye³⁰² gece ve gündüzdür ve bu eşdizimde teşbih yapılmıştır. Bu eşdizimin bulunduğu ayet nazil olduğu zaman, sahabeden Adiyy b. Hatim yastığının altına koyduğu siyah ve beyaz ipliğe gece uyanınca bakıp birbirinden ayırt edememiş. Bu durumu Hz. Peygambere söylediğinde ise Hz. Peygamber burada siyah ve beyaz ipliğin, gündüzün beyazlığıyla gecenin karanlığı, anlamında olduğunu ifade etmiştir.³⁰³

³⁰⁰ Bakara: 2/187.

³⁰¹ en- Nesefi, II, 360, Bakara: 2/187; ez-Zemahşeri, I, 628, Bakara: 2/187.

³⁰² es-Sâbûni, I, 219, Bakara: 2/187.

³⁰³ er-Razi, IV, 396, Bakara: 2/187.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise beyaz ve siyah ipliğin gerçek manada kullanıldığı görülmektedir. Oysa teşbih sanatının olduğu bu eşdizimle günün başlangıcındaki beyazlık ve gecenin bitimindeki siyahlığın literal manada verilmesi anlam karmaşasına yol açmaktadır. Cümlelerin sonundaki "مِنَ الْفَجْرِ" vurgusunda gecenin karanlığının tan yerinin ağarmasından ayırt edilecek zamana kadar gözlenmesi gerektiği şeklinde açık bir ifade vardır.³⁰⁴ Diğer bir ifade ile bu eşdizimde tasvir yoluyla zaman tayini anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimin "...gecenin karanlığından tanyerinin aydınlığı fark edilinceye kadar..."³⁰⁵ şeklinde tercümesi örtük kalan manasını daha anlaşılır yapabilir.

3.2.5. Cümlelerin Tamamından Oluşan Eşdizim Örnekleri

Ayetlerdeki eşdizimler fiil ve failden oluşabildiği gibi fiil +fail +mefulden de oluşabilmektedir.

3.2.5.1. Fiil + Failden Oluşan Eşdizimler

"صُمُّ بُكْمٌ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ"³⁰⁶

-Diyanet: "Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler."

-Esed: "... (artık) geriye dönemezler."

-Öztürk: "...Onlar artık dönmezler."

-Şimşek: "...geri de dönemezler"

-Yavuz: "...onlar (bu hallerinden) dönmezler."

-Yüksel: "...yönlerini değiştiremezler."

Ayette geçen altı çizili yer "fiil + fail" den oluşan eşdizim çeşididir. Ayetin başlangıcında geçen "kördür, sağırdır, dilsizdir" sözcükleriyle insanların haktan uzaklaşıp

³⁰⁴ er-Razi, IV, 397, Bakara: 2/187.

³⁰⁵ Esed, Bakara: 2/187.

³⁰⁶ Bakara: 2/18.

batıla daldığı ifade edilmektedir. Ayetin devamında ise "لَا يَرْجِعُونَ" onların artık doğru olan Hakkın yoluna dönemeyeceklerini ifade etmektedir.³⁰⁷ Yahut onlar bulundukları bu yanlış yoldan ve sapık halden Hakka dönemezler.³⁰⁸ Onlar öyle bir hale gelmişler ki ne nefisleri ve dünya uğruna sattıkları inançlarına geri dönebiliyorlar ne de satın aldıkları aşâğılık, sapıklık ve hiçbir değeri olmayan batıl düşüncelerinden vazgeçebiliyorlar.³⁰⁹ Allah'ın dinine karşılık tercih ettikleri bu münafık veya küfür halleri artık onların sıfatı haline gelmiştir. Hidayet yerine delaleti tercih ettikleri için onların Hakka dönmeleri, tevbe etmeleri mümkün değildir.³¹⁰

Bir önceki ayette münafıkların hallerinden bahseder ki onları Allah Teâla'nın o bulundukları karanlıklar içinde bıraktığı, şeklinde bir ifade söz konusudur. Devamında gelen bu ayetle de onların bu halleri devam ettiği sürece Hakka dönemeyecekleri yönünde uyarı bulunmaktadır. Çünkü ayette bu insanların, dünyadayken ahiretin yollarını kaybettiği, Allah ve peygamberlerinin davetine uymadığı ve uymayacakları anlatılmaktadır. Onları doğru yola ulaştıracak idrakten yoksundurlar.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde "لَا يَرْجِعُونَ" ibaresinin eksik tercüme edildiği görülmektedir. Çünkü burada kast olunan inatla küfürlerinde devam eden bu insanların imana dönmeyecekleridir. Ancak meallerde Allaha iman etme kapılarını kapatan bu zümreler için tekrardan iman etme manasında "geri dönmeme, yön değiştirmeme" gibi asıl manayı tam yansıtmayan tercümeler yapılmıştır. Dolayısıyla bu durumda eşdizimdeki mana tam anlaşılmadığı gibi mealler arasında da anlam farklılığı oluşmuştur. Ayetteki bu eşdizimin "...Artık (hakka) dönmezler..."³¹¹ şeklindeki tercümesi eşdizimde kapalı olan mecaz manayı açığa çıkarabilir.

"وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ"³¹²

³⁰⁷ en-Nesefi, I, 522, Bakara: 2/18; ez-Zemahşeri, I, 234, Bakara: 2/18.

³⁰⁸ es-Sâbûni, I, 55, Bakara: 2/18.

³⁰⁹ el-Beydavi, I, 70, Bakara: 2/18.

³¹⁰ er-Razi, II, 63, Bakara: 2/18.

³¹¹ Yazır, Bakara: 2/18; Çantay, Bakara: 2/18.

³¹² Bakara: 2/95.

-Diyanet: “Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah o zalimleri hakkıyla bilendir.”

-Ateş: “...*ellerinin yapıp öne sürdüğü...*”

-Yazır; Şimşek: “... elleriyle işledikleri yüzünden...”

-Esed: “...*kendi elleriyle yapıp-ettikleri...*”

-Y.N. Öztürk: “...*ellerinin önden gönderdiği şeyler...*”

-Yavuz: “...*önceden elleriyle yaptıkları ...*”

-Yüksel: “*Ellerinin işlediklerinden ötürü.*”

Ayetteki altı çizili ifade “fiil + fail” den oluşan eşdizimdir. Eşdizimin geçtiği bu ayet Yahudilerin inkâr ve isyanları sebebiyle içinde bulundukları psikolojik durumu gözler önüne sermektedir. Yahudiler kendi dinlerini tahrif etmeleri, Hz. Peygambere inanmamaları, Allah’a isyanları gibi nedenlerden dolayı geçmişte yaptıkları kötülükler ve işledikleri günahları yüzünden hesap korkusuyla ölümü hiçbir zaman istemezlerdi.³¹³

Yukarıdaki birçok mealde eşdizim “ellerinizin öne sürdüğü”, “ellerinizin önden sundukları” gibi ifadelerle Türkçeye aktarılmıştır. Mütercimlerin birbirine yakın yaptığı tercümede anlamda eksiklik bulunmaktadır. İnsanlar işledikleri günahları yalnızca elleriyle işlemezler. Kalp, göz, dil, ayak veya fikren de günah işlenir. Tüm bu azalar yerine sadece elleriyle yaptıklarından kasıt ayette mecaz mananın bulunmasıdır.

Dolayısıyla temelde Yahudiler olmakla birlikte Allah’ın dinine istihza ile yaklaşan, onu inkâr eden veya türlü günahları ile tevbesiz giden bütün âdemoğlunu içermektedir. Eşdizimin manasını sadece “ellerle işlenmiş günahlar” olarak sınırlamak bu eşdizimin manasını kapatmak olur. Eşdizimin “(Fakat) onlar önceden elleriyle işlediklerinden (kötü amellerinden, Tevrâtı tahrif etdiklerinden)”³¹⁴ veya “Bilerek işledikleri günah ve isyanlarından ötürü” şeklinde olan tercümesi bu ifadenin kapsadığı alanın manaya yansımaları açısından önemli olabilir.

³¹³ et-Taberi, I, 280, Bakara: 2/95; er-Razi, III, 235, Bakara: 2/95; ez-Zemahşeri, I, 446, Bakara: 2/95; es-Sâbûni, I, 137, Bakara: 2/95.

³¹⁴ Çantay, Bakara: 2/95.

3.2.5.2. Fiil + Fail + Mefulden Oluşan Eşdizimler

"يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ
أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي
مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ"³¹⁵

-Diyanet: “Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

-Ateş; Yazır: “...elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri...”

-Çantay: “...elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüb getirmemeleri...”

-Esed: “... hiç yoktan yalan uydurarak iftira atmayacaklarını...”

-Öztürk: “...elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup ortaya sürmemeleri...”

-Yüksel: “...bir iftira uydurup getirmemek...”

Ayette geçen altı çizili ibarede cümle halinde “ fiil + fail + meful” şeklinde eşdizimsel ifade bulunmaktadır. Tefsirlerde bu eşdizimsel ifade incelendiğinde, Hz. Peygamberin, Hz. Ömer aracılığıyla Mekke'nin fethinde Müslüman kadınlardan şirk koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, kız çocuklarını fakirlik korkusuyla öldürmemeleri ve başkasının çocuğunu kocalarına nispet etmemeleri üzerine aldığı biat geçmektedir. Ancak yukarıdaki mealler incelendiğinde altı çizili ifade de mütercimlerin farklı manalar verdikleri göze çarpmaktadır. Hatta meallerde bu bölümde kapalı manalar ortaya çıkmaktadır. Ancak tefsirlere bakıldığında konu daha net ortaya çıkmaktadır. Hz. Muhammed'in kadınlardan biat alırken şart koştuğu durumlardan biri de “başkasına ait yeni doğmuş çocuğu bulup kocasına bu senin çocuğundur” şeklinde iftirada bulunmamaları şeklindeydi.³¹⁶

³¹⁵ Mümtahine: 60/12.

³¹⁶ er-Razi, XXI, 451, Mümtahine: 60/12.

Ayette eşdizimsel ifadedeki “iftira anlamına gelen” "يُفْتَرِي" ve "بُحْتَان" anlamdaş olan iki sözcüğün isim ve sonrasında onun sıfatı olarak birlikte kullanılması, mana üzerinde yoğunlaşılması içindir. Yani burada iftira var ama basit bir iftira değil. Cahiliye döneminde ya kadın başkasından olan çocuğunu kendi kocasına senin çocuğundur diye nisbet edebilmektedir ya da herhangi bir kadın çocuğu olmadığını anladığında kocası onu bırakmasın diye başkasının çocuğunu getirip kocasına bu senin çocuğundur, diye kendi doğurmuş gibi kocasını kandırabilmektedir.³¹⁷ Her iki durumda da kocayı kandırma ve bu nedenle de neseplerin karışması gibi ağır bir iftira bulunmaktadır.

Ancak yukarıdaki meallerin bazısında altı çizili ifadedeki “elleri ve ayakları arasında iftira etmemeleri” bölümünde tam olarak ne denilmek isteniyor anlaşılmıyor. Türkçede böyle bir kullanım bulunmamaktadır. Yüksel’in bu ibareyi sadece iftira olarak sınırlandırarak eşdizimde geçen “elleri ve ayakları” ile kast olunan manayı görmezden gelmiş olur.

Bu çerçevede ayetin altı çizili bölümündeki el ve ayak sözcükleri tercümeyle tam yansıtlamadığı için buradaki muradı ilahi tam olarak anlaşılmıyor. Dolayısıyla eşdizimdeki bu kapalı ifadenin daha belîğ şekilde verilmesi okuyucunun anlamasını kolaylaştırabilir. Bu eşdizimin “... elleriyle ayakları arasında bir bühitan uydurup getirmemek” (gayri meşrû bir çocuk dünyaya getirip de onu kocalarına nispet etmemek...)”³¹⁸ veya “çocuğu olmayan kadının başkasına ait çocuğu kocasına bu senin çocuğundur diye iftira etmemesi” şeklinde tercüme edilmesi kapalı görünen manayı giderebilir.

319 "وَيْبَابُكَ فَطَهَّرَ"

-Diyanet: “Nefsini arındır.”

-Ateş; Yazır: “*Elbiseni temizle*”

-Şimşek: “*Elbiseni temiz tut. (Temizlik, düzenlilik ve zarafetin tebliğdeki önemi açıkça vurgulanıyor.)*”

³¹⁷ en-Nesefi, X, 233, Mümtetine: 60/12; es-Sâbuni, VI, 370, Mümtetine: 60/12.

³¹⁸ Yavuz, Mümtetine: 60/12.

³¹⁹ Müddesir: 74/4.

-Y.N. Öztürk: “*Temizle giysilerini!*”

-Yavuz: “*Elbiseni de (daima) temiz tut.*”

-Yüksel: “*Örtülerini temizle.*”

Müddessir suresindeki bu ayet “fiil +isim tamlaması” şeklindeki eşdizimsel ifadeden oluşmaktadır. (Burada meful konumundaki isim tamlaması fiilden önce gelmiştir.) Zahirî manası “elbiseni temiz tut” şeklinde açıktır. Müşrikler elbiselerini uzun tutup yerde sürüyüp, temizliklerine dikkat etmezdi. Ancak Müslümanlar namaz kılar ve namaz için kıyafetinin temiz olması namazın şartlarındandır. Yahut Müslüman İslam’ı temsil eder ve giyinişine, görüntüsüne dikkat eder. Ancak muhatabı Hz.Peygamber olan bu eşdizimde, O’nun peygamberlik elbisesinin müşriklerin sergilediği davranışlara karşı aceleciliğin, kin, öfke ve tahammülsüzlüğün O’na yakışmayacağı yönündedir. Diğer manada bu ayet nefsin temizlenmesi ve güzel ahlaka uygun olmayan davranışların terk edilmesi manasını da içerir. Ayetin manasındaki bu örtük mana eşdizimin taşıdığı anlamlardan çıkmaktadır. Zira bu eşdizimsel ifade “elbiseni temiz tut” Arap kültüründe bir insanın ayıp ve kötü olan ahlaktan uzak olduğunu ifade için “نَقَى التَّوْبِ” “tertemiz”³²⁰ veya “فِلَانٌ طَاهِرُ الثِّيَابِ” “filanın elbisesi temizdir” şeklinde kullanılır. Eğer ahlaken kötüyse de “فِلَانٌ دَنَسُ الثِّيَابِ” “doğruluktan payı olmayan”³²¹ veya “فِلَانٌ دَنَسُ الثِّيَابِ” “filanın elbisesi pistir” şeklinde kullanırlar.³²²

Yukarıdaki meallerde de ayetin zahiri manası verilmiştir. Ancak ayette geçen elbiseden kasıt, ahlak ve iyi ameldir. Dolayısıyla Müslümanların bu yönde kendilerine çeki düzen vermesi gerekmektedir. Çünkü Müslümanım diyen biri şeklen ne kadar temiz olursa olsun, eğer insanlara güzel ve hayırlı konularda örnek olmuyorsa yahut günah işleme veya Allah’ın emrine muhalif davranışlar sergiliyorsa, onun maddi temizliğinin çok da değeri kalmaz. Dolayısıyla ayetteki eşdizimsel ifadenin “Öz-benliğini temiz

³²⁰ Karşlı, 368.

³²¹ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, Tekin Kitabevi, Konya 1999, 209.

³²² en-Nesefi, X, 450, Müddesir: 74/4; er-Razi, XXII, 244, Müddesir: 74/4; ez-Zemahşeri, VI, 1008, Müddesir: 74/4; es-Sâbûni, VII, 103, Müddesir: 74/4; Akdağ, 219.

tut!"³²³ veya "nefsini kötülüklerden arındır" şeklindeki tercümesiyle mana boyutu ortaya çıkabilir.

"حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ"³²⁴

-Diyanet: "Kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı."

-Çantay: "*Tâ kabirler (e kadar gidip) ziyaret ettiniz.*"

-Yazar: "...sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı."

-Y.N. Öztürk: "Öyle ki, ziyaret edip saydınız kabirleri."

-Yavuz: "*Kabirlere varıncaya kadar ziyaret ettiniz; (ölülerinizi sayıp onların çokluğu ile övündünüz.)*"

Tekâsür suresinde geçen bu ayet "fiil + fail+ meful"den oluşan eşdizimdir. Arap dilinde "زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ" "ölüm veya kabre defnedilmek" anlamında kullanılan deyimdir.³²⁵

Ayette geçen bu eşdizimsel ifadede Allah'ı Teâla'nın kinaye ile anlatımı bulunmaktadır. Malınızın ve evlatlarınızın çokluğuyla veya bulunduğunuz dünyevi ünvanlarınızla övündünüz ve sizi oyaladı ancak sonunda gaflet içinde öldünüz, anlamları taşır.³²⁶ İnsanlar mal, evlat, makam ve mevki ile birbirine karşı övünür ve bu hal onları meşgul eder. Hatta kişi öyle bir hal alır ki ahireti unutma veya kibir gibi büyük günah içinde ölür ve kabre girince yaptığı yanlışları fark eder.³²⁷

Ayetin sadece "kabirleri ziyaret ettiniz" şeklinde tercümesi ayetteki asıl mananın üstünü kapatacaktır. Zira ayetin öncesi ve devamında gelen ayetlerde, mal biriktirme ve evlat çokluğu ile yarışı insanı oylar ki kabre girinceye kadar da bunu fark etmez. Hatta dünyalık kazanma ve kazandığı ile övünme öyle bir hal alır ki ahireti kazanma duygusunun önüne geçer. Sonuç olarak, ömürlerini sadece bu dünya için harcayanları, dünya kabre kadar oyalamış olur.³²⁸

³²³ Esed, Müddesir: 74/4.

³²⁴ Tekâsür: 102/2.

³²⁵ et-Taberi, IX, 209, Tekâsür: 102/2; ez-Zemahşerî, VI,1400, Tekâsür: 102/2.

³²⁶ es-Sâbüni, VII, 347, Tekâsür: 102/2; Dücane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016, 64.

³²⁷ et-Taberi, IX, 209, Tekâsür: 102/2.

³²⁸ Ez-Zemahşeri, VI, 1400, Tekâsür: 102/2.

Yukarıdaki meallerde mütercimlerin bu ayeti literal tercüme ettikleri görülmektedir. Ancak bu ayetin Arap kültüründe kullanımı göz önünde bulundurulduğunda veya ayetler arası siyak-sibak ilişkisi gözetildiğinde ayetteki ince mana daha net anlaşılıyor. Örneğin, Araplarda "حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ" "ölüp kabirlere defnedilmek" anlamında kullanılmaktadır. Ayetin öncesi insanların çoklukla övünmesi yerildiği gibi sonrasında ise çoklukla övünmenin insani oyaladığı ve kabre girince de gerçeği görecekleri tehdidi ve uyarısı bulunmaktadır.³²⁹

Nitekim ayetteki eşdizimsel ifadenin "mezarlarınıza girinceye kadar"³³⁰ veya "sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı"³³¹ şeklindeki tercümesi, ayetin örtük manasını açığa çıkarabilir.

"وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ"

-Diyanet: "Allah şöyle bir memleketi misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı."

-Ateş: "... Allah ona açlık ve korku elbisesi tattırdı."

-Çantay: "...işlemekte ısrar ettikleri (kötülükler) yüzünden açlık ve korku libâsını (giydirib olanca acıları) tattırdı."

-Elmalılı: "...Allah da onlara, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku elbisesini (felâketini) tattırdı."

-Y.N. Öztürk: "...Allah kendilerine, sanayi olarak ürettikleri şeyler yüzünden açlık ve korku elbisesini/birlikteliğini/karmaşasını tattırdı."

Ayetteki altı çizili bölüm "fiil + fail + meful" şeklinde eşdizimsel ifadedir. Eşdizimde geçen "ذَاقَ" ve "لِبَاسَ" sözcükleri istiare şeklinde kullanılmıştır. Tattırma

³²⁹ et-Taberi, IX, 210, Tekâsür: 102/2.

³³⁰ Esed, Tekâsür: 102/2.

³³¹ Yazır, Tekâsür: 102/2.

anlamındaki ³³³fîilini Araplar genelde bela veya musibetler için kullanırlar. ³³²"ذَاق"

Örneğin, "ذَاقَ الْعَلَمُ / المُرَّ" "acıyı tattı/ acılar zorluklar çekti"³³⁴ anlamında kullanılması

gibi. Örtü "لِيَّاس" sözcüğü kaplama, bürüme, örtme gibi manalarında da kullanılır.³³⁵

Ayette "açlık ve korku elbisesinden ise bela ve musibetin onları kaplaması veya bela ve musibetle karşı karşıya getirdi" anlamına gelmektedir.³³⁶

Ayette emniyet, güven, huzur ve bolluk içinde yaşayan Mekke şehrinden bahsediliyor. Ancak buranın halkı ne zaman ki bu nimetlerin kıymetini bilmedi, Allah'ın verdikleri karşısında nankörlük edip O'na isyan edip Hz.Peygambere inanmadılar ve O'na zulmettiler, işte o zaman onlar musibetlere müstehak oldular. Nankörlük ve isyanlarından ötürü Allah onlardan rahmetini çekince onları kıtlık, anarşi, bela, musibet, açlık ve korku belası kuşattı. Öyle ki müşrikler yiyecek bulamayınca leş, kan, deve yünü ve deri gibi buldukları herşeyi yemek zorunda kaldılar. Ayrıca hicrete mecbur ettikleri Hz.Peygamber güçlenince onların üzerine sık sık askerlerini gönderip saldırılar düzenliyor ve onları korku ve panik içinde bırakıyordu.³³⁷ Bu durum ise eşdizimsel ifadedeki "onların açlık ve korku ile kuşatılması" anlamına geliyordu.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ayette geçen eşdizimsel ifadeyi mütercimlerin literal tercüme ettikleri görülmektedir. Ancak bu meallerde eşdizimin manası tam olarak açık değil. Zira buradaki "libasen" sözcüğünde istiare yoluyla olan kullanımda nasıl ki elbise insanı bürür veya sarar manası vardır. Aynı durum yaptıklarından ötürü başa gelen musibet veya tehlikelerde insanı sarar. Eşdizimin bu şekilde çevrilmesi okuyucu için de anlama problemi oluşturmaktadır. Çünkü Türkçede "açlık ve korku elbisesi" şeklinde kullanılan bir tabir bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu türlü anlatım okuyucu için anlaşılması muğlak ifadeler olmaktadır. Ayetteki eşdizimsel ifadenin "*Allah onları açlık ve korku musibetiyle kuşattı*" şeklinde tercüme edilmesi örtük olan istiareli manayı açığa çıkarabilir.

³³² Ahmad, 79.

³³³ ez-Zemahşeri, III, 1042, Nahl: 16/112.

³³⁴ Karşı, 198.

³³⁵ Ömer, 1989,1990.

³³⁶ en-Nesefi, VI, 280, Nahl: 16/112.

³³⁷ et-Taberi, V, 242, Nahl: 16/112; er-Razi, XIV, 365, Nahl: 16/112.

"قُلْ لَا يَسْتَوِي الْحَيِّثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْحَيِّثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْحَيِّثِ"³³⁸

-Diyaret: "(Ey Muhammed!) De ki: "Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile." Ey akıl sahipleri Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."

-Ateş; Çantay: "*Murdarın çokluğu hoşuna gitse de.*"

-Yazır: "...*pis olanın çokluğu hoşuna gitse bile...*"

-Esed: "...*kötü şeylerin bir çoğu sana büyük zevk verse bile...*"

-Şimşek: "...*pis olan şeyin çokluğu sizin hoşunuza gitse bile...*"

-Yavuz: "...*murdarın çokluğu hoşunuza gitse bile...*"

-Yüksel: "...*kötünün çokluğu ilgini çekse bile...*"

Ayetteki altı çizili ifade "Fiil + fail+ meful" şeklindeki eşdizimdir. Eşdizimde geçen "pis" kelimesi iki türdür, maddi ve manevi pislik anlamına gelir. Maddi pislik bilinen bir şeydir. Manevi pislik ise başta Allah'ı inkâr, şirk koşma gibi Allah'ın yasakladığı haram olan şeylerdir. Bu yönüyle nasıl ki yere düşen eşya veya kirli olan şey pisdir insan da kötü hasletler taşıyınca manen pis ve kirli kabul edilir. Manen olan pislikler maddi pislikten daha tehlikeli ve sinsidir.³³⁹ Bu ayetteki eşdizimin mana yönüyle ilk muhatabı Hz.Peygamber görünse bile asıl muhatap olanların ayetin devamında gelen "*Ey akıl sahipleri*" ile O'na iman eden sahabiydi.³⁴⁰ Onlara hal diliyle uyarı bulunmaktadır. Çünkü kötü olan her türlü şeyin çok olması insanı bir an şaşkınlığa veya hayrete düşürebilir. Yahut kâfirlerin sayısının çokluğu, güç bakımından üstün olmaları veya haramın her türünün yaygın ve çok olması karşısında insanın şaşırması söz konusudur.³⁴¹ Bunların çok olması veya insanların bunlara meyletmesi imtihan sırasında gizlidir. Pis olan şeyler insanlara fayda vermez, değersizdir ve sonu da iyi olmaz.³⁴² Bu

³³⁸ Maide: 5 /100.

³³⁹ er-Razi, IX, 245, Maide: 5 /100.

³⁴⁰ et-Taberi, III, 414, Maide: 5/100.

³⁴¹ en-Nesefi, III, 445, Maide: 5/100.

³⁴² et-Taberi, III, 414, Maide: 5 /100; es-Sâbüni, II, 143, Maide: 5 /100.

nedenledir ki ayette, pis olanın çokluğu karşısında şaşırıp ona yönelmek az ve helal olanı terk etme karşısında bir uyarı bulunmaktadır.³⁴³

Yukarıdaki meallerde pisin ne olduğu tam olarak anlaşılmıyor. Burada “pisin hoş gitmesi” veya “kötü şeylerin zevk vermesi” gibi tercümeler tuhaf manalara neden olmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimsel ifadeyle işaret edilen şey çokluk değil önemli olan, Allah’ın helal sınırlarıdır. İnsan, haram kılınan bir fiilin çokça işlenmesi karşısında veya küffar ehlinin makam, mevki ve güçleri karşısında hayrete düşüp, kötülüğe kayabilir. Nitekim eşdizimde bu yönde uyarı vardır.

Dolayısıyla bu eşdizimsel ifadenin “Pisin çokluğu seni hayrete düşürse de...”³⁴⁴ şeklinde ki tercümesi ayetin manasına daha uygun ve açıklayıcı olabilir. Yoksa gerek ilk muhatab sahabilerin gerekse günümüz şuurlu Müslümanlarının Allah’ın yasak kıldığı şeylerin çok olması hoşuna gitmesi veya zevk vermesi normal bir ifade olmaz.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ

الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ³⁴⁵

-Diyanet: “Hani, Tûr'u tepenize dikerek sizden söz almıştık, "Size verdiğimiz Kitab'a sımsıkı sarılın; ona kulak verin" demiştik. Onlar, "Dinledik, karşı geldik" demişlerdi. İnkârları yüzünden buzacı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki (Tevrat'a beslediğinizi iddia ettiğiniz) imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!”

-Ateş: “...kalplerine buzağı sevgisi içirildi...”

-Çantay: “...özlerine buzağı (bir su gibi) içirilmiş (iyice işlemiş) di...”

-Elmalılı: “...danayı yüreklerinde besleyip büyüttüler...”

-Şimşek: “...buzacı sevgisi onların iliklerine işlemişti...”

-Y.N. Öztürk: “...gönüllerine buzağı içirildi...”

-Yüksel: “...kalpleri buzağı ile kandı...”

³⁴³ ez-Zemahşeri, II, 558, Maide: 5/100.

³⁴⁴ Y.N. Öztürk, Maide: 5 /100.

³⁴⁵ Bakara: 2/93.

Ayetteki altı çizili bölüm “fiil +fail + meful” şeklinde eşdizimsel ifade oluşturmaktadır. Ayette geçtiği üzere Hz.Musa onlara Rabbinden emirlerle geldiğinde “onlar işittik ancak itaat etmedik” diye karşılık verdiler. Çünkü İsrailoğulları onun yokluğunda eski küfür halleri olan, buzağıya tapmaya geri dönmüşlerdi. Bu halleri onların artık fitratları haline geldi. Putperest düşünceleri öyle bir haldeydi ki onların etle kemiğin birbirinden ayrılmaması veya herhangi bir kumaşın boyanın rengini alması ve ondan çıkmaması gibi ondan vazgeçemeyecek duruma gelmişlerdi.³⁴⁶ İsrailoğullarının kendi tercih ettikleri bu durumun sonrası ilahi bir cezayı hak etme var. Zira Allah onlara imanlarına karşılık Firavun’un zulmünden kurtarıp izzetli bir hayat vermişti. Ancak onların kendi isyankâr ve nankör halleri ve şirk dolu davranışlarının sonucu olarak perişan oldular. Su nasıl ki hayat kaynağıdır, İsrailoğullarının bu isyankâr ve küstah hallerinin cezası olarak onların kalplerine buzağı sevgisi tıpkı hayat kaynakları gibi yerleştirilmişti.³⁴⁷

Yukarıdaki mealler incelendiğinde bu eşdizimin literal tercüme edildiği ve bu durumun Türkçede anlaşılması zor anlamlara yol açtığı görülmektedir. Zira Türkçede yaşanan duygu yoğunluğunu anlatmak için “kalplere sevgisinin yerleşmesi”, “sevgi dolu kalp”, “iliğine işlemek” veya “iliklerine kadar sevgiyi hissetmek” gibi ³⁴⁸ kullanımlar vardır. Ancak “kalplerine buzağı sevgisi içirildi” gibi bir kullanım bulunmamaktadır ve bu şekilde olan tercümeler de Türk okuyucu için yeterince açıklayıcı olmamaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimin her seviyeden okuyucunun anlaması için Türkçeye “...kalplerini (altın) buzağı sevgisi kaplamıştır...”³⁴⁹ veya “kalpleri buzağı sevgisiyle dolmuştu” şeklinde tercümesi onu daha anlaşılır hale getirebilir.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ³⁵⁰

-Diyabet: “(Tâlût'un askerleri) Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et.”

³⁴⁶ ez-Zemahşeri, I, 444, Bakara: 2/93; el-Beydavi, 1.cilt, 170, Bakara: 2/93; es-Sâbûni, I, 137, Bakara: 2/93.

³⁴⁷ er-Razi, 3.cilt, 227, Bakara: 2/93.

³⁴⁸ İsmail Parlatır, *TDK Yazım Kurallarına Uyumlu Deyimler*, Yargı Yayınevi, Ankara 2007, 496.

³⁴⁹ Esed, Bakara: 2/93.

³⁵⁰ Bakara: 2/250.

-Ateş; Yazır: "...üzerimize sabır dök!"

-Şimşek: "... Bize sabır yağdır."

-Y.N. Öztürk: "üzerimize sabır yağdır."

-Yavuz: "...üzerimize bol bol sabır dök..."

Bakara suresindeki altı çizili bölüm "fiil + fail + meful" birlikteliğinden oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimde geçen "أَفْرِغْ" emir fiilinin anlamı "dökmek"tir. Burada "أَفْرِغْ" kelimesinden murad olunan "yağmur" gibi maddi bir şey değildir. Ancak ayette mecaz yolu ile "*ruhu bürüyen veya kaplayan, kalbin rahatlayıp ferahlaması ve güç bulması*" anlamında kullanılmıştır.³⁵¹ Kalplerimizi düşmana karşı güçlendir ve onlara karşı bize dayanma gücü ver, anlamı taşımaktadır. Nitekim müminler Rablerinin güç ve kuvvetine inanarak "*Rabbimiz! Bize bol sabır ver*" diye dua eder ve O'ndan manevi yardım isterler.³⁵²

Yukarıdaki meallerde ise lafzi tercüme yolu tercih edildiği ve eşdizimde bulunan mecazın manaya yansımadağı görülmektedir. Bunda "efriğ" fiilinin taşıdığı anlam etkili olmuştur ki bu fiilin Araplarda "أَفْرِغْ الشَّيْءُ" "bir şeyi yukarıdan aşağı dök" anlamında kullanıldığı görülmektedir.³⁵³ Ancak Türkçede "üzerimize sabır dök" gibi bir kullanım bulunmamaktadır ve okuyucu için tuhaf bir anlatım söz konusudur. Çünkü sabır manevi bir durumdur ve maddi bir unsur gibi üzerine dökülmesi veya yağdırılması beklenmez. Bu ayetin işaret ettiği ise insanın karşılaştığı her türlü zorluklarla mücadeleye devam edip Rabbinden de kendisine zorluklar karşısında manen dayanma ve sabır gücü vermesi için niyazda bulunmasıdır. Dolayısıyla bu eşdizimsel ifadenin "...Ey Rabbimiz! Bize zorluklara tahammül gücü başla..."³⁵⁴ şeklindeki tercümesi meal okuyucusu için açıklayıcı olabilir.

³⁵¹ Ömer, 1696.

³⁵² en-Nesefi, II, 115, Bakara: 2/ 250.

³⁵³ es-Sâbüni, I, 286, Bakara: 2/ 250.

³⁵⁴ Esed, Bakara: 2/ 250.

3.2.6. Zincirleme Tamlamalı Eşdizim Örnekleri

"قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ فَتَرَبِّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى"³⁵⁵

Diyanet: “Ey Muhammed, de ki: "Herkes beklemektedir, siz de bekleyin. Yakında kimin düz yolun sahipleri olduğunu, kimin doğru yolu bulduğunu bileceksiniz!”

Ateş, Yüksel: “...Düzgün yolun sahiplerinin...”

Yazır: “...düz yolun sahiplerinin...”

Çantay: “...dümdüz bir yolun sahipleri ...”

Esed: “... düz yolu seçtiğini...”

Ayette altı çizili bölüm “muzaf + muzafun ileyh +sıfat” şeklinde zincirleme isim tamlaması şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimsel ifade tefsirlerde incelendiğinde “doğru yolun sahipleri”³⁵⁶, “doğru yolda olanlar”³⁵⁷, “doğru yola sahip olanlar”³⁵⁸, “kimin doğru yolun yolcusu”³⁵⁹ gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Eşdizimde geçen "السَّوِيِّ" “doğruluk, eşitlik, düzgün olma”³⁶⁰ anlamlarına gelmektedir. Burada kast olunan Allah ve Resulunun yolundan gidenlerdir.

Bir önceki ayette insanların eğer Rabbimiz tarafından bize bir uyarıcı gelseydi de biz doğru yolu tercih ederdik diye serzenişte bulundukları, geçmektedir. Oysa Allahu Teâla insanlara her dönem peygamberlerini ve nebilerini göndermişti. Dolayısıyla peygamberlere uyanlar Kur'anın yolunu bulup hidayeti tercih ettikleri için müstakim olan kurtuluş yoluna ulaşmışlardı. Ancak nefsin ve şeytanın arzularına uyup daleleti tercih edenler ise azabı ve cezalandırılma yolunu tercih etmişlerdi.

³⁵⁵ Tâ-Hâ: 20/135.

³⁵⁶ Neseî, VII, 92, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁵⁷ Sâbûni, IV, 53, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁵⁸ Zemahşeri, IV, 1176, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁵⁹ Taberi, V, 559, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁶⁰ Muhtar, 3367.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise daha literal tercüme yoluna gidildiği ve "السَّوِيَّ" sözcüğünün sözlük manasıyla yetinildiği görülmektedir. Ancak bu ifadeler okuyucu için tam açıklayıcı olamayabilir. Düz yol veya düzgün yol ile kuru bir anlatım tercih edilmiş olur. Oysa doğru yoldan kasıt bir manada da gerçekler üzerine düşünüp aklını da bu yolda kullanmış olmalıdır. Dolayısıyla ayetteki bu eşdizimsel ifadenin "...Hidayeti bulup da dosdoğru yolun yolcusu..."³⁶¹ "...dosdoğru yolu izleyenler..."³⁶² veya "...doğru yol sahipleri..."³⁶³ şeklinde tercüme edilmesi burada kast olunan manayı açığa çıkarabilir.

3.2.7. Harfi Cerli Eşdizimler

Ayetlerde geçen bu eşdizimlerde cerli yapı başta gelebildiği gibi isimden veya fiilden sonra gelebilmektedir. Yahut harfi cerler cümle içinde bulunduğu konuma göre farklı terkiplerde görev almaktadır.

3.2.7.1. Cer + Mecrur (İsim) Eşdizim Örnekleri

"وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ ۖ لَدُنِّيَا

وَالْآخِرَةُ ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ"³⁶⁴

-Diyanet: "İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıyıdan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse gerisin geri (küfre) dönüverir. O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir."

-Ateş: "...bir kenardan..."

-Çantay: "...yalnız bir taraf (ın)-dan (tutub..."

³⁶¹ Şimşek, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁶² Y.N. Öztürk, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁶³ Yavuz, Tâ-Hâ: 20/135.

³⁶⁴ Hac: 22/11.

-Elmalılı: “...bir yar kenarındaymış gibi...”

-Şimşek: “...iğreti şekilde...”

-Y.N. Öztürk: “...kıyıdan kıyıya...”

-Yavuz: “... bir ucundan ...”

-Yüksel: “...koşullu olarak...”

Hac suresinde altı çizili olarak verilen bu ifade “cer + isim” den oluşan eşdizimdir. Eşdizim olan "عَلَى حَرْفٍ" ise mana olarak “kararsız, ikircikli, işine gelmediği yerde kararını değiştirir”³⁶⁵ anlamlarına gelmektedir ve hal durumunda “ızdırap içinde, acı içinde” anlamında kullanılmaktadır. Yani inancı kalben olmadığı için ona endişe ve acı veriyor.³⁶⁶ Münafıkların halini anlatan bu durum, onların menfaatleri kadar Allah’a inandıkları ancak menfaatlerine ters düştüğü zaman ise Allah inancından uzaklaştıklarını anlatmaktadır.³⁶⁷ Münafıklar Allah’a şüphe ve tereddütle inanır, inançlarında kesinlik yoktur. Çıkarları kadar inanmış gibi görünür ve menfaatlerine ters düşüncede bu din kötü der ve ondan uzaklaşırlar.³⁶⁸

Ayette geçen bu eşdizimsel ifade, Allah’a kul olmayı işine geldiği, kendini kazançlı gördüğü, inandıkları değerleri basit pamuk ipliği ayarında tutan, en ufak bir problemle karşılaştıklarında asıl inançsız halleri ortaya çıkan münafıkların halini anlatıyor. Bu insanlar Allah’a dua ettiklerinde hemen kabul olup istekleri karşılanırsa ya da hayatları istedikleri gibi gittiğinde inanıyorum diye güya inancına devam eden yok eğer tersi bir durum olduğunda ise inançsız hallerine geri dönüp başka yardımcıları arayan ikiyüzlülerdir. Tabiri diğerle onlar İslam’a uymayı değil İslam’ı kendine uydurmaya çalışan ziyan içindeki münafıklardır.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde bu eşdizime “kenardan, kıyıda, köşeden, koşullu” gibi anlamlar verildiği görülmektedir. Ancak mütercimlerin "حَرْفٍ" sözcüğünün “taraf, uç, sınır, kenar”³⁶⁹ gibi anlamlarından birini kullanmaları anlam farklılığına neden

³⁶⁵ Ömer 475; Mutçalı, 199.

³⁶⁶ en-Nesefi, VII, 179, Hac: 22/11.

³⁶⁷ ez-Zemahşeri, IV, 514, Hac: 22/11.

³⁶⁸ et-Taberi, VI, 14, Hac: 22/11; er-Razi, XVI, 275, Hac: 22/11; el-Beydavi, III, 486, Hac: 22/11.

³⁶⁹ İsfahani, 114; es-Sâbûni, IV, 112, Hac: 22/11.

olmuştur. Bu çerçevede eşdizimin sadece literal manada kalınarak tercüme edilmesi de okuyucu için ne dediği belli olmayan garip ifadelere yol açmıştır. Dolayısıyla anlamda kapalılık oluşarak ve Murad-ı ilahinin vermek istediği mana; münafıkların iman düzeylerinin yarım yamalak olduğu gerçeğinin meallere yansımalarının önüne geçmiştir. Mealer arası anlam farklılığına neden olan bu eşdizimin “*Ve insanlardan kimi de vardır ki, Allah’a [imanla küfrün] sınır[ın]da kulluk eder ...*”³⁷⁰ veya “Rablerine ihlas ile iman etmeyip, şartlı kulluk edenler” şeklindeki tercümesi anlamdaki kapalılığı giderebilir ve söz konusu eşdizimin manası okuyucu için daha anlaşılır olabilir. Ayrıca mealler arası anlamda farklılığı giderebilir.

"أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا"³⁷¹

-Diyanet: “Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”

-Çantay: “...kalbler (i) üzerinde (kat kat) kilitler vardır.”

-Elmalılı; “...kalplerinin üzerinde kilitleri mi var?”

-Esed: “...kalpleri üzerinde kilitler mi var?”

-Şimşek: “... kalplerinin üstünde kilit mi var?”

-Y.N. Öztürk: “... kalpler üzerinde o kalplerin kilitleri mi var?”

-Yavuz: “...kalpleri üzerinde üst üste kilitleri mi var?”

-Yüksel: “... kilitli mi beyinleri?”

Ayette geçen altı çizili ifade “cer + mecrur” dan oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizim yapısal olarak mukaddem haber şeklindeki “cer +mecrur” ve muahhar mübteda olan izafet tamlamasından oluşmaktadır. Eşdizimde geçen ve ³⁷²“فَقُلَّ” “kilit” anlamına gelen bu sözcüğün bağlamı göz önünde bulundurulmadan tercüme edilmesi anlam farklılıkları oluşturmaktadır.

³⁷⁰ Esed, Hac: 22/11.

³⁷¹ Muhammed: 47/24.

³⁷² Ahmad, III, 419.

Söz konusu ayet incelendiğinde, bir önceki ayette münafıkların hakikat karşısında kör ve sağır vasıflarından bahsediliyor. Devamında gelen bu ayette ise onların basiret yani kalp gözlerinin de kapalı olduğu anlatılıyor. Tefsirlerde bu eşdizimsel ifade incelendiğinde nekre olarak gelen “kalpler” sözcüğü her kalp için değil bazı kalpler için kullanılmıştır. Burada kast olunan inkâr grubundakilerin halleridir. O kişiler Kur'an'ı anlamak için okusalar da o manevi hazzı kalplerinde hissetmezler. Zira onlar inkârları sebebiyle kalpleri katılaştıranlar ve onların kalplerine manen küfür ve inkâr kilitleri vurulmuş olanlardır.³⁷³

Yukarıdaki mealler incelendiğinde altı çizili ifadenin literal çevirisinin yapıldığı görülmektedir. Ancak burada kast olunan maddi bir kilit yerine, Allah'ın hükümleri karşısında peşin hüküm sahibi olup, aklını doğru yolda kullanamamak oluyor. Münafıkların ve küfür ehlinin halini anlatan bu durum, onların dine olan düşmanlıklarını, Allah'ın rahmetinden uzaklaşıp O'nun hükümlerini anlamayacak halde olmalarını istiare yoluyla ifade etmektedir.

Cenabı Hakkın özellikle kalpleri katılaştırmış, düşünceleri artık zifiri karanlığa dönüşmüş bu insanlar için kalplerinin üzerinde kilit vardır, demesi inkarın ne denli ağır bir durum olduğunu ifade için kullanılmış mecazi ifadedir. Ancak mecazın meallerde, kalplerde kilit olması, şeklinde ifade edilmesi okuyucunun anlamakta zorlanacağı bir durumdur. Dolayısıyla ayetteki bu eşdizimin “...Yoksa kalbler(inin) üzerinde kilitleri mi var (ki hiçbir hakikat, gönüllerine girmiyor)?”³⁷⁴ şeklinde tercümesi buradaki mecaz manayı anlaşılır hale getirebilir.

3.2.7.3. İsim + Cer + İsim Eşdizim Örnekleri

"فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"³⁷⁵

-Diyanet: “Bunun üzerine Lût, ona (İbrahim'e) iman etti. İbrahim, "Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" dedi.”

³⁷³ en-Nesefi, IX, 506, Muhammed: 47/24; er-Razi, XX, Muhammed: 47/24; ez-Zemahşeri, VI, 220, Muhammed: 47/24.

³⁷⁴ Ateş, Muhammed: 47/24.

³⁷⁵ Ankebut: 29/26.

-Ateş: “...*Rabbim (e ibadet edeceğim yer) e göç edeceğim...*”

-Çantay; Elmalılı; Y.N. Öztürk: “...*ben Rabbime hicret edeceğim.*”

-Esed: “...*Rabbime döneceğim..*”

-Şimşek: “...*Ben Rabbime hicret ediyorum,*” dedi.”

-Yüksel: “...*Ben Rabbime göç ediyorum.*”

Ankebut suresinde altı çizili ibare “İsim + cer + mecrur” dan oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimsel ifade tefsirlerde incelendiğinde, kavminin Hz.İbrahim’e zulmettiği ve O’na iman etmediği görülüyor. Kavminin bu inkârcı ve zalim hali karşısında, ümitsizliğe kapılan Hz.brahim’e Rabbi hicret emri verdi.³⁷⁶ Hz. İbrahim kendisine iman eden Hz. Lut’a bulunduğu bu toprakları Suriye’den Filistin’e Rabbim emrettiği için, Allah’ın dinini orada yaymak ve O’nun rızasını kazanmak için terk ediyorum³⁷⁷ dedi.

Ayette geçen bu eşdizimsel ifadenin manası yukarıdaki meallerde müphem kalmaktadır. Zira bu meallerde Hz.İbrahim’in niçin hicret ettiği açıklanmamış. Hatta dikkat çeken Hz.İbrahim için “Rabbime hicret ettiği” şeklinde anlaşılması güç ifade kullanılmış. Oysa Hz. İbrahim’in inkârcı ve zalim kavmi arasından çıkıp başka yerlere gitmesi ve oradaki diğer insanlara Allah’ın emrettiği dini anlatması için hicret emri Rabb’inden gelmişti. Dolayısıyla burada ‘Rabbime hicret etmek’ten ne murad edildiği okuyucu için anlaşılır olmaktan uzaktır.

Ayette geçen bu bölümün “...*Ben, Rabbimin emr ettiği yere (Harran'dan Filistin'e) hicret edeceğim*”³⁷⁸ veya “Rabbimin dinini diğer insanlara yaymak için O’nun gitmemi emrettiği yere gideceğim” şeklinde tercüme edilmesi eşdizimsel ifadeyi daha anlaşılır hale getirip, asıl manasının açığa çıkmasını sağlayabilir.

379" وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ

-Diyanet: “Oysa Allah, onları arkalarından kuşatmıştır.”

³⁷⁶ el-Beydavi, IV, 185, Ankebut: 29/26; er-Razi, XVII, 632, Ankebut: 29/26.

³⁷⁷ en-Nesefi, VIII, 164, Ankebut: 29/26; et- Taberi, VI, 370, Ankebut: 29/26; ez-Zemahşeri, V, 154, Ankebut: 29/26; es-Sâbûni, IV, 443, Ankebut: 29/26.

³⁷⁸ Yavuz, Ankebut: 29/26.

³⁷⁹ Buruc: 85/20.

-Ateş: “Allah ise onları arkalarından kuşatmıştır.”

-Çantay: “Hâlbuki Allah, arkalarından (onları) kuşatıcıdır.”

-Elmalılı: “Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.”

-Şimşek: “Allah ise onları arkalarından kuşatmıştır.”

-Y.N. Öztürk: “Allah ise onları arkalarından kuşatmış bulunuyor.”

-Yavuz: “Hâlbuki Allah (kendilerini, ilim ve kudreti ile) arkalarından kuşatmıştır.”

Ayette geçen altı çizili ibare “isim + cer + isim” den oluşan eşdizimsel ifadedir. Allah’ı inkâr edip, ayetlerini yalanlayanların böyle yaparak O’nu aciz bırakmaları ve O’nun azabından kurtulamaları mümkün değildir.³⁸⁰ Çünkü Allah Teâla ilmi, iradesi ve gücüyle herşeyi çepeçevre kaplar. Onların hiçbir durumunun O’ndan gizli kalması veya O’nun yakalamasından kaçmaları mümkün değildir. Müşrikler bir önceki ayette geçtiği üzere kendilerinden önce yaşamış ve helak olmuş olan Firavun veya Semud kavmini iyi biliyordu. Onların Allah’a karşı gelip peygamberlerini yalanladıkları için, Allah’ın azabıyla çepeçevre kuşatıldığından da haberdar idiler. Onlar güç ve iktidarlarına güvenip dini kabul etmeyip, alay edenler, Hz.Musa ve Hz.Salih’e zulmedenlerdi. Ancak Allah onları tepetaklak edip, kaçamayacakları şekilde maddi ve manevi unsurlarla kuşatıp, helak etmiştir.³⁸¹ Aynı durum Mekkeli müşrikler için de geçerliydi. Onlar da Hz.Peygamber ve ashabına zulmediyordu. Bu ayet ile Allah onların helak olacaklarını, gazabından kaçmalarının mümkün olmadığını ve onların Allah’ın kudreti ile her yönden kuşatıldığını ifade etmektedir.³⁸²

Ayette geçen bu eşdizimsel ifade müşrikleri ve tüm Allah düşmanlarını tehdit etmektedir. Çünkü Allah’ın yakalamasından veya kuşatmasından kimsenin kurtulması mümkün değildir. Bu eşdizime sadece belirli bir yön vererek “Allah onları arkalarından kuşatmıştır” şeklinde tercüme edilmesi anlamda eksiklik oluşturduğu gibi mealler arasında da anlam farklılığına neden olmaktadır.

Bu çerçevede ayetin manasının açığa çıkması için “Hâlbuki Allah onları, farkında olmadıkları halde, (ilmi ve kudreti ile) kuşatır”³⁸³ veya “Allah Teâla sonsuz kudreti ile

³⁸⁰ es-Sâbüni, VII, 233, Buruc: 85/20.

³⁸¹ ez-Zemahşeri, VI, 1241, Buruc: 85/20.

³⁸² er-Razi, XXIII, 48, Buruc: 85/20.

³⁸³ Esed, Buruc: 85/20.

kafirleri her yönden kuşatmıştır” şeklindeki tercümesi ayette geçen eşdizimsel ifadeyi anlaşılır hale getirebilir.

384" فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ

-Diyabet: “Derken üzerlerine yürüyüp onlara güçlü bir darbe indirdi.”

-Ateş: “...sağ eliyle onlara kuvvetli bir darbe indirdi.”

-Y.N. Öztürk: “...sağ eliyle bir darbe indirdi.”

-Yavuz: “...sağ eliyle (kuvvetle) vurup (onları) parçaladı.”

Bu ayetteki altı çizili ibare “isim + cer + isim” şeklindeki eşdizimden oluşmaktadır. Bu eşdizimin geçtiği ayet tefsirlerde incelendiğinde Hz.İbrahim’in putperest olan kavmiyle yıllarca devam eden mücadelesi görülmektedir. Nitekim Hz. İbrahim hem putlara olan düşmanlığı hem de kavminin gerçekleri görebilmesi için onların putlarını yerle bir etmiştir. Eşdizimdeki "بِالْيَمِينِ" ifadesi “kuvvetle, güçlü bir şekilde vurdu” anlamına gelir çünkü sağ el sol elden daha güçlüdür. Yahut Araplarda sağ taraf daha makbul ve iş görür taraf olduğu için "بِالْيَمِينِ" sözcüğü kullanılır. Örneğin, "فُلَانٌ يَمِينُ فُلَانٍ" “Falanca falancanın sağıdır” diye insanların birbiri nezdinde iyi bir mertebede olduğu ifade edilir. Yine Arap dilinde "رَاعَ عَلَى" “dövdü veya vurdu” anlamlarına gelir. Araplar birisini darbetmek yahut dövmek için de "رَاعَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا" “Dövcü ona yöneldi” deyimini kullanırlar. Ayette geçen eşdizim ile kast olunan ise Hz.İbrahim’in yaptığı işi, iyi yaptığı anlamına gelmektedir. Yani o putlara bütün gücüyle öyle bir vurdu ki vurmasının şiddetiyle putlar kırılıp parçalandı.³⁸⁵

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ayette geçen "ضَرْبًا بِالْيَمِينِ" ifadesine literal mana verildiği görülmektedir. Arapçada bu eşdizimsel ifadeden kasıt olabildiğince güçlü, kararlı ve sert vurdu anlamlarıdır.³⁸⁶ Mealler arası farklılıklara neden ise bu eşdizimdeki

³⁸⁴ Saffat: 37/93.

³⁸⁵ er-Razi, XVIII, 597, Saffat: 37/28; er-Razi, XVIII, 619, Saffat: 37/93.

³⁸⁶ ez- Zemahşeri, V, 728, Saffat: 37/93.

sağ elle yapılan işin güçlü ve başarılı kabul edilmesidir. Zira biyolojik olarak (solaklar hariç) sağ el genelde daha kuvvetlidir.³⁸⁷ Ancak burada Hz.İbrahim için sadece sağ eliyle vurdu demek öfkeli bir insanın fitratı için eksik bir anlatım olur. Hz.İbrahim'in durumunda olan birinin değil tek eliyle değil iki eliyle ve tüm gücüyle vurması beklenir.

Dolayısıyla ayetteki bu eşdizimsel ifadenin mana boyutu gözetilerek "...var gücüyle vurdu."³⁸⁸ veya yine yapılan eylemi yansıtmayı için "onlara kuvvetli bir darbe indirdi"³⁸⁹ şeklinde tercüme edilmesi buradaki asıl mananın anlaşılmasını sağlayabilir.

3.2.7.4. Fiil + Cer + İsimden Oluşan Eşdizim Örnekleri

"يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ"³⁹⁰

-Diyanet: "Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da buna güç yetiremeyecekleri günü (Kıyamet gününü) düşün."

-Çantay: "(Hatırla ki o gün) baldır (lar) ın açılacağı..."

-Y.N. Öztürk: "Baldırın çıplak kalacağı..."

Kalem suresindeki bu ayette bulunan altı çizili ibare "fiil + cer + isim" şeklindeki eşdizimsel ifadedir. Eşdizimdeki "سَاقٍ" sözcüğü Araplarda "sıkıntı, bela, musibet"³⁹¹ anlamında kullanılır. Ayette altı çizili ifadedeki "Durumun iyice kötüleştiği zaman" anlamına gelen bu ifade Arapçada deyim olarak kullanılmaktadır.³⁹² Örtük mananın olduğu bu eşdizim tefsirlerde incelendiğinde, kıyamet günü yaşanılanların çetin ve zorluk derecesi bu eşdizim ile mecazen anlatıldığı görülmektedir. O gün gizli bir şey kalmaz, bütün sırlar ortaya çıkar, sıkıntı ve darlık en şiddetli haliyle yaşanır.³⁹³ Kıyamet gününün şiddeti ve dehşetli halinden dolayı işler zorlaşır. Burada kast olunan o gün herşey açığa çıkar, içinden çıkılmaz hal alır. Arap kültüründe zor bir durumla karşılaşınca, şiddetten

³⁸⁷ en-Nesefi, VIII, 586, Saffat: 37/93.

³⁸⁸ Şimşek, Saffat: 37/93.

³⁸⁹ Yazır, Saffat: 37/93.

³⁹⁰ Kalem: 68/42.

³⁹¹ Ömer, 1138.

³⁹² er-Razi, XXII, 68, Kalem: 68/42.

³⁹³ et-Taberi, VIII, 398, Kalem: 68/42; es-Sabuni, VII, 21, Kalem: 68/42.

kinaye için “paçaları sıvadı” şeklinde kullanım bulunmaktadır. Tıpkı cimri olan birisi için “eli bağlı” denmesi gibi.³⁹⁴

Yukarıdaki meallerde görüldüğü üzere herhangi bir şekilde baldır açmak diye bir ifade o günü anlatmak için yeterli olmayacaktır. Zira bu eşdizim ile kast olunan, o gün hiçbir şeyin gizli kalmayacağı, işlerin zorlaşacağıdır. Mealler arasında anlam farklılığına neden olan bu durum ayette geçen eşdizimin manasının literal tercüme edilmesidir. Türkçede bu anlamda kullanım olmadığı için de okuyucu bu cümleyi anlamayacaktır. Dolayısıyla "يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ" deyiminin ifade ettiği mecaz manası meale yansıtılarak bu sorun halledilebilir. Ayetteki bu eşdizimsel ifadenin “O gün işler çetinleşir...”³⁹⁵, “iş güçleşip hakikat perdesi açılmaya başlayacak”³⁹⁶ veya “O gün işler zorlaşır...”³⁹⁷ şeklindeki tercüme edilmesi kıyamet günü yaşanan zor durumu daha anlaşılır yapabilir.

3.2.7.5. Fiil + İsim + Cer Eşdizim Örnekleri

³⁹⁸ "وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي

-Diyanet: “...mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin...”

-Ateş: “...sevdiği malını...verdi...”

-Yazır: “...seve seve mal verirler...”

-Y.N. Öztürk: “...*malı seve seve verir*...”

-Yüksel: “...*seve seve para yardımında bulunurlar*...”

Bakara suresinde altı çizili ifadelili yerdeki bu bölüm “fiil + isim + cer” şeklindeki eşdizimdir. Bu eşdizimsel ifadede inananların mallarına olan sevgilerine rağmen Allah yolunda bu mallarını harcamalarından bahsediliyor. Ayet incelendiğinde malını sevdiği

³⁹⁴ en-Nesefi, X, Kalem: 68/42; ez-Zemahşeri, VI, 872, Kalem: 67/42.

³⁹⁵ Şimşek Kalem: 68/42.

³⁹⁶ Yavuz, Kalem: 68/42.

³⁹⁷ Elmalı, Kalem: 68/42.

³⁹⁸ Bakara: 2/177.

halde yakınlarına, ihtiyaç sahiplerine Allah yolunda veren³⁹⁹ malını Allah'a olan sevgisi için gönülden veren⁴⁰⁰ şeklinde gerçek manada malını vermeyi anlattığı görülmektedir. Diğer türlü bir insan mala olan ihtiyacı kalmadığında yahut o mal yanında değersiz hale geldiğinde, onu insanlara dağıtması Allah indinde bir mana ifade etmez. Önemli olan fakir olmaktan korktuğu halde veya o mala ihtiyacı olmasına rağmen malını Allah rızası için ihtiyaç sahibi insanlarla paylaşmadır.⁴⁰¹

Ayette malını sevdiği halde vermek önemsenmiştir. Çünkü inanan insan malından ve canından fedakârlık yapar. İhtiyaç sahibi olan Müslümanlara sahip çıkıp onların ihtiyaçlarını gidermek, İslam'da bir olmanın, birlik olmanın ve kardeş olmanın alametidir. Ümmet olma şuuru bunu gerektirir. Aynı zamanda diğer insanların ihtiyaçlarını gidermek içtimai ve iktisadi yönden toplumun kalkınmasına önemli faydalar sağlar. İşte burada infak ruhu doğar ve malını sevdiği halde Allah rızası için, Allah yolunda harcar.

Nitekim yukarıdaki meallerde ayetin “malını seve seve verir”, “...seve seve mal verirler...” gibi tercümeleri ayetteki anlamsal bağlamı koparır. Bu şekilde tercüme ile malını Allah için vermedeki imtihan yönü ortaya çıkmaz. Zira, inananlar Allah'a iman ve sevgilerinden dolayı mallarından verirler ve ayetin asıl önemli konusu da budur. Bundan dolayı ayet “...mala olan sevgilerine rağmen...”⁴⁰² veya “malını sevdiği ve ona ihtiyacı olduğu halde” şeklinde tercüme edilerek eşdizim manaya yansıtılarak okuyucu için daha anlaşılır hale getirilmiş olur.

"ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْآنْعَامُ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ"⁴⁰³

-Diyanet: “Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün

³⁹⁹ en-Nesefi, II, 314, Bakara: 2/177; es-Sâbuni, I, 211, Bakara: 2/177.

⁴⁰⁰ ez- Zemahşeri, I, 594, Bakara: 2/177.

⁴⁰¹ er-Razi, IV, 270, Bakara: 2/177; el-Beydavi, I, 239, Bakara: 2/177.

⁴⁰² Yavuz, Bakara: 2/177; Karaman vd, Bakara: 2/177.

⁴⁰³ Hac: 22/30.

hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”

-Ateş: “...o pis putlardan...”

-Çantay: “...murdardan, putlardan kaçının...”

-Elmahılı; Yavuz: “... o pis putlardan kaçının ...”

-Y.N. Öztürk: “...putların pisliğinden...”

Ayette bulunan altı çizili cümle “fiil + isim + cer” den oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu eşdizimde mecaz-i mürsel bulunmaktadır. Burada putlar maddi olarak pis değildir, pis olan onlara tapma eylemidir. İnançta, itikatta olan beğenilmeyen bir durumun mecâzi ifadesi söz konusudur.⁴⁰⁴ İnsanlar nasıl ki pis olan murdar olan şeylere yaklaşmaz onlardan uzak durur, putlara saygı gösterip onları ilah kabul etmek te aynı şekilde pistir. Bu eşdizimle özellikle vurgulanan putlardan uzak durulması gerektiğidir ve “pislikten” murat o putlara gösterilen inanç, saygı ve tapınmadır⁴⁰⁵

“Pis” veya “pislik” sözcüğü birden çok manayı içeren müphem bir sözcüktür. Ayetteki eşdizimsel ifade benzetme yolu tercih edilerek tercüme edilmiştir.⁴⁰⁶ Ayetin başlangıcında temiz olan hayvanların etlerinin yenmesinin helal olduğu bildirilmiş ve Allah’a ortak koşma, şirki içeren maddi manevi bütün putlar pis olarak nitelendirilmiştir. Ayette teşbih sanatı kullanılarak, insanların fitratlarına ters düşen pis şeylerden kaçınması, emredilmiştir.⁴⁰⁷

Dolayısıyla yukarıdaki mealler incelendiğinde literal tercüme tercih edildiği için eşdizimdeki teşbih yoluyla anlatım manaya yansımamıştır. Burada pis olan insanların sadece düzmece ilahlarına tapmaları değil, pis olan bu türlü davranışları sergilemeleridir. Ayrıca putları somut bir obje olarak sınırlandırmak da anlamda eksiklik oluşturur. Zira insanların aslı astarı olmayan batıl hurafelere bağlanmaları veya geçici olan para, mal, mülk gibi şeylere taparcasına olan sevgileri veya Allah’ın emirleri yerine, nefislerini öne geçirmeleri de bir nevi onları putlaştırmadır. Bundan dolayı da meallere bu eşdizimin “Öyleyse artık, [Allah’ın yasaklamış bulunduğu her şeyden ve en çok da] inanç ve

⁴⁰⁴ el-Beydavi, III, 495, Hac: 22/30.

⁴⁰⁵ es-Sâbüni, IV, 124, Hac: 22/30.

⁴⁰⁶ en-Nesefi, VII, 200, Hac: 22/30; ez-Zemahşeri, IV, 538, Hacc: 22/30.

⁴⁰⁷ er-Razi, XVI, 307, Hac: 22/30.

uygulama olarak puta taparlığın her türlü bayağılığından uzak durun ...”⁴⁰⁸ veya “...putlara tapma pisliğinden kaçının...”⁴⁰⁹ şeklindeki tercümesi buradaki teşbihi manaya yansıtabilir ve eşdizimin tercümesinde oluşan kapalılık giderebilir.

3.2.8. Fiil + Zarf / Hal Eşdizimleri

410 " قَالَ يَا قَوْمِ ارْهَطِيْ اَعْرُ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخِذُوْهُ وِرَآءَكُمْ ظَهْرًا اِنَّ رَبِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيطٌ " ⁴¹⁰

-Diyanet: "Şu'ayb şöyle dedi: "Ey kavmim! Benim kabilem sizce Allah'tan daha itibarlı mı ki, O'na sırt çevirdiniz. Şüphesiz Rabbim sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır." "Ey Kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım."

-Ateş: "...O'nu arkanıza at(ıp unut)tunuz?..."

-Çantay: "...Onu (tutup) arkanıza atılmış (değersiz) bir şey edindiniz?..."

-Elmalılı: "...Allah'a sırt çevirip, onu unuttunuz?..."

-Y.N. Öztürk: "...Allah'ı arkanıza atıp dışlanmış hale getirdiniz..."

-Yavuz: "...Allah'ı arkanıza atıp unutuyorsunuz?..."

Hud suresinde geçen bu ayette altı çizili ifade “fiil + mekân zarfı”ndan oluşmaktadır. Tefsirlerde bu eşdizim incelendiğinde, önceki ayette Hz.Şuayb’ın kavminin onu güçsüz gördükleri için sözlerini dinlemediği hatta onu kendileri gibi müşrik olan birkaç sayılı akrabasının hatırı olmasa taşlayarak öldürmekle tehdit ettikleri geçmektedir. Benzer durum Hz.Peygamber için de geçerliydi. Mekkeli müşrikler sırf soyundan çekindikleri için O’nu öldürmekten korkuyordu. Ayette ise her iki kavmin de Allah’ı unutup, O’nun emirlerini hiçe sayan, O’nun gücünden korkmayıp azabını hafife alan özellikler taşıdığı kınanarak bildirilmiştir.⁴¹¹ Bir diğer manada Allah’a ortak koşup, peygamberini önemsememek ve Allah’ın dinine dünyayı tercih etmektir.⁴¹²

Ayetin bir diğer önemli yönü de insanların sıkıntıya düştükleri zaman Allah’a sığınıp O’na inanmış gibi davranmaları ancak rahat ve bolluk zamanında ise din adına ne

⁴⁰⁸ Esed, Hacc: 22/30.

⁴⁰⁹ Karaman vd, Hacc: 22/30.

⁴¹⁰ Hud: 11/92.

⁴¹¹ et-Taberi, IV, 516, Hud: 11/92; ez-Zemahşeri, III, 376, Hud: 11/92.

⁴¹² et-Nesefi, V, 375, Hud: 11/92; el-Beydavi, II, 567, Hud: 11/92.

varsa unutup, önemsemedikleridir. Nitekim eşdizimsel ifade ile de gerek müşriklerin gerekse günümüzdeki münafık ve inkâr ehlinin toplumdaki konum, itibar, maddi güç gibi geçici unsurları Allah'tan daha fazla değer verdikleri ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise bu deyimın literal tercüme edildiği ve anlam farklılıkları olduğu görülmektedir. Araplarda "اتَّخَذْتُهُ وَرَاءَكُمْ" "bir şeye önem vermemek, gözden çıkarmak"⁴¹³ gibi anlamlara gelmektedir. Ayette geçen bu eşdizimsel ifadenin Türkçede de benzer anlamda kullanımları bulunmaktadır. Ancak "arkanıza attınız" gibi bir kullanım Türkçede yoktur. Okuyucunun belirli bir kültürel seviyeye sahip olmadan buradaki eşdizimsel ifadeyi anlaması zorlaşabilir. Bu durum anlam karmaşasına ve mealler arası anlam farklılıklarına neden olmaktadır. Bundan dolayı ayetteki eşdizimsel ifadenin "...Onun buyruklarına kulak asmiyorsunuz?"⁴¹⁴ veya "O'nun dinine önem vermiyorsunuz" şeklindeki tercümesi meallerdeki kapalı manayı açığa çıkarabilir.

"وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ"⁴¹⁵

- Diyanet: "Aydınlandığı zaman sabaha..."
- Yüksel: "*Ve nefes almağa başlayan sabaha,*"
- Çantay: "*Nefeslendiği dem sabaha ki,*"
- Esed: "*ve soluk almaya başlayan sabahı:*"
- Ateş: "*Soluk almağa başlayan sabaha,*"
- Şimşek: "*Ve teneffüs ettiğinde sabaha.*"
- Y.N. Öztürk: "*Ve soluyarak açıldığı zaman sabaha,*"

Bu ayette iki eşdizimsel ifade söz konusudur. Birincisi ayette geçen bu ibare "fiil + zaman zarfı" şeklindeki eşdizimsel ifadedir. İkinci durumda ise bu ayet "va'vul kase" ile başlamakta ve Arap dilinde bu türden kase harflerinin olduğu yerlerde hazfedilmiş "أَفْسِمُ" fiili bulunmaktadır. Ayetteki "أَفْسِمُ بِالصُّبْحِ" ibaresi ile "Sabaha yemin ederim ki"

⁴¹³ Esed, Hud: 11/92.

⁴¹⁴ Şimşek, Hud: 11/92.

⁴¹⁵ Tekvir: 81/18.

şeklinde kasem vav'ının fiili takdir edilmektedir. Yemin ifadesinden sonra gelen “fiil + zaman zarfı” ise cümle olarak yemin için hâl anlamı taşımaktadır.⁴¹⁶ Dolayısıyla bu ayette “fiil + hal” şeklindeki eşdizimi içinde bir de “fiil + zaman zarfı” eşdizimini barındırmaktadır.

Bu çerçevede ayetin mana ve bağlamının anlaşılması için tefsirler incelendiğinde, sabah vaktinin gelmesiyle maddi ve manevi hallerin ortaya çıkmasının anlatıldığı görülmektedir. Yani sabah fecr doğar, göğün rengi aydınlığa kavuşur veya güneş doğar. Mecaz diliyle de gecenin sessizliğinin, durağan hali manen daralan insana ve sabah vaktinin girmesi ise bu sıkıntılı halin sona erip insanın rahatlamasına benzetilmiştir.⁴¹⁷ Sabahları esen hafif ve ruhu rahatlatan rüzgârın hali tıpkı derin nefes alarak içini ferahlatan insanın hali gibidir.⁴¹⁸ Dolayısıyla bu ayet günün başlaması, aydınlığın her yana yayılması gibi anlamlara geldiği gibi Türkçede de sabahın başlangıcı için “*tan yerinin ağarması*” anlamındaki deyim kullanılmaktadır.⁴¹⁹

Ayette geçen eşdizimde de sabah vaktinin ilk belirlediği, gecenin zulûmatından kurtulduğu zaman sanki insanın derin nefes alarak rahatlaması gibi istiare bulunmaktadır. Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise bu eşdizimsel ifadenin literal tercümesinin yapıldığı görülmektedir. Ancak sabahın nefes veya soluk alması gibi ifadeler Türkçe anlatımda yer bulmamaktadır. Bu durum mealler arası anlam farklılıklarının oluşmasına ve ayetteki asıl mananın tam anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede eşdizimsel ifadenin “*Ağardığı zaman o sabaha ki,*”⁴²⁰ veya “*Aydınlandığı zaman sabaha ki,*”⁴²¹ şeklindeki tercümesi onu daha açık ve anlaşılır hale getirebilir.

وَاذْكُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاذْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَا

يَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ⁴²²

⁴¹⁶ Ebû Yûsuf el-Munteceb b. Ebû'l-İzz b. Reşîd el-Hemežânî, *el-Kitâbu'l-Ferîd fi'l-râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Nşr. Muhammed Nizâmud-Dîn el-Fetih), I-VI, Dâru'z-Zemân, Medine 1427/2006, VI, 351.

⁴¹⁷ er-Razi, XXII, 533, Tekvir: 81/18.

⁴¹⁸ en-Nesefi, X, 567, Tekvir: 81/18; ez-Zemahşeri, VI, 1182, Tekvir: 81/18.

⁴¹⁹ Parlatır, 816.

⁴²⁰ Yavuz, Tekvir: 81/18.

⁴²¹ Karaman vd, Tekvir: 81/18.

⁴²² Bakara: 2/58.

-Diyanet: “Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıttal!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik.”

-Ateş: “...*secde ederek kapıdan girin...*”

-Elmalı: “...*kapıdan secde ederek girin...*”

-Şimşek: “...*şehrin kapısından secde ederek girin...*”

-Y.N. Öztürk: “...*Kapıdan secde ederek girin...*”

-Yavuz: “...*kapısından secde ederek girin...*”

Ayette geçen altı çizili ifade “fiil +hal” den oluşan eşdizimsel ifadedir. Eşdizimsel yapıda "الباب" meful görevindedir ancak burada asıl önemli olan İsrailoğullarının başlarını eğerek girmeyi reddeden halleridir. Bu eşdizimsel ifade tefsirlerde incelendiğinde, “secde ederek girin”den kast olunanın ise İsrailoğullarının huşû ve hudû ile bu kapıdan girmeleri, anlamına gelmektedir.⁴²³ Allahu Teâlâ’nın bir hikmeti olarak kapı mecburen eğilerek girilecek boyuttaydı. İsrailoğullarından bu kapıdan secde ederek girmeleri emriyle kast olunan ise başlarını eğerek girmeleridir. Onlardan özellikle kapıdan eğilerek geçmelerinin istenmesi ve kapının da ilahi kudret ile daraltılarak bir insanın ancak eğilerek geçecek yükseklikte olması, onlar için bir imtihandı. Zira Allah Teâla bu emir ile onlardan verdiği nimetlere şükürlerini, tevazularını ve büyüklüğü karşısında bir hiç olduklarının kalben ve bedeni hal ile ifade etmelerini istemekteydi. Ancak İsrailoğulları her zaman ki gibi kibir ve nankörlük gösterip eğilerek geçme yerine kalçalarının üzerine oturur gibi sürünerek girmişlerdi.⁴²⁴

Yukarıdaki meallerde bu eşdizimin literal manada verildiği görülmektedir. Ancak eşdizimin içinde yatan mana tam verilmediği için muradı ilahi tam olarak ne ortaya çıkmamakta ve bu durum mealler arasında anlam farklılıklarına neden olmaktadır. Çünkü “kapıdan secde ederek girin” ifadesi tam olarak anlaşılmamaktadır. Oysa burada İsrailoğulları nezdinde tüm inananlar için ilahi emre muhataplık ve imtihan sırrı bulunmaktadır. Yani Allah’ın hükümleri karşısında kibirlenmeme, O’nun emirlerine

⁴²³ er-Razi, III, 25, Bakara: 2/58.

⁴²⁴ ez-Zemahşeri, I, 386, Bakara: 2/58.

teslim olma ve kulluk şuuru ile hareket etmedir ki İsrailoğullarından ve tüm inananlardan istenmektedir. Bu bağlamda ayetteki bu eşdizimsel ifadenin “...kapısından secde ederek (eğilerek, saygı göstererek) girin...”⁴²⁵ veya “...kapıdan (tevazu içinde,) boyun eğerek girin...”⁴²⁶ şeklinde tercüme edilmesi anlamdaki kapalılığı giderebilir.

“وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ”⁴²⁷

-Diyanet: “Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”

-Yüksel: “Namazı gözetin, zekâtı verin ve eğilenlerle birlikte eğilin.”

Ayette geçen altı çizili ifadede “fiil +zaman zarfı” birlikteliğinden oluşan eşdizim bulunmaktadır. Rabb karşında, rükû etmek onun emirlerine teslim olmaktır.⁴²⁸ Bu eşdizim tefsirlerde incelendiğinde Yahudilerin namazlarında rükûnun olmadığı görülmektedir. Müslümanlara onlardan farklı ve özel olarak namazlarda rükû emri verilmiştir. Rükû etmek Allah’ın hükmü karşısında bedeni hal diliyle itaattir ve İslam ümmeti için kullanılan özel bir ibadeti ifade etmektedir. Bu eşdizimsel ifade aynı zamanda cemaatle namaz kılmayı emretmektedir.⁴²⁹ Rükûdan kast olunan ise Rabbin karşısında itaatle, huzur ve huşu ile boyun eğmektir.⁴³⁰

Yukarıda Yüksel’in mealinde “rükû” için “ “eğilenlerle birlikte eğilin” şeklinde tercümesi ayetin vermek istediği manadan uzak günlük dilde yapılan bir eylemi ifade etmeği gibi anlam farklılığı da oluşturmaktadır. Nasıl ki secde etmek için “kafayı yere koyma” gibi bir kullanım garip, anlaşılabilir bir ifadeye neden olur, rükû etmek için de “eğilenlerle birlikte eğilmek” cümlesi meallerde garip bir anlam ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimin “Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükûa varın”⁴³¹ şeklindeki tercümesi ayetteki özel anlamı açığa çıkarabilir.

⁴²⁵ Çantay, Bakara: 2/58.

⁴²⁶ Esed, Bakara: 2/58.

⁴²⁷ Bakara:2 /43.

⁴²⁸ ez-Zemahşeri, I, 364, Bakara: 2 /43.

⁴²⁹ en-Nesefi, I, 864, Bakara:2 /43; er-Razi, II, 476, Bakara: 2 /43; ez-Zemahşeri, I, 364, Bakara:2 /43.

⁴³⁰ et-Taberi, I, 206, Bakara:2 /43.

⁴³¹ Şimşek, Bakara:2 /43.

3.2.9. Teşbih- Benzetme ve Mecaz (Deyimler, Atasözleri) Eşdizimler

"سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ"⁴³²

-Diyanet: "Yakında biz onun burnunu damgalayacağız."

-Ateş: *"Biz onu burnunun üzerine damga vurup işaretleyeceğiz."*

-Çantay: *"Biz yakında onun hortumunun üstüne damga basacağız!"*

-Elmalılı: *"Yakında biz onu hortumunun (burnunun) üzerinden damgalayacağız."*

-Esed: *"(Bunun için) Biz onu, yakasını kurtaramayacağı bir zillet ile damgalayacağız!"*

-Yavuz: *"Biz, yakında onun burnunu dağlayacağız."*

-Yüksel: *"Onun burnunu işaretliyeceğiz."*

Ayetteki bu ifade mecazi eşdizimdir. Eşdizimdeki "وَسَمِ" "işaretleme, damgalama"

anlamına gelir ve burada Allah Teâla'nın düşmanlarını onları rahatsız edecek şekilde meşhur edip, onunla tanıtması olarak kullanılmıştır.⁴³³ Bu tıpkı özellikle yüz gibi göze çarpan bir yerde kalıcı iz kalmasıdır ki ölünceye kadar ondan gitmez ve insanlar bu izle onu tanırlar.⁴³⁴ Eşdizimsel ifade ile kinayeli anlatım tercih edilmiştir. Çünkü hortum fil ve domuz gibi bazı hayvanlarda bulunur. İnsan burnundan bahsederken "hortum" sözcüğünün kullanılması onu aşağı, hor ve hakir görme anlamları taşımaktadır.⁴³⁵ Nitekim yüz vücudun en önemli yeri olması itibarıyla burun da yüzde bir o kadar önem arz eder ki burnun üzerine damga vurulması, onun ne kadar aşağılandığının işaretidir.

Arap kültüründe develer yüzüne damga vurularak damgalanırdı. Ancak Hz.Peygamber hayvan olmasına rağmen devenin yüzüne değil baldırına damga vurulmasını istedi. Ayetin nüzul sebebi kabul edilen Bedir'de İslam düşmanı Velid b.Muğire'nin burnunun kesilmesi idi. Bu şekliyle o hem bu dünyada burnuna damga vurularak hem de ahirette bu izle geleceği için iki kere aşağılanmış oldu. Burada Velid b.

⁴³² Kalem: 68/16.

⁴³³ İsfhani, 524.

⁴³⁴ er-Razi, XXII, 24, Kalem: 68/16.

⁴³⁵ es-Sâbüni, VI, 17, Kalem: 68/16.

Muğire'nin zatında ne kadar İslam'a karşı kibirlenen, ona karşı büyüklenen varsa Allah Teâla onları bu ifade ile aşağılamaktadır. Çünkü burun izzeti nefsi ifade eder.⁴³⁶ Burun üzerine damga vurulmasından kasıt ahirette cehennemlik olanların yüzlerinin kararacağıdır.⁴³⁷

Yukarıdaki meallerde yaygın olan tercüme daha çok literal boyuttadır. Ancak ayetteki bu eşdizim ile kibir ve alaycı davranışlarına karşı müşrikler tehdit edilmekte yahut da onları hafife alarak aşağılanmaktadır. Türkçede de “burnu kırılmak” şeklinde “büyüklenemez duruma gelmek” anlamında kullanılan deyim bulunmaktadır.⁴³⁸ Bu eşdizimde geçen sözcüklerin olduğu gibi tercüme edilmesi anlaşılması zor ifadelerle neden olmaktadır. Zira burada geçen “hortum” sözcüğünün aynen alınması veya “burna damga vurmak, burnu damgalamak” gibi kullanımlar Türk okuyucu için yeterli derecede açıklayıcı olmamaktadır. Burada Allah ve Resulüne iman etmeyen, küfründen ötürü de kibirle burnu havada gezen insanlar hedef alınmaktadır. Bu eşdizimle onların bu kibirli hallerinin kırılıp aşağılık hale getirilecekleri tabiri diğerle burunlarının sürteceği ve bu hallerinin de onları dünyada ve ahirette zelil edeceği anlatılmaktadır.

Bu eşdizimsel ifadenin “*Yakında biz onun hortumu üzerine damga basacağız/burnunu sürteceğiz*”⁴³⁹, “*Biz onun burnunu sürteceğiz*”⁴⁴⁰ veya “onun kibirli halini yerle bir edeceğiz” şeklinde tercüme edilmesiyle, ayetteki Allah düşmanlarına yönelik aşağılanma, hakir görme gibi tehdit içeren manaları açığa çıkabilir.

441 "وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا"

-Diyanet: “Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşılaacağı bir kitap çıkaracağız. "Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter" denilecektir.”

-Ateş: “*Her insanın tair(kuş)ini boynuna bağladık...*”

-Y.N. Öztürk: “*Her insanın uğursuzluk kuşunu onun boynuna takmışızdır...*”

⁴³⁶ ez-Zemahşeri, VI, 858, Kalem: 68/16.

⁴³⁷ et-Taberi, VIII, 391, Kalem: 68/16; el-Beydavi, V, 317, Kalem: 68/16.

⁴³⁸ Parlatır, 217.

⁴³⁹ Y.N. Öztürk, Kalem: 68/16.

⁴⁴⁰ Şimşek, Kalem: 68/16.

⁴⁴¹ İsra: 17/13.

Ayette geçen altı çizili bölüm, Arap dilinde "طَائِرُهُ فِي عُنُقِهِ" "sorumluluğu omuzunda"

anlamında kullanılan bir deyimdir ⁴⁴² ve mecaz manadaki eşdizimsel ifadedir. İslamiyet öncesi Araplarda "tair kuşu" diye bir adet vardı. Bir işin hayırlı olup olmadığını anlamak için kuş uçururlar, kuş sağa veya yukarı doğru uçarsa bu işi uğurlu kabul ederler, eğer sola doğru uçarsa da niyetlendikleri şeyi uğursuz kabul ederlerdi. Eşdizimde kast olunan ise her kişinin yaptığı amel kendisiyle gelir ve onun ameli ya hayırlıdır ya da onun için zarardır ve ondan asla ayrılmaz, manası bulunmaktadır. Ayrıca burada kinayeli bir anlatım söz konusudur. Nasıl ki bir insana sorumluluk verirsin ve o senindir, onunla ilgili herşey senden sorulur, denmesi gibidir. ⁴⁴³ Dolayısıyla insanın ameli çalışmasına bağlıdır ve ameli mecazi manada boynuna takılı gerdanlık gibidir, onun ayrılmaz parçasıdır. ⁴⁴⁴ Kişinin dünyadayken hayır ve şer adına yaptıklarının hepsi kayıt alınır ve bu onun amel defterini oluşturur. Ahirette bu yaptıklarından kaçma şansı yoktur. ⁴⁴⁵

Ancak yukarıdaki Ateş'in mealinde görülen "tair(kuş)ini"den kişinin amelleri anlaşılmıyor veya Öztürk'ün yaptığı tercümedeki gibi "uğursuzluk" anlamını verecek herhangi bir terim anlamı bulunmamaktadır. Burada uğursuzluk oluşturacak bir durum söz konusu değildir. Bu eşdizimdeki "طَائِر" den kasıt insanın bu dünyada sevap veya günah, hayır ve şer adına yaptığı her şey ahirete onunla birlikte gelir ve ondan ayrılmaz. Yani her insan yaptıklarından sorumludur. ⁴⁴⁶ Yukarıda açıklandığı üzere de Araplar "tair kuşun"da uğur veya uğursuzluk arasalar da eşdizimin bu şekilde tercüme edilmesi oradaki mecazın manaya yansımaları engeller. Bu çerçevede eşdizimin "*Herkesin ameli kendi boynuna taktık (ondan ayıramaz)...*" ⁴⁴⁷ veya "her insanın yaptıklarının sorumluluğu kendine aittir" şeklinde tercüme edilmesi mecaz manasını ortaya çıkarabilir.

"قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا" ⁴⁴⁸

⁴⁴² Karslı, 247.

⁴⁴³ er-Razi, XIV, 421, İsrâ: 17/13.

⁴⁴⁴ en- Nesefi, VI,306; ez-Zemahşeri, III,1078, İsrâ: 17/13.

⁴⁴⁵ et-Taberi, V, 264, İsrâ: 17/13.

⁴⁴⁶ ez-Zemahşeri, III,1078, İsrâ: 17/13.

⁴⁴⁷ Yavuz, İsrâ: 17/13.

⁴⁴⁸ Meryem: 19/4.

-Diyanet: “O şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.””

-Ateş: “...baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.”

-Çantay: “...Başımın saçı tutuştu.”

-Elmalılı: “...başım(in saçı) bembeyaz alev gibi tutuştu...”

-Şimşek: “...başım ihtiyarlık aleviyle tutuştu.”

-Y.N. Öztürk: “...İhtiyarlıktan başım beyaz alevle tutuştu”

-Yavuz: “...başımın saçı bembeyaz alev gibi tutuştu.”

-Yüksel: “...başım ağarıp tutuştu.”

Ayette geçen altı çizili bölüm Arap dilinde kullanılan deyimdir⁴⁴⁹ ve eşdizimsel ifade oluşturmaktadır. Eşdizimde geçen "شَعَلَ" “tutuşturmak, öfkelenmek, saçın beyazlaması” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁰ Ancak bu ayet tefsirlerde incelendiğinde, eşdizimsel ifadede istiarenen olduğu görülmektedir. ⁴⁵¹ Ayetin başında yaşlılıktan, gücün tükenmesinden bahsediliyor. Devamında gelen bu eşdizim ile de “saç kuru otlara” benzetilmiştir.⁴⁵² Bir diğer manada da “saçın alevin beyaz gibi görüldüğü” şeklinde teşbih söz konusudur.⁴⁵³

Yukarıdaki mealler incelendiğinde bu ayetteki teşbih yönünün verilmediği görülmektedir. Bu eşdizimsel ifade, birçok mealde “başım tutuştu” veya “başım ihtiyarlık aleviyle tutuştu” gibi lafzi tercüme yapılmış. Bunda "شَعَلَ" fiilinin “tutuşturmak” anlamını almaları etkili olmuş olabilir. Ayetteki eşdizimle anlatılmak istenen ise yaşlılıktan saçlarım ağarıp bembeyaz oldudur. Ancak Türkçe kullanımda “başım ihtiyarlık aleviyle tutuştu, başım ağarıp tutuştu vb.” ifadeler olmadığından okuyucu için burada yatan mana anlaşılmaz olmaktadır. Bundan dolayı meallerdeki bu tercümeler mealler arası anlam farklılığı oluşturmaktadır. Ayette geçen bu eşdizimsel ifadenin “saçlarıma aklar düştü”,

⁴⁴⁹ Akdağ, 57.

⁴⁵⁰ İsfahani, 263.

⁴⁵¹ en-Nesefi, VI, 506, Meryem: 19/4.

⁴⁵² es-Sâbûni, III, 467, Meryem: 19/4.

⁴⁵³ ez-Zemahşeri, IV, 142, Meryem: 19/4.; er-Razi, XV, 281, Meryem: 19/4.

“saçım ağardı”⁴⁵⁴ veya “saçım beyazlandı” şeklinde tercüme edilmesi Türkçe kullanım için daha uygun olabilir.

3.3. AYETLERDE İŞLEVSEL AÇIDAN OLUŞAN EŞDİZİMSEL İFADELER KAYNAKLI FARKLILIKLAR

Eşdizimlerin kullanımı işlevsel açıdan farklılıklar oluşturabilir. Bu eşdizimler o kültür için bazen herkesin anlayabileceği şekilde olabilirken bazen o kültürde olup da belirli seviyede dil yetisi gerektirebilir. Bu bağlanda Kur'an'da çok sayıda eşdizim çeşidi bulunmakta ve bunlardan bazıları işlevsel açıdan eşdizim örneği oluşturmaktadır. Ancak işlevsel açıdan eşdizimlerin örneklerini ilk etapta anlamak her zaman mümkün olmayabilir. Bu amaçla ayetlerin nüzul dönemleri ve nüzul sebepleri veya kültürel ve tarihi yönü incelenerek bu eşdizimler daha net anlaşılmaktadır.

3.3.1. Alışılmış ve Alışılmamış Bağdaştırma Yoluyla Oluşan Eşdizim Örnekleri

"حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَيَتَنَسَّ الْقَرِينَ"⁴⁵⁵

-Diyabet: “Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der.”

-Y.N. Öztürk: “... *iki doğu arası kadar uzaklık*...”

-Yüksel: “...*iki doğu arası kadar uzaklık olsaydı*...”

Ayette altı çizili olarak belirtilen bölüm alışılmamış bağdaştırma yoluyla oluşan eşdizimsel ifadedir. Araplarda iki zıt şeyi anlatırken birinin ismini diğerinin yerine kullandıkları bilinmektedir. Örneğin, Ferezdak'ın "لَنَا قَمَرَهَا وَالنُّجُومُ الطَّوَالِغُ" "O'nun iki doğan kameri(ay) ve yıldızları bizimdir" şeklinde “güneş ve ay” için zıt birliktelik şeklinde kullandığı görülmektedir.⁴⁵⁶ Bir diğer örnekte, İbn Sikkit'te birbirinin zıddı ikilemeler şeklindeki eşdizimsel ifadeler olarak geçmektedir. Bu eşdizimle "بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ"

⁴⁵⁴ Esed, Meryem: 19/4.

⁴⁵⁵ Zuhurf: 43/38.

⁴⁵⁶ er-Razi, XIX, 527, Zuhurf: 43/38.

ikilemesinde “doğu ve batının uzaklığı” tağlip sanatı kullanılarak ifade edilmiştir. Bir diğer zıt kullanım örneği de "أَبَوَان" ikilemesiyle “anne-baba” veya "عَمْرَان" ikilemesiyle “Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer” in kastedilmesi gibi.⁴⁵⁷

Bu eşdizimle insanlar kıyamette hesaplar görülürken kendisini yoldan çıkaran şeytana “*keşke seninle benim aram doğu ile batı kadar uzak olsaydı*” diyerek onunla olan arkadaşlığı için pişmanlıklarını dile getirecekler.⁴⁵⁸

Yukarıdaki mealler incelendiğinde literal tercüme yoluna gidilip buradaki tağlip sanatının manaya yansımadığı görülmektedir. Nitekim Arap kültüründe zıt manada iki kelimeyi bir arada vererek asıl mana dolaylı olarak anlatılır. Meallerde “iki doğu” olarak tercüme edilmesi asıl manadan uzaklaşmaya ve mealler arası anlam farklılıklarına neden olmaktadır. Bu çerçevede ayetin “...doğu ile batı uzaklığı ...”⁴⁵⁹ veya “doğu ile batı arasındaki kadar bir uzaklık”⁴⁶⁰ şeklinde tercüme edilmesi mecaz manayı ortaya çıkarabilir.

3.3.2. Kültürel Birikimle Oluşan Eşdizim Örnekleri

فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ⁴⁶¹

-Diyanet : “İşte onun anası (varacağı yer) Hâviye'dir.”

-Çantay: “Artık onun anası «Hâviye» (uçurum) dur.”

-Elmalılı: “Onun anası da (varacağı yer, sığınacağı durağı) hâviye (uçurum)dır.”

-Şimşek: “Ana yurdu hâviye'dir.”

-Y.N. Öztürk: “Anası, Hâviye'dir.”

-Yavuz: “Artık onun yeri Haviye'dir.”

-Yüksel: “Onun da anası uçurumdur.”

⁴⁵⁷ en-Nesefi, IX, 356, Zuhurf: 43/38; ez-Zemahşeri, VI, 42, Zuhurf: 43/38; es-Sâbûni, V, 459, Zuhurf: 43/38; İbnü's-Sikkî, *İşlâhu'l-Manîk* (nşr. Ahmed M. Şâkir – Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1970, 394-400.

⁴⁵⁸ et-Taberi, VII, 328, Zuhurf: 43/39.

⁴⁵⁹ Yavuz, Zuhurf: 43/39.

⁴⁶⁰ Yazır, Zuhurf: 43/39.

⁴⁶¹ Kâri'â: 101/9.

Kâri'â suresindeki bu ayet " فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ " kültürel birikimle oluşan eşdizimsel ifadedir. Araplar birbirlerine beddua ederken "هَوَتْ أُمُّهُ" "hay anası ağlayasıca veya anası ölsün" derler. Zira insanın başına kötü bir şey geldiğinde annesi üzüntüsünden helak olur, çocuğuyla birlikte o da mahvolur. Bu eşdizimle de bir insanın hesap günü tartısı sevap yönüyle hafif gelirse helak olmuştur ve bu durum annesine sığınan insan gibi haviye çukurlarına sığındı, şeklinde teşbih yoluyla ifade edilmiştir.⁴⁶² Kültürel bir iz taşıyan bu ayet hesap günü tartısı az gelenler için kullanılmış. Cehennem için kullanılan isimlerden biri olan "Haviye" ise tartısı hafif gelenlerin düşecekleri cehennem çukurdur. Mecazın hâkim olduğu bu ayet insanın annesine sığınması gibi günahkârlar için en son sığınak yeri olarak "Haviye" çukurlarını müstehak olarak görür.⁴⁶³

Yukarıdaki mealler incelendiğinde Arap kültürünü bilmek ihtiyacını oluşturmaktadır. Zira ayeti oluşturan bu eşdizimin manası muğlak bir ifade olduğu için meallere yansıyan mana da muğlaktır. Eşdizimde mecaz yoluyla kişi dünyadayken batıl olana uydu ve artık hesapta da onun hesabı hafif geldi ki hafif olması da beklenen bir durum olduğu anlatılmaktadır.

Bu eşdizimdeki "هَآوِيَةٌ" cehennemin isimlerinden biridir. Yine "أُمُّ" sözcüğünden murat bir insan nasıl ki annesinin kucağına sığınır, tartısı hafif gelenlerde "haviye"ye atılacaktır ve mecazen onun kucağına sığınmış olurlar. Araplar için bile bu eşdizimi anlayabilmek için belirli bir kültürel seviye gerektirmektedir. Dolayısıyla ayetin Türk okuyucu için mecaz mananın verilerek açıklayıcı ve anlaşılır olması gerekmektedir. Kültürel eşdizim örneği barındıran bu ayetin "*Tartısı hafif gelenin anası ağlayacaktır*"⁴⁶⁴ veya "dünyadayken batıla uyanların yaptıkları, onların anasını ağlatacaktır." şeklinde tercümesi onu daha anlaşılır hale getirebilir.

"وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ

⁴⁶² er-Razi, XXIII, 366, Karia: 101/9.

⁴⁶³ ez-Zemahşeri, VI,1398, Kâri'â: 101/9; es-Sabuni, VII,341, Kâri'â: 101/9; Bilgin, 104.

⁴⁶⁴ Bilgin, 106.

لَكَ لِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

-Diyaret: “Andolsun, Mûsâ'yı da, "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat" diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”

-Çantay: “...Allahın günlerini ...”

-Elmalılı: “...Allah'ın (felaket) günlerini ...”

-Y.N. Öztürk: “...Allah'ın günlerini ...”

-Yüksel: “... ALLAH'ın günlerini ...”

Ayette geçen altı çizili ifade "أَيَّامَ اللَّهِ" “Allah’ın günleri” Arap kültüründe kullanılan kültürel eşdizimdir. Allah’ın günleri; Arap topluluklarının başına gelen Ad kavmi, Semud kavmi önceki kavimlerin başına gelen felaketleri bela, musibetleri, savaşları veya Allah’ın onları kudret helvası, bildircin eti göndermesi veya denizi yararak Firavun’un zulmünden kurtardığı rahmet ve nimet günleri anlamına gelmektedir.⁴⁶⁵ “Eyyemullah” Allah’ın inananlar ve isyan edenlere verdiği nimet ve imtihan günleridir.⁴⁶⁶ Araplarda büyük olayların yaşandığı belli günler vardır. Hatta bu günleri bilenler "مَنْ يَرِ يَوْمًا يُرَ لَهُ" “bir gün gören, bir gün de görülür” deyimini kullanır. Diğerlerinin maruz kaldığına gün gelir kendisi de maruz kalır, anlamına gelmektedir. Nitekim Allah Teâla bir diğer ayette de “İşte o günler...biz o günleri insanlar arasında döndürür dururuz”⁴⁶⁷ buyurarak insanlara nimet ve gazabının olduğu günlerin insanlar arasında tecellisini hatırlatır.⁴⁶⁸

Yukarıdaki meallerde bu eşdizimin ya sadece ceza günleri şeklinde tek manada tercüme edildiği ya da Allah’ın günleri gibi tam anlaşılmayan şekilde tercüme edildiği görülmektedir. Oysa bu ayette tehdit ve müjde vardır; Allah Teâla sizden önceki ümmetlerden peygamberlerine iman edenleri ödüllendirdi ve iman etmeyenleri ise türlü felaketlerle cezalandırdı ve aynı durum sizler için de geçerlidir. Dolayısıyla meallere bu eşdizimin sadece “Allah’ın günleri” şeklinde tercüme edilmesi, Arap kültür ve tarihini ve

⁴⁶⁵ en-Nesefi, VI, 51, Hûd: 11/116.

⁴⁶⁶ et-Taberi, V, 100, Hûd: 11/116; ez-Zemahşeri, III, 790, Hûd: 11/116.

⁴⁶⁷ Âl-i İmrân: 3/140.

⁴⁶⁸ er-Razi, XIII, 562, Hûd: 11/116.

bu tarihte gelişen sosyolojik olayları bilmeyen biri için açıklayıcı olmamaktadır. Yahut sadece “ceza günleri” de yine mananın yarım verilmesi olur ki bu durum da eşdizimin anlamını tam açıklamadığı gibi anlam eksikliğine de neden olmaktadır. Bu çerçevede mealler arası farklılıklara neden olan bu eşdizimin “...Allah'ın (kendilerinden önce gelen ümmetlerin başına indirdiği felâket ve nimet) günlerini hatırlat”⁴⁶⁹ şeklinde tercüme edilmesi daha açıklayıcı olabilir.

"ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيغُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ"⁴⁷⁰

-Diyanet: “İnsanlardan öylesi de vardır ki, ne bir ilmi, ne bir yol göstericisi, ne de aydınlatıcı bir kitabı olduğu halde kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah hakkında tartışmaya kalkar. Ona dünyada bir rezillik vardır. Ona kıyamet gününde de yangın azabını tattıracağız.”

-Ateş: “Allah'ın yolundan şaşırtmak için boynunu öteye döndürerek (kabara kabara tartışmasını sürdürür)...”

-Esed: “(Başkalarını) Allah yolundan saptırmak için (hakka) sırt çevirmektedir.”

-Y.N. Öztürk: “Yanını eğip bükerek uğraşır ki, Allah yolundan saptırıversin.”

Hacc suresindeki altı çizili bölüm kültürel birikimle oluşan eşdizimsel ifadedir. Arap kültüründe "ثَانِي عَطْفِهِ" “kibirlenmek, büyüklük taslamak, kendini beğenmek”

anlamındaki bu deyim herhangi bir konuda hakkında ne bilgisi, ne bürhanı olmadığı halde tartışmaya girenler için kullanılır.⁴⁷¹ Bu eşdizim, müşriklerin Allah'ın varlığı, birliği veya uluhuyeti konusunda bilgileri olmadığı ve tamamen kendi cahilce tahminlerine dayalı oluşturdukları süfli düşünceleri ile Allah'a itaat yerine kibirlenerek onun yolundan uzak durmaları anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda onların bir diğer düşüncesi de insanları Allah yolundan saptırmak olduğu için anlatılan hakikatlere karşı sert, katı, anlayıştan uzak ve kibirli davranırlardı.⁴⁷² Bu bağlamda Müşrikler İslama karşı kibirlenerek hem inkâr ve isyan ile küfürlerine devam eder hem de diğerlerini hak

⁴⁶⁹ Yavuz, İbrahim: 14/5.

⁴⁷⁰ Hacc: 22 /9.

⁴⁷¹ Akdağ, 159; Karşı;158.

⁴⁷² en-Nesefi, VII, 177, Hacc: 22/9; et-Taberi, VI, 13, Hacc: 22/9.

yolundan çıkarmak için mücadele ederlerdi.⁴⁷³ Burada Allah Teâla'nın emirlerini kabul etmeyip, O'na karşı büyüklenerek yürüme anlamında kullanılan bu eşdizim aslında Arap kültüründe devenin boynunda sonradan oluşan bir rahatsızlık ile boynunu sağa sola bükerek yürümesi olarak kullanılırdı. Zamanla bu kültürel kullanım ayette geçtiği gibi kibirlenme, büyüklenme için boynunu çevirerek yani hakikate karşı yüz çevirerek geçme anlamında kullanılmıştır.⁴⁷⁴

Kibir ve cahillik sonrası büyüklenerek, hidayet yerine küfrün tercih edilmesi anlatıldığı bu eşdizimin yukarıdaki meallerde tercümesinin lafzi olduğu görülmektedir. Ancak ayetteki bu durum eşdizimsel ifadenin manaya tam olarak yansımamasına ve mealler arası anlam farklılığına neden olmaktadır. Ayrıca bir diğer mütercim Esed'in bu eşdizimi sadece insanları haktan çevirmek olarak tercüme etmesi ayetin anlamını eksik bırakmaktadır. Çünkü eşdizim önce bu insanların Hakk'a karşı kibirlenmeleri ve daha sonra da kendi sapkın düşünceleri için insanları yoldan çıkarma gayretlerini ifade etmektedir.

Dolayısıyla bu ayetteki mana “Allah yolundan şaşırtmak (saptırmak) için büyüklük taslayarak (tartışır)”⁴⁷⁵ şeklinde tercüme ile daha anlaşılır olabilir.

"يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ أ

تَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ"⁴⁷⁶

-Diyabet: “Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

Çantay: “...iyilik ve taat, evlere arkalarından gelmeniz değildir... Evlere kapılarından gelin...”

⁴⁷³ er-Razi, 16. cilt, 273, Hacc: 22/9.

⁴⁷⁴ ez-Zemahşeri, IV, 512, Hacc: 22/9.

⁴⁷⁵ Yazır, Hacc: 22/9.

⁴⁷⁶ Bakara: 2/189.

-Elmahılı: “... evlere arkalarından gelmeniz değildir. Fakat iyiliğe eren, kötülükten korunan kimsedir. Evlere kapılarından gelin...”

Y.N. Öztürk: “... Hayırda erginlik/dürüstlük evlere arkalarından girmeniz değildir... Evlere kapılarından girin...”

Yavuz: “... İyilik, (cahiliyet devrinde yapıldığı gibi) evlere arkalarından (girmeniz) gelmeniz değildir... Evlere kapılarından gelin...”

Yüksel: “...İyilik, lafı dolandırmak değildir, iyilik sakınmaktır...”

Bakara suresinde altı çizili olarak geçen bu ifadeler cahiliye dönemi Arap kültürüne ait deyimlerdir. Bu deyimler ise yapısal ve mecazen kültürel birikimle oluşan eşdizimlerdir. Cahiliye döneminde bazı kabile mensupları hac ibadeti için evlerinden çıkıp herhangi bir ihtiyaç için evlerine girmek isteyince evlerinin arka tarafından bir delik açıp oradan girerlerdi. Tekrar çıkarken de aynı şekilde arka kapıdan çıkarlardı. Bunu dini bir emir olarak kabul ederlerdi. Ancak bu hal ibadeti sadece gösteriş ve şekilciliğe götüren haldi. Ayetin nuzül olduğu zaman ensarda da bu özellik bulunuyordu. Hac görevini bitirmeden evlerine bir daha ön kapıdan girmiyorlardı.⁴⁷⁷ Bu ayetle onların gereksiz ve anlamsız olan bu davranışları yasaklanmıştır. Ayette bu adete devam edenler ise takvanın cahiliye kültüründe kalan anlamsız, batıl davranışlarda olmadığı konusunda uyarılıyor. Devamında gelen ayetle de asıl takvanın Allahın yasaklarından sakınarak O’nun rızasını kazanmak için gayret göstermek olduğudur, şeklinde ilahi bir ikaz bulunmaktadır.⁴⁷⁸

Yukarıdaki mealler incelendiğinde “evlere arka kapıdan girmeyin” ve “evlere kapılardan girin” kültürüne ait olan bu eşdizimsel ifadelerin tamamen literal manada tercüme edildiği görülmektedir. Okuyucu bu mealleri okuduğunda aklına şeklen anlamsız geçmişte kalmış bir durum gelebilir. Oysa bu eşdizimler tefsirlerde veya farklı meallerde (meallerine dipnot ekleyen mütercimlerin meallerinde) mecazen kast olunan mana ortaya çıkıyor.

Ayette bulunan eşdizimsel ifadedeler toplumsal ve psikolojik hastalık olan, insanların aslı astarı olmayan şeylere zaman ayırmasının ve toplumlarda yaygın olan hurafelerin din kisvesi altında devam etmesine işaret bulunmaktadır. Bu manada ilk

⁴⁷⁷ en-Nesefi, II, 370, Bakara: 2/189; ez-Zemahşeri, I, 634, Bakara: 2/189.

⁴⁷⁸ es-Sâbüni, I, 226, Bakara: 2/189.

eşdizimsel ifade ile kast olunan, inananların herhangi bir konu hakkında aslı olmayan şeylerle uğraşmalarının onlara bir fayda vermeyeğidir. İkinci eşdizimsel ifadede ise cahiliye kültürüne ait hurafelerin terk edilmesi gerektiği ve Rabbin rızasını kazandıracak şeylerle meşgul olunması yönünde tavsiye ve uyarı niteliği taşımaktadır. Bu eşdizimsel ifadeler bütüncül olarak bakıldığında, Allah Tealanın kullarından şekle bağlı veya gösteriş esaslı bir şey istemediğidir. Kullukta makbul olan sorumluluk ve bilinçle yaptıklarını Hak rızası için yapma ve karşılaşılan problemlere çözümçül ve doğru yaklaşmaktır.⁴⁷⁹

Eşdizimin bulunduğu bu bölüm “*erdemlilik, [zannedildiği gibi] evlere arkalarından girmeniz değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah’a karşı sorumluluk bilinci duyandır. O halde evlere kapılarından girin ve Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki gerçek mutluluğa erişebilirsiniz*”⁴⁸⁰ veya “Asıl iyi olan doğru ve faydalı şeylerle meşgul olun. Zanni ve faydasız şeylerlerden uzak durun” şeklinde tercüme edilmesi manayı açıklayıcı olabilir.

3.3.2. Kullanım Alanına Bağlı Oluşan Eşdizim Örnekleri

"سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ

قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا"⁴⁸¹

-Diyanet: “(Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: "Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. Yine, "Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir" diyecekler. Şöyle de diyecekler: "Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir." De ki: "Onların sayısını Rabbinim daha iyi bilir. Zaten onları pek az kimse bilir. O halde onlar hakkında (Kur'an'daki) apaçık tartışma (yı aktarmak) dan başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma.”

-Ateş: “Görölmeyene taş atar gibi...”

-Çantay: “...ğaybı taşlamaktır.”

⁴⁷⁹ er-Razi, IV, 425, Bakara: 2/189.

⁴⁸⁰ Esed, Bakara: 2/189.

⁴⁸¹ Kehf: 18/22.

-Şimşek: “...gayb taşlamaktır.”

Ayette geçen altı çizili bölüm kullanım alanına bağlı oluşan eşdizimsel ifadedir. Eşdizimdeki "رَجَمَ" sözlük manası “taşlama, taş atma” anlamına gelmektedir.⁴⁸² Bu eşdizimin kelime manası da “bilinmeyene taş atmak” anlamına gelmektedir. Gayba taş atmaktan kasıt bilmediği konu hakkında fikir öne sürmek daha sonra da bunu delil olarak savunmaktır.⁴⁸³ Araplarda bilmediği konu hakkında düşünmeden ve delilsiz konuşanlar için "فُلَانٌ يَرْمِي بِالْكَلَامِ رَمِيًّا" “filanca atıyor” şeklinde kullanım bulunmaktadır.⁴⁸⁴

Yukarıdaki ayette Ashab-ı Kehf’in sayısı hakkında ihtilaf edilmesi ve insanların kesin bilgiyle onların sayılarını bilmedikleri bu sayı hakkında zan üzere yorum yapmaları anlatılmaktadır. Bu ayette geçen eşdizimsel ifadeyle de insanların bilmedikleri konu hakkında yorum yapmalarının boşuna olduğu yönünde uyarılır.

Bu eşdizim oluşturan sözcükler incelendiğinde Arapların "ظَنَّ" “zanda bulunma, bilmediği konu hakkında konuşma” anlamındaki sözcük yerine genelde "رَجَمَ بِالظَّنِّ” “zanna dayalı atmak” anlamındaki terkihi tercih ettikleri görülür.⁴⁸⁵ Aslında “raceme” sözcüğünün genel kullanımı “taşlama, kovma” gibi anlamlar içerirken bu eşdizimde “zan”da bulunma anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla Arap dilinin inceliği olarak eşdizimde de kullanımsal alana göre sözcük seçimi ile eşdizim oluştuğu görülmektedir.

Ayetteki eşdizim meallerde incelendiğinde literal tercüme yapıldığı ve ortaya çıkan mananın anlaşılmadığı görülmektedir. Zira Türkçede “gaybı taşlamak” anlamında herhangi bir anlatım bulunmuyor. Bu durum mealler arasında anlam farklılığına neden olduğu gibi Türk okuyucu için anlaşılması güç bir ifadeler oluşturur. Nitekim Ashab-ı Kehf hakkında tam bilgi sahibi olmadan konuşma için kullanılan bu eşdizimin “*bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir*”⁴⁸⁶ veya “...gayb için zanda bulunacaklar”⁴⁸⁷ şeklinde tercüme edilmesi ayetteki mecazi manayı çıkarabilir.

⁴⁸² İsfahani, 191.

⁴⁸³ en-Nesefi, VI, 432, Kehf: 18/22.

⁴⁸⁴ er-Razi, XV, 150, Kehf: 18/22.

⁴⁸⁵ ez-Zemahşeri, IV,38.; İsfahani, 317.

⁴⁸⁶ Yazır, Kehf: 18/22.

⁴⁸⁷ Yavuz, Kehf: 18/22.

"رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ"⁴⁸⁸

-Diyaret: "'Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.'"

-Çantay: "...(*kıyamette*) *hesap ayağa kalkacağı gün...*"

-Y.N. Öztürk: "...*hesabın ortaya geleceği gün...*"

Ayetteki altı çizili ifade kullanım alanına bağlı oluşan eşdizimsel ifadedir. Bu ayet tefsirlerde incelendiğinde ayette geçen altı çizili ifadede kıyamet günü kabirlerden kalkıp hesapların görüleceği gün isti'are yoluyla anlatılır. Burada "hesabın görüleceği veya hesap verileceği gün" ahiret anlatılmaktadır.⁴⁸⁹ Bu eşdizimde geçen "قام" fiilinin "yapmak, yerine getirmek, ayağa kalkmak" anlamları bulunmaktadır. Arap dilinde ilgili ayette geçen eşdizimsel ifadeye benzer "قَامَتِ الْحَرْبُ عَلَى سَاقِهَا" "savaş bacakları üzerinde ayağa kalktı, kızıştı" deyimi kullanılır.⁴⁹⁰ Aslında "savaş ayağa kalktı" diye bir anlam olmakla birlikte asıl manası "savaş başladı veya savaş kızıştı"dır ve burada geçen "قَام" fiilinin yaşadığı anlam değişikliğini kullanımsal alana göre oluşan eşdizim verir. Örneğin, benzer ifade Yusuf suresinde de bulunur. Bu ayetteki "وَسَّأَلِ الْقَرْيَةَ" "Köye sor" dan kasıt, köy halkına, orada ikamet eden halka sordur. Tüm örneklerde görüldüğü üzere bu istiareli anlatım tercih edilmiştir.⁴⁹¹

Yukarıdaki mealler incelendiğinde ise Çantay'ın "قام" fiilini literal olarak "kalkmak" anlamında kullandığı görülmektedir. Ancak burada esas olan fiilin kullanımsal alana göre değişiklik göstermesidir. Bir diğer mütercim olan Y.N. Öztürk'ün tercümesinde "Hesabın ortaya dökülmesi" gibi garip bir anlam tercih ettiği

⁴⁸⁸ İbrahim: 14/41.

⁴⁸⁹ et-Taberi, V, 129, Kehf: 18/22.

⁴⁹⁰ en-Nesefi, VI, 95, İbrahim: 14/41; er-Razi, XI, 33, İbrahim: 14/41; ez- Zemahşeri, III, 850, İbrahim: 14/41.

⁴⁹¹ Yusuf: 12/82.

görülmektedir. Ancak buradaki anlam yerine “hesap görülür, hesap edilir veya hesap sorulur”⁴⁹² şeklinde olması okuyucu için anlaşılır olacaktır.

Ayetteki mecaz mana gözetilmeden verilmesi veya Türkçe kullanım için garip karşılanacak bu anlatımda eksik olan tercüme mealler arasında anlam farklılığına neden olmaktadır. Bu ayetin “...*Herkesin hesaba çekileceği günde* ...”⁴⁹³, “...*Hesabın görüleceği gün*...”⁴⁹⁴ şeklinde tercüme edilmesi ayetteki eşdizimsel ifadedeki manayı her okuyucunun anlayacağı noktaya taşıyabilir.

Yukarıdaki çalışma gösteriyor ki Kur’an-ı Kerim’in sadece literal çevirisinin yapılması ondaki asıl manaya ulaşmaya engeldir. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim’i tercüme sürecinde, ayetlerde mecaz veya belagat yönlerini anlamak ve anlamlandırmak için eşdizimlerin fonksiyonel olarak kullanılması gerekmektedir. Edebi unsurlardan olan eşdizimsel ifadeler az sözcükle çok mana ifade ile dilin derin boyutunu anlamaya açılan penceredir.

Kur’an-ı Kerim Arap kültüründe doğup oradan tüm insanlığa yayılan ilâhi bir kitaptır. Kur’an, birçok dil ve edebi inceliği barındırmasının yanı sıra, Arap dünyasının inceliklerini, kültürünü ve tarihi değerlerini de barındırır. Eşdizimler ise kullanıldığı toplumun sahip olduğu kültürü, o kültürdeki ince anlamları ve edebi estetiği yansıtır. Bundan dolayı Kur’an-ı Kerim’in inceliklerini, estetik sanatlarını ve mucizevi yönünü tercümelere tam ve doğru yansıtmak için eşdizimlerin kullanılması önem arz etmektedir.

Tüm bunlara ilaveten Kur’an’ın söz sanatlarından arındırılarak tercüme edilmesi mealler arasında anlam farklılığı oluşturmakta ve bu durum Kur’an’ın okuyucuları üzerinde bırakması beklenen etkinin azalmasına neden olabilmektedir.

⁴⁹² Bilgin, 366.

⁴⁹³ Elmalılı, İbrahim: 14/41.

⁴⁹⁴ Esed, İbrahim: 14/41

SONUÇ

Çeviri, insanlığın antik çağlarından modern dönem olan günümüze kadar devam eden ilmi bir faaliyettir. Bu yönde yapılan araştırmalar gösteriyor ki çeviri faaliyetleri ve ona olan ihtiyaç devam etmekte olup insanların çeviriye ihtiyaç duyduğu konularının değiştiği görülmektedir. Örneğin, insanların kutsal değerlere olan ihtiyaçları ve ilgisi, onların kutsal metinleri çevirmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim'in de yüzyıllardır çevirisi yapılmaktadır.

Ancak çeviri ilmi barındırdığı riskler ve problemlerden dolayı her dönem eleştirilmektedir. İster Antik çağ, ister Ortaçağ isterse Modern çağa ait olsun aynı riski taşımaktadır. Bu riskler farklı başlıklar altında incelenebilirken, çeviride eşdeğer metin veya özgün metin oluşturmama önde gelen başlıklardandır. Her iki dile hâkimiyeti ve profesyonelliği gerektiren çeviride, hedef dildeki duyguyu yakalamak veya birebir aynı düşünceleri yansıtmak her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle de bu durum edebî ve sanat yönü güçlü olan eserlerde yer yer imkânsıza dönüşmektedir.

Bu çalışmada incelenen Kur'an-ı Kerim meallerinde anlamsal farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıklarda birçok neden bulunmakla birlikte, bunlar arasında eşdizimsel ifadelerin etkin rol oynadığı görülmüştür. Eşdizimler bir dilin gramer, sentax, bağlamını içeren kalıpsal ifadelerdir ve dili doğru anlamada kilit görevi bulunmaktadır. Ayrıca eşdizimler, dilbiliminde gramer, söz dizimi, anlam bilim, ruhbilim, bağlam ve dille ilgili birçok alanı kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında, mealler arası anlamsal farklılıklara neden olan ayetler incelenmiştir. Bu ayetlerde eşdizimsel ifadelere yer verilmediği ve literal çeviriler yapıldığı için anlam ve belagat açısından okuyucuyu yeterince aydınlatmamıştır. Dolayısıyla bu durum aynı zamanda meal okuyucusunda inanç ve itikadî yönden istenilmeyen anlaşılmalara neden olduğu görülmüştür.

Bu çalışma, Kur'an Kerim tercümelerindeki anlam farklılıklarında eşdizimsel ifadelerin rolünün anlaşılması amacıyla yapılmıştır. Konunun anlaşılması için ayetlerdeki eşdizimler sınıflandırılarak örnekler verilmiştir. Bu sınıflandırmada ayetlerdeki eşdizimlerin sözdizimi, bağlam ve işlevsel yönleri dikkate alınmıştır. Ayrıca ayetlerdeki eşdizimsel sözcükler arası ilişkiler, bu ilişkiler sonucu oluşan bağlam, eşdizimdeki sözcüklerin yerine eş anlamlı diğer sözcüklerin kullanılıp kullanılmayacağı ve eşdizimle

meydana gelen derin mana, örneklerle açıklanmıştır. Ayetlerde göz ardı edilen eşdizimsel ifadeler nedeniyle mealler arası anlam farklılıkları metne yansıtılmıştır. Çalışma süresince başvuru alan mealler ve tefsirler Kur'an'ın lafzi tercümesinin yeterli olmadığını göstermiştir. Bu çerçevede meallerin derin manalarını doğru anlamak ve bunu da meallere yansıtmak için eşdizimsel ifadelere ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Tez çalışmamız Atatürk Üniversitesi BAP ofisi tarafından desteklenip kabul gören "Dilbilimsel Açıdan Kur'an'ı Kerim Meallerinde Eşdizimsel İfadeler Kaynaklı Anlam Farklılıkları" isimli projeden üretilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Müslümanlar için diğer kitaplardan üstün ve özel olan Kur'an-ı Kerim'in meallerinde oluşan anlam farklılıklarının anlaşılmasına bir nebze olsun katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Ayetlerdeki eşdizimler tahlil ve tercüme edilerek okuyucunun manayı daha iyi anlaması için uygun görülen meallerden örnekler verilmiştir. Bu çalışmayla yeni yazılacak meallere fikir vermesi amacı güdülmüştür. Tüm bu çalışmalar bizi yeni yazılacak Kur'an-ı Kerim meallerinde eşdizimsel ifadelere yer verilmesinin zorunluluk olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Ebu Abd al-Rahman el-Halil bin bin Amr bin Temim el-Farahidi el-Basri, *Kitâbu'l- Ayn*, (4.cilt), Dar el-Kutub el-İlmiyah, Beyrut 1424/ 2002.
- Ahmed b. Fâris, Ebû'l-Huseyn, *el-Muzekker ve'l-Muennes*, (Nşr.: Ramazân 'Abduttevvâb), Kahire 1969.
- Akcakoca, Yusuf, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu– Cümle Öğeleri, Kurgusu ve Anlam*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2019.
- Akcakoca, Yusuf; Turan, Neslihan, “Arapça Öğretiminde Eşdizimsel İfadelerin Rolü Ve Önemi”, 8. *Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 01-02 Ekim 2022, Kayseri, 248.
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, Tekin Kitabevi, Konya 1999.
- Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2009.
- Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara 1999.
- _____, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (1-2-3)*, 1. cilt, Tıpkı Basım, Ankara 2020.
- Akşit, Göktürk, *Çeviri Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- Aksoy, Berrin, “Çeviride Çevirmen Seçimleri Işığında Çeviri Eleştirisi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 2001, 1-16.
- Aksoy, Ömer, Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, (7. Baskı), İnkılap Yayınları, 1993.
- Altıkulaçoğlu, Sevil, “Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü” *Dil Dergisi*, 148, 2010, 37-52.
- Anani, Muhammed, Fenn et-Tercüme, Mektebetu Lubnan Nâşirûn, Beyrut 1996.
- Anzi, B.B., *Nahve Bina'u Mu'cem Lilmutelazimaati'l Lafziyya Fi'l Meacim'il Luğa'l Arabiyya*, King Abdullah bin Abdulaziz Int'l Center For Arabic Languge, Suudi Arabistan 2019.
- Arslan, Şehide, Cengiz, *Arap Basınında Eşdizimsel İfadeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2019.

- el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *el-Furuku'l-Luğaviyye*, (h.1425), (tah.: Muhammed İbrahim Selim), Daru'l- 'İlm ve's-Sekâfe, Kahire 1997.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Meali*, Hayat Yayınları, İstanbul 2017.
- Aydın, Mustafa, "Arap Dili", *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2018, 1-18.
- Aydın, Feriduddin, *Tercüme Sanatlarının Gerçekleri*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1984.
- Azîz, Kulizâr Kâkil, *el-Karîne fi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Ürdün 2009.
- Baker, Mona, *In Other Words: A Coursebook On Translation*, Routledge, USA and Kanada 1992.
- Benson, M.; Benson, E.; Ilson, R., *Lexicographic Description of English*, Philadelphia: John Benjamins, Amsterdam 1986.
- Bilgin, Abdülcelil, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşşerî'nin Keşşaf'ı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- Brashi, A, S., *Arabic Collocations, Implications For Translation*, (Published PHD Thesis) University of Western Sydney, Sydney 2005.
- Bulut, Ahmet, *Arap Dili Araştırmaları I.*, Alfa Yayınları, Bursa 2000.
- Cambridge, *Cambridge Learner's Dictionary, English-Turkish*, Cambridge University, 2009.
- Çantay, Hasan, Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yayınları, İstanbul 2008.
- Castiglioni, Arturo, *The Contribution of The Jews to Medicine, The Jews: Their History, Culture and Religion*, (Ed.: Louis Finkelstein), Volume 1, Harper and Brother Publishers, New York 1960.
- Çiftli, Murat; Elhut, Mücahit, *Arapça İmla ve Kompozisyon*, Akdem Yayınları, İstanbul 2020.
- Cruse, D. A., "Language, Meaning and Sense", (Ed. In N. E. Collinge), *An Encyclopedia of Language* Routledge, London 1990.
- Cuayyıt, Hişam, *Avrupa ve İslam*, (Çev. K. Kahraman), İz Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Cündioğlu, Dücane, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

- Dağbaşı, Gürkan, “Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri”, *Eskiye Dergisi*, XXVII, 2013.
- Demirci, Mustafa, *Beytü'l-Hikme* (1. b.), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Demirezen, Mehmet, “Çeviride Eşdeğerlik Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1993, 221-230.
- Doğan Nuh, “Türkçe Sözlük'te Fiil Eşdizimlilik”, *Gazi Türkiyat*, Güz 17, 2015, 67-84.
- _____, *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri*, Ankara Yayınevi, Ankara 2016.
- Doğru, Erdinç, *Modern Arapçadaki Deyimlerin Dilbilimsel Açısından İncelenmesi ve Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004.
- Durmuş, İsmail, *Çeviri Sanatının Esasları*, Akdem Yayınları, İstanbul 2018.
- Durmuş, Zülfikar, “Dilbilim Açısından Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 2010, 7-37.
- Ebu'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Me'acimu'l-Luğaviyye fî Dav'i'd-Dirâsâti 'İlmi'l-Lugati'l-Hadîs*, Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1966.
- Eken, Netice, Tayyibe, “Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 2016, 28-47.
- _____, *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara 2015.
- Eker, Suer, *Toplum Dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımı*, Gazi Türkiyat, Ankara 2007.
- el-Câbirî, Muhammed, Âbid, *Binyetu'l-Akli'l-Arabî*, Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrut 2009.
- el-Câhız, Ebû Usmân Amr b. Bahr *el-Beyân ve Tebyin*, (h.1418), (7.Baskı), (Tah.: Abdusselam Muhammed Hârun,) Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1998.

- el-Beydavi, Kadı Nasırüddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed Eş- Şi Razi Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, Beydavî Tefsiri(I-V)*, (Ter.: Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011.
- el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (h.502), (Tah. Muhammed Seyyid Kilani), Dar el-Marefah, Beyrut t.y., 382.
- el-Kandehlevî, Muhammed, Yûsuf, *Hayâtu's-Sahâbe(I-IV)*, (Haz.: Beşşâr, Avvâd, Ma'ruf), Al-Resalah Publishers, Beyrut 1999.
- el-Lubedî, Muhammed Semîr Necîb, Mu'cemu'l-Mustalahâtî'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye, Müessesetü'r-Risâle, Dâru'l-Furkant 2009.
- el-Munteceb el-Hemežânî, Ebû Yûsuf el-Munteceb b. Ebû'l-'İzz, *el-Kitâbu'l-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ânî'l-Mecîd* (Nşr. Muhammed Nizâmu'd-Dîn el-Fetîh), I-VI, Dâru'z-Zemân, Medine 1427/2006.
- el-Yesû'î, L. M., *el-Muncidfi'l-Luga ve'-İ'lâm*, Dâru'l-Maşrik, Beyrut 2008.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd *Medârikü't-tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil I-X*, (Trc.: Harun Ünal; Şerafettin Şenaslan), 1.Cilt, Ravza Yayınları, İstanbul 2019.
- Eroğlu, Ali, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*, Erzurum 2002.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-Ğayb. et-Tefsîrû'l-Kebîr (I-XXIII)*, (Ed.:Ahmet Hikmet Ünalnış; Tahsis: İsmail Karakaya; M.Emin Gümüş), Huzur Yayınevi, İstanbul 2002.
- Eruz, Sakine, *Çeviribilim ve Çeviri Tarihi*, Multilingula, İstanbul 2003.
- _____, *Çeviriden Çeviri Bilime, Yüzyılımız Penceresinden Çeviri bilimsel Gelişmelere Bir Bakış*, Multilingual Yayınevi, İstanbul 2003.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, (Çev. Cahit Koymak; Ahmet Ertürk), İstanbul 2015.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, (Terc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), 4.Cilt, Ensar Vakfı İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

- es-Sikkât, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk *İşlâhu'l-Manţık* (Nşr. ve Tah.: Ahmed M. Şâkir, Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1970.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî *El-Keşşâf 'An Hakâ'iki Ğavâmidi't-Tenzîl Ve 'Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Çev.: Muhammed Coşkun), 6.cilt, Mega Basım Yayın, İstanbul 2016.
- et-Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Taberi Tefsiri (I-IX)*, (Ter.: Hasan Karakaya; Kerim Aytekin), 6.Cilt, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.
- Fidan, İbrahim, “el-Musâhabetu'l-Luğaviyye fi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf”, ‘Alâ' Tal'at Ahmed, Mektebetu'l-Âdâb (kitap tanıtımı), *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2016, 393-396.
- Firth, J.R., “Selected Papers of J.R. Firth 1952- 1959” [J.R. Firth 1952- 1959'dan Seçilmiş Makaleler], (ed.: In F. Palmer), *Bloomington: Indiana University Press*, 1968.
- Fontenelle, Thierry, “What on Earth are Collocations? [Yeryüzünde Eşdizimler Nelerdir?], *English Today*, 10 (4), 1994, 1-10.
- Geçgel, Hulusi, “İkinci Yeni Şiirinde Sapmalar,” *Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Değişibilim Sempozyumu* (17-19), Çanakkale 2004.
- Ghazala, Hasan, *Dar El-İlm's Dictionary of Collocations. English-Arabic*, Dar El-İlm Lilmalayin, Beyrut 2007.
- Goitein S. D., *Jews and Arabs: Their Contacts Through the Ages*, Schocken, New York 1974.
- Günaltay, Şemseddin, *Antik Felsefenin İslam Dünyasına Girişi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.
- Gündüzöz, Soner, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler”, *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, 5(3), 2005, 222.
- Güneş, İskender, *Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010.

- Gutas, Dimitri, *Yunanca Düşünce, Arapça Kültür; Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu*, (Çev. Lütfü Şimşek), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- Hacıbekiroğlu, Abdullah, *Arap Dilinin Yapısından Kaynaklanan Çeviri Zorlukları*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (1) 2020, 63-84.
- Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Trc. Mehmet Yazgan), İstanbul 2013.
- Han, Muhammed, "Arap Dilinde Edatların Yapı Ve Fonksiyonları", (Çev.: Abdullah Hacıbekiroğlu), *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 2015/2, 128-140.
- Hartmann R.R.K., and Stork F.C., *Dictionary of Language and Linguistics*, Applied Science, London 1972.
- Hassân, Temmam, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, Daru's-Sekâfe, Fas 1994.
- Hicâzî, Mahmut, Fehmi, *Ususu 'İlmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Daru's-Sekâfe, Kahire 2003.
- Hill, John, "Revising Priorities: From Grammatical Failure to Collocational Success In Lewis" Öncelikleri Gözden Geçirmek: Lewis'te Dil Bilgisi Başarısızlığından Eşdizimli Başarıya], M. ed., *Teaching Collocation*, Language Teaching Publications, Hove 2000.
- Hitti, Philip, K., *History of the Arabs*, Macmillan Education, Ltd. (10th Edition), London 1970.
- Hornby, Mary, Snell, *Translation Studies, An Integrated Approach*, Philadelphia: John Benjamins, Amsterdam 2006.
- Huseyni, H., *el-Musahabe el-Lugaviyye ve Eseruha fî Tahdidi'd-Dilale fî'l-Kurani'l-Kerim*, (Doktora Tezi) Ezher Üniversitesi, Kahire 2007.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, (Tah.: Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, tsz., III, 245.
- İbnu'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udeb*, (Thk. İbrahim es-Samerrâî), Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1985.

- İbnu'n-Nedim, Muhammed bin İshâk, *Kitâbu'l-Fihrist*, (Yay.Haz.: Rıza Teceddüd), Mektebetu'l-Esedi, Tahran 1971.
- İbnü's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk, *İşlâhu'l-Manţık* (nşr. Ahmed M. Şâkir – Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1970.
- İşler, Emrullah; Yıldız Musa, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Elif Yayınları, İstanbul 2017.
- Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, Ankara 2002.
- Karaman, H., Dönmez, İbrahim, Kafi; Çağrıçı M., Gümüş, S., Turgut, A., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (I-V), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.
- Karlığa, Bekir, "İslam'da Tercüme Hareketleri", Uluslararası İslam Düşüncesi Konferans-2, (s. 85.), İstanbul 1997.
- Karlı, İlyas, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, Mektep Yayınları, İstanbul 2017.
- Kaya, Mahmut, "Beytü'l-Hikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 1989, VI, 88-90.
- Kıran, Zeynel ve Kıran, Ayşe, *Dilbilime Giriş*, Seçkin Yayıncılık San. Tic. AŞ. Ankara 2001.
- Kızılkaya, Yakup ve Abdallah, Ziad, "Dilbilim, Eğitimbilim ve Ruhbilim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretimi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 2018, 1263.
- Kurtoğlu, Özlem, Aksu, "Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kuramsal Bir Bakış", *Mersin Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Dergisi, MEUDED*, 13 (1), Mersin 2016, 39- 70
- Larson, Mildred, L., *Meaning-based Translation: A Guide to Crosslanguage Equivalence*, University Press, 1984.
- Lewis M., *The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward*, Language Teaching Publications, 2002.
- Makdisi, G., *The Juridical Theology of Shafi'i: Origins and Significance of usûl el-Fıqh*, Studia Islamica, c. 59, 1984.

- Mona, Baker, “Arabic Tradition” (Edit.: Mona Baker; Gabriela Saldanha), *Routledge Encyclopadia of Translation Studies*, C.II, London and New York 2011.
- Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook On Translation*, Routledge, USA and Kanada 1992.
- Mounin, Georges, *Die Übersetzung- Geschichte, Theori, Anwendung*, Nymphenburger, München 1967.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2013.
- Nesselhauf, N., *Collocations in a Learner Corpus: Studies in Corpus Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam 2005.
- Newmark, Peter, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, London 1988.
- Nida, Eugene A., *Toward a Science of Translating*, Leiden: E., J., Brill, 1964, 226.
- Nofal, K.H., “Collocationin English and Arabic. A Comparative Study”, *Canadian Center f Science and Education*, 2/3, 76-93, 2002.
- Ömer, Ahmed Muhtar, *Kitabu’l Mecmau’l-lugati’l-Arabiyyeti-el-Muasıra*, Alemu’l-Kutub, (1.Baskı), Kahire (h.1429) 2008.
- Onart, Adnan, “Değişik Yönleriyle Yapısalcılık ve "Yapı" Kavramı”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz, Cilt: 28, 1973, 243-251.
- Önkal, Ahmet; Bozkurt, Nebi, “Deve” TDV. *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, İstanbul 1994.
- Özdemir, Mehmet, “Gayr-i Müslimlerin Dini Hayatı Açısından Müslüman Fatihlerin Endülüs’teki Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt: 33, 1992, 208-215.
- Öztunalı, Olcay, “Toledo Çevirmenler Okulunda Gerçekleştirilen Çalışmaların Kültürlerarası Yeri Ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(2), 2017, 1323- 1339.
- Öztürk, Yaşar, Nuri, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut, İstanbul 2018.
- Palmer, H., *First InterimReport on Vocabulary Selection*, Kaitakusha, Tokyo 1931.
- Palmer, F., R., *Semantics*, Cambridge University, Cambridge 1986.

- Parlatır, İsmail, *TDK Yazım Kurallarına Uyumlu Deyimler*, Yargı Yayınevi, Ankara 2007.
- Quta, S. İ., *e-Musahabetu'l Luğaviyya fi's-Sahîhi'l-Buhârî*, el-Camiatu'l-İslamiyya, Gazze-Filistin 2015.
- Reiss, K., *Texttyp und Übersetzungsmethode: der Operative Text*, (1976), Heidelberg, J. Groos Verlag, 1983.
- Rickman, H. P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, (Çev. Mehmet Dağ), Ankara 1992.
- Robins, R. H., "A ShortHistory of Linguistics" [Dilbilimin Kısa Tarihi], *Longman*, London 1967.
- Roth, N. Jews, *Visigoths and Muslims in Medieval Spain*, E.J.Brill, New York 1994.
- Sarı, İsa, *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- Sevdi, Ali, "Arap Gramerinde Ümmü'l-Bâb Kavramı ve Felsefesi", *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), Haziran 2021, 639-671.
- Şeşen, Ramazan, "İslâm Dünyasındaki İlk Tercüme Faaliyetlerine Umûmi Bir Bakış", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, 4.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *El-Kitab*, (h. 1408). (Tah.ve Şerh.: Abdusselam Muhammed Harun), 1.cilt/ 3.Baskı, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1988.
- Şimşek, Ü., Kandemir Yaşar, M., Zavalı, H., *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Skeat, Walter, *Concise Dictionary of English Dictionary*, WordswordEditons Ltd., Britain 1993.
- Stockdale, J. G., *Mr. Stockdale's Dictionary of Collocations*, North Riyadh, Saudi Arabia 2000.
- Suçin, Mehmet, Hakkı, *Arapça Çeviride Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Genel Eşdeğerlilik Sorunları*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004.

- _____, “Arapça Çeviri Hareketi: Altın Dönem”, *Journal of Turkish Studies* ‘Cem Dilçin Armağanı’, 2010, 1-26.
- _____, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlilik*, (2.Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Dünden Bugüne Arapça Serüveni*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2021.
- Tanrıverdi, Eyüp, ‘Yunanca-Arapça Çeviri Sürecinde Harran Okulu’, *Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, (ss.176-186), Nisan 28-30 2006, Şanlıurfa.
- Ülken, Hilmi, Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2007.
- İmer, Kâmile; Kocaman, Ahmet; Özsoy, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2007.
- Woodsworth, Judith, *Geschichte des Übersetzen*, Handbuch Translation, (Yay. Haz. Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning), Paul Kußmaul, Peter A. 139 Schmitt, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1999.
- Yazır, Elmalılı, Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, (Sad.: M.Sadi Çögenli), Huzur Yayınevi, İstanbul 2008.
- Yavuz, Ali Fikri, *Kur'an-ı Kerim ve Me'âl-i Âlîsi*, Alperen Yayınları, Ankara 2002.
- Yüksel, Edip, *Mesaj Kuran Çevirisi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Neslihan TURAN
Doğum Yeri ve Tarihi	02/ 05/ 1977 HANAK
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri/ Arap Dili ve Belagatı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce ve Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	8. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi’de Yayınlanan Bildiri
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	BAP PROJESİ
Çalıştığı Kurumlar	Erzurum Güzel Sanatlar Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği(Ücretli Öğretmenlik) Gençlik ve Spor Bakanlığı Özel Güvenlik Görevlisi
İletişim	
E-Posta Adresi	neslituran95@gmail.com
Tarih	